

X. A község és igazgatása

Vatta közigazgatási elhelyezkedése

A középkorban a településhálózat a társadalmi, gazdasági struktúrájának megfelelően alakult ki, rendező elvek nélkül. Az egyes uralkodók központosítást célzó egységesítési törekvései nem változtatták meg ezt a szerkezetet, a települések kialakulását, szerepkörük nagyságát a vonzáskörzet jellege határozta meg. A tatár és török dúlások a falvak és egész körzetek elnéptelenedését jelentették, ezeket azonban a legtöbb esetben újratelepítették. Igaz volt ez Felsővattára is; Alsóvatta azonban a XVI. század végén bekövetkezett pusztulást követően soha többé nem népesült be. A település romjait a szél járta át.

Borsod vármegye középkori megyehatárai viszonylag állandóak voltak. Nagyobb változás csak Trianon után, 1923-ban következett be, amikor Borsodot egyesítették a csonka Gömör és Kishont vármegyével, majd 1938-ban az egyesült megye ismét két különálló törvényhatósággá alakult.¹

A vármegye a középkorban különböző districtusokra, adókerületekre oszlott, amelyekből utóbb kialakultak a járások, amiket szolgabírák irányítottak. A jársokat előbb számmal (XV. század) vagy a szolgabíró nevével azonosították, nevesítették. A járás székhelye ott volt, ahol a szolgabíró lakott. Már a választás alkalmával különös tekintetet fordítottak arra, hogy más járásbeli nemes ne nyerhesse el ezt a tisztséget.

A XVI. század végén a vármegye négy járása közül a negyedik székhelye épp Vatta volt (a másik három székhely: Miskolc, Csát és Szendrő). A Vattai járást 1596-ban a török annyira elpusztította, hogy a vármegye külön határozattal kénytelen volt azt végleg megszüntetni. Ettől fogva néhány évtizeden át csak három járásból állt a megye.² Az elpusztult járást csak 1616-ban szervezte újjá Szirmay Ferenc szolgabíró.³ Utóbb ezt a járást ónodinak nevezték el. Kiterjedése a Bükk-hegység lejtőitől, a hegyek és a Tisza közti síkságon két mérföldnyi szélességben terült el, míg hosszúsága a Hejőtől az Eger-patakig négy mérföldet tett ki. A XVIII. század közepétől a járást már Egri járásnak nevezték. 1745-ben már ezen a néven szerepelt.⁴ Vatta e járás települései közé tartozott. A járás neve 1909-ben mezőkövesdire változott. A többi járás elnevezése: miskolci, szentpéteri, szendrői (ez utóbbi edelényire változott). 1938-ban az ismét önállóvá váló Borsod megyében 1940-ben még egy járást hoztak létre; a mezőkeresztesit. Vatta ennek lett települése.⁵ (A falut már 1937-ben a megszervezett mezőkeresztesit szolgabírói kirendeltséghez sorolták.)⁶

1. Högye – Seresné – Tóth, 1983. IX-X.

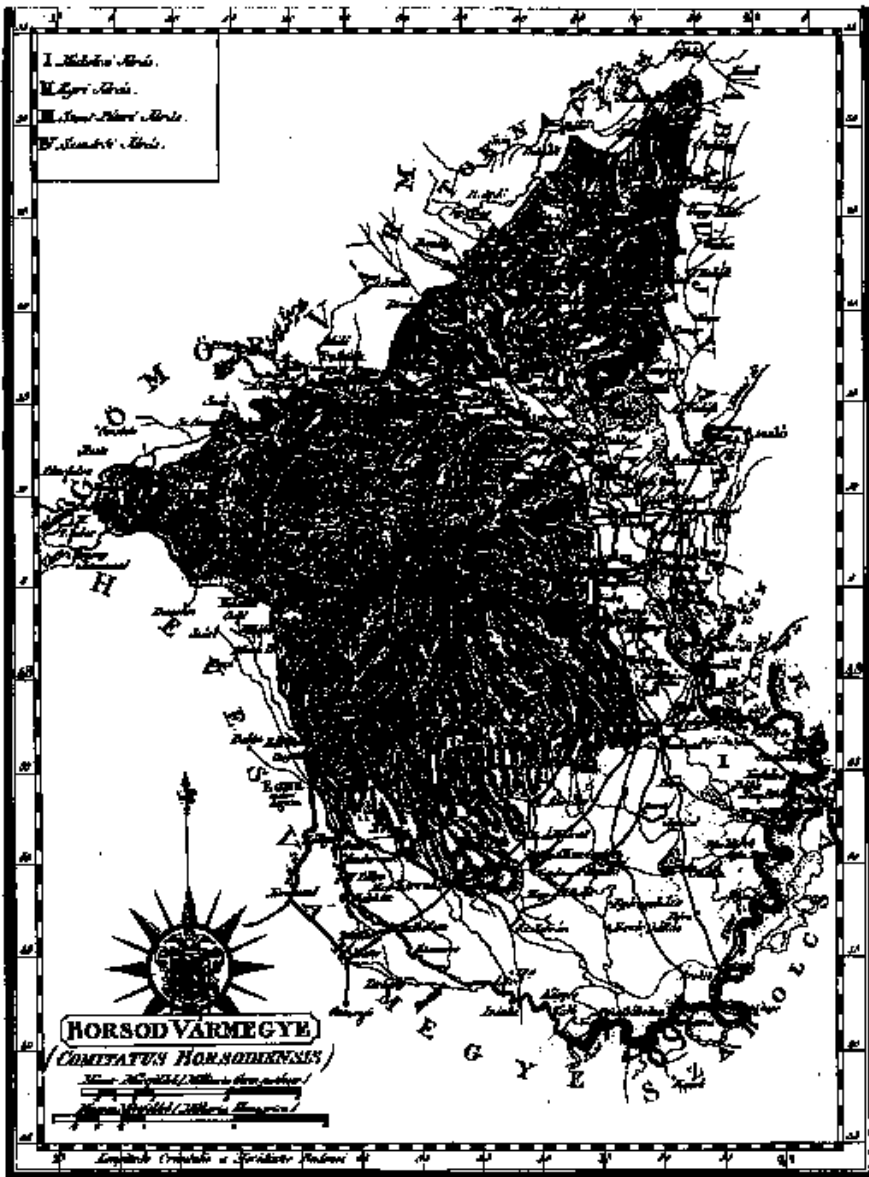
2. Borovszky, 1909. 176.

3. Halmay, 1929. 686.

4. Borovszky, 1909. 177.

5. Högye – Seresné – Tóth, 1983. 478-479. és X.

6. Gyalay, 1989. 861.

Borsod vármegye a XIX. század közepén

A polgári kor közigazgatásának legjellemzőbb vonása a központosítás és az egységesítés. A XIX. század második felében nem először vetődött fel a közigazgatás korszerűsítése. A rendezés első állomása az 1869: 4. tc. az igazságszolgáltatás rendezéséről, amely kimondta az igazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztását, az önkormányzatoktól független bíraskodási rendszer kiépítését. Ezt követte a területi igazgatás szerveinek egységes szerkezetbe foglalása. Az 1870: 32. tc. és az 1871: 18. tc. értelmében Magyarország közigazgatása a következők sze-

rint épült fel. A területi igazgatás legfelső egysége a vármegyei és városi törvényhatóság, amely végrehajtotta a felsőbb rendelkezéseket és önkormányzati hatáskörben maga is alkotott rendeleteket és gondoskodott ezek végrehajtásáról. A megye területén lévő települések az igazgatási hierarchia legalsó szintjén álltak, a megyei törvényhatóság hatásköre alá tartoztak, bár rendelkeztek önkormányzati jogkörrel. Ennek tartalma a települések nagyságrendjétől, gazdasági, társadalmi súlyától függően változott. Ebből kifolyólag megkülönböztettek rendezett tanácsú városokat, nagyközségeket és kisközségeket. A kisközségek anyagi terheik könnyítésére közös igazgatási hatóságot, körjegyzőséget tartottak fenn.⁷

Vatta 1895-ben nagyközség lett. (Korábban jogállását tekintve falu volt.) Az adókiivetést helyben végezték, az adóhivatal és járásbíróóság Mezőkövesden, a törvénytörvény Miskolcon működött.⁸

1945-ben előbb ideiglenesen, 1950-ben végérvényesen rendezték a megyék kérdését. A Minisztertanács 1949: 4343. sz. rendeletével kimondta Borsod-Abaúj-Zemplén megye megalakítását. Ekkor a megye területén 14 járás volt: abaúji, edelényi, encsi, mezőcsáti, mezőkövesdi, miskolci, ózdi, putnoki, ricsei, sárospataki, sátoraljaújhelyi, szerencsi, szikszói és tokaji. Vatta a mezőkövesdi járás települése lett. Az ezt követő évtizedekben a járasok és a beosztott községek viszonya többször változott, ez azonban Vattát nem érintette.⁹

1950-ben a városok és községek jogállása is módosult. A régi önkormányzatok helyét a választott tanácsok vették át – Vatta önálló tanácsú község lett. A helyi önkormányzatok csak a rendszerváltás után, 1990-ben álltak fel újra.

Közigazgatási értelemben Vattához tartozott lakott helyek a következők voltak:

1900: Nagytanya, Kistanya, Felsőtanya és Alsótanya.

1902: Felsőtanya, Margittanya, Sashalomtanya és Testhalomtanya.

1907–13: Felsőtanya, Kistanya, Margittanya és Sashalomtanya.

1926: Kistanya, Margittanya, Rózsástanya és Szepesitanya.

1937: Kistanya (Testhalomtanya), Margittanya, Rózsástanya és Sashalomtanya.

1944: Cserjéstanya, Kistanya, Lägermajor, Margittanya és Sashalomtanya.

1952: Margittanya, Esztertanya, Kisitanya, Miklóstanya, Siegeltanya, Szombatitanya és Tóhtanya.

1962–67: Margittanya, Esztertanya és Miklóstanya.

1973: Margittanya.

1985: Margittanya.¹⁰

A faluközösség a kapitalizmus koráig

Vatta történetének korai évszázadaiból nem maradt fenn olyan forrás, amely a település belső életéről, működéséről tájékoztatna minket. A község igazgatását csak közvetve tudjuk rekonstruálni.

7. Högye – Seresné – Tóth, 1983. VII.

8. uo. 478., ill. Magyarország helységnévtárai.

9. uo. 478. és XII-XIII.

A falu mindenkori vezetőségének legfontosabb feladata az volt, hogy a területén élő népességnek az életkörülményeit a lehetőségekhez képest a legjobban szervezze és irányítsa. A faluközösség önszervező ereje jelentős volt. A faluközösség, mint az állam közigazgatási szervezetének legkisebb egysége jutott kapcsolatba a nagybirtokkal, megyével, egyházzal és a felső kormányzatszervekkel.

A falu önkormányzatát lassú fejlődés során a helyi szükségletekhez mérten maga alakította ki. Ebben döntő szerepe volt a XIX. század közepéig fennállt földközösségnek. A település mindennapi életét a munka határozta meg. A földet ugyan nem közösen művelték, de a nyomáskényszer és a föld újraosztása szükségessé tette a település életét szabályozó belső törvények, rendtartások használatát, még akkor is, ha ezek nem voltak leírva.

A falusi önkormányzat szervei általában: a falugyűlés és az általa választott előljáróság. Az előljáróság élén a bíró állott, akit egy évre választottak. A település ügyes-bajos dolgait ő intézte és irányította. Munkáját a szintén egy évre választott esküdtek segítették. Vattán a XVIII. század végéig két esküdt segédkezett.¹¹ A bíró munkáját segítette a törvénybíró is. Az éves bíróság rendszeresen Szent György napján (április 24.) kezdődött. Később a porciók elszámolása miatt a bíró hivatalba lépésének idejét a katonai év kezdetére, november elsejére tették át. Az írásbeli teendőket sokáig a pap vagy a tanító végezte. Az első jegyzőt (nótarius) Vattán viszonylag korai évből, 1579-ből ismerjük. Sándor László volt ekkor a falu jegyzője.¹² A hivatalt azonban a XVII. század eleji pusztulás után hosszú ideig nem töltötték be. A falu nótariusával csak 1770-ben találkozunk újra (ekkor Váradi János volt a jegyző).¹³

A falu első embere a bíró volt. Ő járt el helyi ügyekben, szervezte a falu belső életét, képviselte a községet kifelé, ő volt az állami és földesúri hatalom akaratának közvetítője. Fizetése vajmi kevés volt. Javadalmazása annyiból állt, hogy a reá eső adó és egyéb terheket a község viselte. Évente értékelték munkáját, és gyakorta – ha nem találták elég buzgónak és hasznosnak tevékenységét – nem tetszésüknek adtak hangot. Neki kellett gondoskodnia a földesúri szolgáltatások beszedéséről, az állami adó behajtásáról, a katonai fuvarok megszervezéséről, a falu határán belül a vármegye által körözött bűnözők felkutatásáról, a közmunkák megszervezéséről. Kezelte a falu jövedelmét, őrizte az adó „rovásnyelveit”, vezette a falu könyvét, és intézte a földek kiosztását. Felelős volt a falu határáért.

A település első név szerint ismert bírója Pelbárt Gáspár volt 1580-ban.¹⁴ Hogy a mindenkori bírónak nem volt könnyű dolga, azt a következő esetek ékezen bizonyítják. 1733-ban Dargai János bírót például megverték a porció szedése miatt. Az ügy háttérében az állt, hogy Szepessy György nem hagyta jobbagyaitól, Nagy Andrásról és Jakabtól beszélni a porciót. A bíró ezt nem akarta tudomásul venni, mire megverték. Erre Dargai János, Szénási Mihály, Bordás Jakab és Kovács Márton Szepessy György házához mentek. Különösen

10. Magyarország tört. stat. helységnévtára 9. B.-A.-Z. m., 1996. 337.

11. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. III. 624/1785. 1785-ben a két hites Tóth János és Fenyves János volt.

12. uo. IV. A. 501/c. XVIII. I. 86/1579.

13. uo. IV. A. 501/b. XXII. I. 156/1770.

14. uo. IV. A. 501/c. XIV. I. 224/1580.

Szénási Mihály szidta Szepessy Györgyöt, és fel akarta gyújtani annak házát. Szerinte a falu minden bajának okozója Szepessy György és Nagy András. „*Ha meg nem adjátok a portiót, össze lövöldözöm a házatokat*” – kiabálta Szénási, hozzátéve Szepessynek: „*Te mazar úr nem vagy, te úr és nem vagy érdemes, hogy úrnak hivattassál, megérdemelnéd, hogy hajadnál fogva kihúznánk a Csincsébe. Nem földesúr vagy, hanem hóhérnál is rosszabb.*” Erre Szepessy György puskával le akarta löni Szénásit, mire az így felelt: „*B...-om az anyádat, úgy jőj ide a puskával, s úgy lőj majd, itt eszi meg a kutya a véredet. Hallod e bátya mit mond, hacza te is a puskát, majd meglövöm én is ötét!*”¹⁵ Az ügy végkifejletét sajnos nem ismerjük, de nem egyedi esetről volt szó. A falu jobbágypai és nemesi közt máskor is felütötte fejét nézeteltérés, az alá-fölé rendeltségnek, a tiszteletnek sokszor nyoma sem volt.

A település kocsmáiban gyakran vezették le egymás közti nézeteltéréseiket a lakosok. 1760 júliusában az előbb említett Szepessy György kocsmájában volt nagy verekedés Varga Matyi, Budai János és Kopcsik Márton között.¹⁶ Az ügyet a bírónak kellett elsimítania.

1774-ben Fekete István és Veres György, tekintetes Bárczay József béresei fejsszével mentek nemes Gyöngyösi Gábor házára.¹⁷ Egyes tanúk szerint nagy káromkodások közepette a béresek Gyöngyösit pofon ütötték, és hajánál fogva a maga házának pitvarába hurcolták. A vita abból eredt, hogy Gyöngyösi Gábor egyik cselédjét elküldte borért a kocsmába, de azt útközben Fekete és Veres majdnem megverték. Összevesztek egy, a szolgabíró után Vattán maradt pumi kutyán, mivel azt a cseléd és Fekete István is magához akarta édesgetni. Ebből nagy civódás lett, s miután Csacsáné, a cseléd nem éppen irodalmi nyelven megmondta a béreseknek, hogy a kutyával mit csináljanak, azok fenéken akarták őt billenteni, Csacsáné azonban hazaszaladt. A cselédje védelmére kelő Gyöngyösi ezt követően keveredett verekedésbe a két béreslegénnyel. Egyes tanúk szerint a nemes verte meg Fekete Istvánt. Az ügyből bírósági per lett, ami már kívül esett a vattai bíró hatáskörén.

A vattai bírák kezdtek kivizsgálni 1740-ben azt az esetet, amikor Szepessy Pál, Makranczi Mihályné született Baranyai Erzsébet istállójából egy kanca lovat csikójával együtt erőszakkal elhajtattott, majd ugyanonnan egy vasas szekeret titokban kihozatott a szekérszínből, s azt széjjelszedve a padra felrakták. Az ügy hamarosan a szolgabíró elé került.¹⁸

1772-ben a korábban már említett Gyöngyösi Gábor Keletsényi Mihály házát romboltatta le, mire Keletsényi családja kénytelen volt a vicispán taxásainak istállójában meghúzni magát. A bírák a vármegyénél kértek jogorvoslatot.¹⁹

1772-ben vármegyei utasításra Csiklya Ádám abaúji cigány lakost, mint szökött bűnözőt keresték a község előjárói Vattán, de nem találták meg.²⁰

15. uo. XIII. 14. 1. d. fasc. VI. 16.

16. uo. IV. A. 501/d. XVII. V. 646/1760.

17. uo. IV. A. 501/c. XXVIII. XXVII. 2532/1774.

18. uo. IV. A. 501/d. XVII. IV. 428/1752.

19. uo. IV. A. 501/b. XXII. II. 442/1772.

20. uo. XII. I. 1094/1772.

A helyi bíró feladata volt, hogy a vattai református imaház építéséhez – Döry András utasítására – ez egész falut vallási hovatartozásra való tekintet nélkül kivezényelje. 1756-ban így emlékeztek a helybéliek az esetre: „Az egész falut a földesuraknak akarójából a vattai bíró kivezényelte a református imádkozó ház építésére, akár pápista, akár orosz, akár kálvinista volt. Még az uraság tisztjei, szekerei is kihajtottak az erdőre, mivel az akkori uraságtól kemény parancsolatjuk volt.”²¹

Mint láttuk, az önkormányzat feladatköre a bíró kezében összpontosult, és tevékenysége a bíraskodáson kívül a falu egész életét felölelte, s a helyi adottságokhoz és hagyományokhoz mérten igen sokoldalú volt.

A faluközösség egyik legsúlyosabb összetevője volt az autonóm bíraskodás. Eredetileg a falusi bíraskodásnak is a falugyűlés volt a legfőbb szerve. Később ez változott, de időnként így is előfordult, hogy nagyobb horderejű, az egész falut érintő ügyekben a „falú színin” láttak törvényt. Általában az igazságtéves autonóm hatáskörének gyakorlása is az ennek megfelelően a botjával fellépő bíróra szállt, aki esküdtársaival együtt többnyire a maga házánál, a falu székén, „füstin” folytatott rendszeres bíraskodást.

Legsúlyosabb megítélés alá a falutörvénybe ütköző cselekvés és magatartás esett. Ugyancsak nagy vétséget követett el az, aki a falugyűlés, valamint a bíró közakarátát kifejező határozatainak nem tett eleget, még súlyosabbat, ha azok ellenére cselekedett. A közösségi élet alapját biztosító együttes gazdálkodás terén elkövetett mulasztások megtorlása, a személyes torzsalkodások elsimítása szintén a bíró feladata volt. Leginkább kártételek, tolvajlások, dohányzás, káromkodás, ünneptörés, templomkerülés, nyelveskedés, részegeskedés, civódások, duhajkodások és árdragításban hozott ítéletet. 1811-ben például pénzbüntetésre ítélték azokat a vattaiakat, akik Kisasszony napján (szeptember 8-án) terményt nyomtattak. Ezek a személyek a következők voltak: Pap János, Kopcsik Mihály, Budai István, Garai Pál, Tasnádi Mihály és Zádori István.²²

A perek a következőképpen folytak le. Miután a felek a kítüzött időre megjelentek, megtörtént a perfelvétel. A felperes a nyilvános szóbeli tárgyaláson röviden előadta keresetét; az alperes érdemben válaszolt, szintén szószaporítás nélkül. Legfeljebb egyszer következett erre felelet és ellenválasz. Ha ezek alapján a bíró esküdtjeivel együtt már tisztán látott az ügyben, rövid úton kimondták az ítéletet. Ha szükségesnek látszott, meghallgatták a két fél tanúinak eskü alatt tett vallomásait is.

A bíró volt a felelős a falu határáért. Szokásban volt, hogy Szent György napjakor az előjáróság kíséretében bejárta a falu határát, megvizsgálta, hogy nem szántottak-e el belőle más településhez. Ilyenkor megújították a határjeleket, amire telekkönyv hiányában nagy szükség volt.

Az államszervezeti hivatalyszerűségnek kibontakozása során a falu a földesúri terhek mellé egyre több közigazgatási feladatot kapott. Ilyen volt a közadók kezelése, a katonaság beszállásolása, a közmunka és a közfuvar teljesítésére való felügyelet. Ezekhez járult még az egyházi tized behajtása körüli tevékenység.

21. uo. IV. A. 501/f. XXIV. VII. 779/1756.

22. uo. IV. A. 501/e. 3739/1811.

A vármegye más téren is igénybe vette a falu közigazgatási szervezetét. A falvaknak éberren kellett őrködniük a közbiztonság rendjén, és részt kellett venniük – mint 1772-ben láttuk – a rablók üldözésében. Az ezzel kapcsolatos hírek továbbítása a bíró feladata volt. Járványok idején neki kellett a vesztegzárak felállításáról gondoskodnia. Ő tette közhírré dobszóval a vármegye és a szolgabíró rendelkezését. Neki kellett gondoskodnia posta hiányában a stafétaszerűen faluról falura továbbított leveleknek a címzetthez való eljuttatásáról. A falu bírójának és elöljáróságának segítségét a helybeli egyházak is igénybe vették (pl. a papok és rektorok járandóságainak behajtásánál). Néha azonban a közösség akarata ellen tehetetlenek voltak. 1781-ben a Vattán elbocsátott szolgák disznóikkal feltúratták a helybeliek gabonáját és kaszálóit. A vattaiak erre – az elöljáróság békítő szándéka ellenére – botokat ragadtak, hogy az elmenő kártevőket megbüntessék, s ezzel másoknak is példát szolgáltassanak.²³

A földesúri igények növekedése és a közigazgatási teendőknél egyre nagyobb mértékben a falusi bíróra hárítása következtében a bíróság mindinkább teherré vált. Nem kárpótolták a bírát az állásával járó kedvezmények sem. A bírói tisztség hanyatlásának jele, hogy a szabad bíróválasztás rendjét a falu szere mentén sorjában haladó bíróság váltotta fel. Házról-házra, kézzől-kézre járt a falusi bíróság, és aki csak tehetett, kihúzta magát alóla.

Az 1832/36. évi országgyűlésen szóba került a falu belső igazgatásának ügye is. A törvény szerint a községek bírójukat a földesúr által kijelölt három alkalmas községi lakos közül választhatták, az esküdteket azonban a földesúri kijelölés nélkül teljesen szabadon. Szavazati joggal a házzal vagy egyéb vagyonnal rendelkező lakosok rendelkeztek. A jegyző nem esett évenkénti választás alá, rendszeresen hosszabb időre, általában életfogytiglan választották. Az 1832/36. évi országgyűlés a nótáriusról így rendelkezett: „Jegyzőt pedig, aki jó erkölcséről és ügyességéről ismeretes, a földesúr jóváhagyása mellett az illető község szabadon fogad.”²⁴

Vatta ismert bírái és jegyzői 1848-ig

1580 Pelbárt Gáspár	1813 Szilvási András
1733 Dargai János	1817 Orosz Iván
1741 Szénási Mihály	1818 Nagy István
1770 Nagy György	1819 Teleki József
1785 Pásztor András	1820 Krizsán András
1788 Szabó János	1821-22 Darab Mihály
1790 Tóth József	1823 Krizsán János
1791 Krizsán Mihály	1829 Tóth András
1792 Szekeres Mihály	1830 Pap András
1793 Komódi János	1831 Dargai István
1794 Juhász András	1832 Juhász András

23. Tóth – Barsi, 1989. 403. statutum.

24. Eperjessy, 1966. 231.

Jegyzők

1579 Sándor László

1832 Szabó András

1770 Váradai János

1842 Szefftsik Mihály

Vatta valószínűleg a XVII–XVIII. század fordulóján lett kuriális község. A falu nemesi szabadságot kapott, ami azt jelentette, hogy nem álltak földesúri hatalom alatt. Ez magyarázza, hogy bár a települést a XVIII. század elején már látták, nem szerepel az 1715-ös és 1720-as országos összeírásokban. A kuriális településnél a közigazgatást, az elsőfokú ítélkezést a nemes lakosok választott testülete végezte. Fellebbviteli bíróságuk a vármegyei törvényszék volt. A kuriális falvakban azonban nemcsak nemesek éltek, hanem nemesi jogállású vagy nemesi telekre telepített jobbágyok is, miként az Vattán is szokás volt.

Mária Terézia kilenc kérdőpontos vizsgálatából tudjuk, hogy Vatta határa még 1770-ben sem volt telkesítve, a jobbágyoknak kiosztva, azt a vattai nemesek birtokolták. Kedvük szerint adtak belőle – különböző feltételek mellett – használatra a paraszti népességnek földeket.²⁵ Ez a kuriális település sajátosságának meglétét bizonyítja.

1774-ből és 1780-ból ránk maradt a helybéli földesurak egymás közti szerződése.²⁶ Ebből tudjuk, hogy a vattai urak évről-évre tartottak úgynevezett urasági üléseket, ahol a „jó rend és a tilalmak megtartását” tárgyalták meg. Meghatározták a gazdálkodás kereteit (melyik erdő, rét tilalmas, melyik nem az, milyen módon lehet kendert áztatni a Csincében, mi legyen a tarlóval, hogyan és milyen fizetéssel fogadják fel a kerülőket stb.), a tilalmakat megszegők büntetését. Maguk közül úgynevezett direktort választottak. *„Hogy pedig mindezen helyesebben véghez vittetsenek esztendőnként a földesurak januárban összegyűlvén directort fognak választani. Most folyó esztendőben a directorság Gönczi Antal uramnak fog kötelességében állni ... tilalmakra szorgalmatos vigyázással lenni, úgy a tilalmaknak szegésekben és kártételekben tapasztalandókat fent írt mód szerint büntetni. Kinek is teljes hatalom adattatik hoghya valamelyik a földesurak közül megszegi azon 12 Rforintra büntetik ... Ha pénzül le nem akarna tenni, tehát szabad lészen direktor uramnak akárhol találtatandó marháját elfogni, azt megbecsültelessel s adásával a tartozást kielégíteni ... a többit mindazonáltal az uraknak tartozik visszaadni. Amidőn pedig valamely úr cselédje, jobbágya, taksása avagy zsellérje a kártételben vagy pedig a tilalom szegésben tapasztaltatni fog, nem lészen köteles director úr a dolgot a földesurának jelenteni, hanem szabadsága lészen ... a felírt mód szerint az olyanokat büntetni.”*²⁷

A direktor felügyelte a gazdálkodás teljes egészét, ő döntött a tarló elosztásáról, felügyelte – átvéve a bíró feladatát –, hogy a szomszéd helység lakosai ne éljék a vattai határt. *„Tartozik barázdákkal elkülönböztetni határainkat, hogy annyival inkább szomszéd helységek lakosai határainknak foglalásátul eltiltas-*

25. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. I. 156/1770.

26. uo. XIII. 14. 1. d. fasc. VII. 31. A szerződést 1814-es átiratban is felleltük: B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 1379/1814.

27. uo. 1774.

sanak. *Ezeken felül a tilalmasokat a kerülőkkel kijegyeztetni és a helységben kihirdetni, a gátakat köttetni, a közkutakat rendben tartani.*²⁸

1806-ban, 1807-ben és 1808-ban Szemere László akkori director minden évben bejárta a vattai határt. 1808-ban útján a helyiek és a szomszédos falvak küldöttjei is elkísérték. Ő újjátta meg a határjeleket.²⁹

A director döntötte el, hogy a birtokosok milyen arányban használhatják a vattai makktermő erdőket. Ha ezt valaki sérelmezte – mint Sebe József 1842-ben – akkor a vármegyétől kérhetett jogorvoslatot.³⁰

A lakosokat közmunkára is kivezényelhette. Javadalmazásáról úgy rendelkeztek, hogy a Bitang földeket – melyet korábban az szántott fel, aki előbb kérte – ő használhatta.

Az elmondottakból látható, hogy a földesurak maguk közül választott direktorát gyakorlatilag a bíró jogkörében foglaltak illették meg. A falunak tehát volt bírója és volt ügynevezett földesúri direktora. Jogkörük sok esetben hasonló volt. A direktort a nemes urak választották maguk közül, s alapvetően a közös gazdálkodás mikéntjéért volt felelős. Felruházták büntetési, végrehajtási jogkörrel is, amit minden helybéli birtokos elismert. Az aláírók közt ott találjuk a település legtekintélyesebb családjainak családfőit: Szepessy Lászlót, Battha Bálintot, Zontag Lászlót, Török Józsefet, Gönczi Antalt, Bárczai Józsefet, Szeles Jánost, Szemere Györgyöt és Ferencet, Szepessy Pált, Gyöngyösi Gábort és Kapsyán Borbálát. Ezzel szemben a vattai bíró a paraszti népesség előljáróságának az élén állt, képviselte a faluközösséget kifelé és elvégezte a korábban említett ráeső feladatokat. A két tisztség a XVIII–XIX. század fordulóján a falusi és a nemesi önkormányzat egyidejű jelenlétének vattai bizonyítéka. A vattai nemesi közösség (közirtokosság) tagjai semmiféle közadót nem viseltek, peres ügyeket nemesi bíróságok intézték. 1832/36. évi országgyűlés után a nemesi közösségek a közirtokosok közül a szolgabíró által kijelölt három személy közül választhatták meg bírúikat, direktoraikat.

A jobbágy – földesúr – nemes viszony a legtöbb esetben atrocitásoktól mentes volt, hiszen mindkét félnek érdekében állt a békés termelőmunka biztosítása. A falu lakói általában nem hagyták el lakóhelyüket, a szabad költözés jogával legtöbbször csak azok éltek, akiket a körülmények (természeti katasztrófa, háborúk, rablások, föld kimerülése stb.) erre rákényszerítették. Egy kielégítően működő parasztgazdaság feje ok nélkül nem hagyta ott földjét. Vattán a XIX. század első felében, 1837 után tudunk nagyobb arányú elköltözésről, ennek hátteréről azonban nem tudunk semmit.³¹

Jelentősebb kiköltözésről még 1744-ből tudunk, amikor harsányiak, aranyosiak és vattaiak – akik reformátusok voltak, és jórészt vallási sérelmeik miatt hagyták ott falujukat – népesítették be Tiszaigart.³²

28. uo.

29. uo. IV. A. 501/e. 2233/1806., 1130/1807. és 954/1808.

30. uo. 4690/1842.

31. uo. IV. A. 501/i. 2. d. Vatta 1837 utáni évek összeírása.

32. Sós, 1985. 92.

A jobbágy látóköre nem igen terjedt túl faluja határán. A falusi embereknek sem országos jogaik nem voltak, sem a megyei politikába nem kapcsolódhattak bele. A paraszt belekényszerült az elzárkózó, befelé forduló életformába.

A XVIII. század második felében már saját pecsétnyomója volt Vattának. 1770-ben Mária Terézia kilenc punctumaira adott válaszokat már ezzel hitelesítették.³³ A pecsétnyomók sárgarézből készültek, alapjukba belevésték a pecsétképet és a feliratot. Az iratra felmelegített viaszt cseppegtettek, majd erre nyomták a pecsétnyomót. A pecsét kidomborodva jelent meg a viaszpecséten.

A település hivatalos ügyeit a mindenkori bíró házában, a XIX. század első felében már az erre a célra épített faluházban intézték.³⁴

A község és igazgatása a kapitalizmus korától napjainkig

Az 1848. évi törvények nem tartalmaztak a földesúri hatóság alól felszabadított falu szervezetéről részletes intézkedéseket. Az abszolutizmus korában napvilágot látott rendeletek sem tekinthetők a falusi önkormányzat rendezésének. Az állami közigazgatás alá került falu új szervezetét csak 1871-ben állapították meg.

A törvény a községi önkormányzatot egységes alapelvekre fektette le. Megállapította a falu közigazgatásának rendszerét: 1. A községekről általában. 2. A községi hatóságról és illetőségéről. 3. A községek jogairól és teendőiről. 4. A községi képviseletről. 5. A képviselő-testület gyűléséről. 6. A községi előjáróságról. 7. Az előjárók és képviselők felelősségéről. 8. A községi háztartásról.

A község az önkormányzati jogot képviselő-testülete által gyakorolta, mely fele részben választott, fele részben virilistákból (a legtöbb adót fizetőkből) állt. A közgyűlés elnöke a bíró volt. A képviselő-testület határozatait és a felsőbb törvényhatóság rendeleteit az előjáróság hajtotta végre. A község minden ügyének intézése első fokon a kisgyűlés keretében működő előjáróság feladata volt. Az előjárók teendőit és létszámát a községi szabályrendelet állapította meg. Az előjáróságot a község – a jegyző kivételével – három évre választotta tisztújító széken a szolgabíró elnökle alatt. A polgári korban különös jelentőségre tett szert a községi jegyző, aki a közigazgatás tényleges vezetőjévé vált. Ő lett az államhatalom legfőbb helyi képviselője. Szép lassan háttérbe szorította a választott testületet és annak vezetőjét, a bírót. A bíróság azonban továbbra is nagyra becsült hivatal volt. Tőle várták a vitás ügyek, a nézeteltérések elsimítását.

Az 1871-es törvény a falvakat nagy- és kisközségek kategóriájába sorolta. Vatta 1895-ben kapta meg a nagyközség besorolást.³⁵

Közigazgatási ügyekben elsőfokú fellebbezési fórum a törvényhatóság (vármegye); másodfokú a kormány (belügyminiszter) lett. Minden területnek valamely községhez kellett tartoznia. A község saját belügyeiben maga határozott és rendeleteket alkotott, azokat saját választott előjárói által hajtotta végre. A falu

33. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 12 ad. 4596.

34. uo. tag. periratok 1837-1846.

35. Magyarország tört. stat. helységnévtára 9. B.-A.-Z. m., 1996. 337.

maga rendelkezett vagyona felett, adót vetett ki, hajtott be. Gondoskodott az utak fenntartásáról, kezelte a tűz- és közrendészetet, valamint a szegényügyet.

A falvakban száz lakosként egy képviselő-testületi tag volt választandó. Nagyközségekben húsznál kevesebb és negyvennél több nem lehetett. Legalább minden tavasszal és ősszel közgyűlést kellett tartani, előbbit az előző évi számadások megvizsgálása, utóbbit a jövő évi költségvetés megszavazása ügyében.

Vatta község képviselő-testületének legrégebb névsorát 1922-ből ismerjük: herceg Odescalchi Loránt, dr. Melczér Béla, Szilberth Endre, Majzler Miklós, Gere Lajos, Valkó János, Horváth Lajos, Zádori Lajos, Juhász József, Szabó Gergely, Süti István, Krizsán János, Zádori István, Iván István, vitéz Csorba József, Zádori Károly, vitéz Balázs Pál, Kocsis Sándor, Kocsis József, Krizsán Gábor, Brungel József, Darab László, vitéz Tasnádi József és Hosszúfalussy Dezső.³⁶

1926-tól a korábbi 24-gyel szemben már 27 tagja volt a helyi képviselő-testületnek: herceg Odescalchi Loránt, dr. Melczér Béla, Szilberth Endre, Majzler Miklós, Gere Lajos, Valkó János, Zádori György, Tóth P. János, Dolinka János, Horváth Lajos, Zádori Lajos, Juhász József, Szabó Gergely, Süti István, Krizsán János, Zádori István, Iván István, vitéz Csorba József, Zádori Károly, vitéz Balázs Pál, Kocsis Sándor, Kocsis József, Krizsán Gábor, Brungel József, Darab László, vitéz Tasnádi József és Hosszúfalussy Dezső.³⁷

Másolat

Vatta község képviselőtestületének
T. cz. Tagjaihoz.

Van szerezni tisztelettel kérem, hogy az alább felsorolt egyes tárgyalása céljából december hó 02-ik napján, előbb 9. órákor tartandó képviselő-testületi ~~közgyűlésben~~ közgyűlésben megjelenni sziveskedjenek.

Kelt Vatta, 1925. márc. 01. *Zádori György, s. k.*

T Á R G Y S O R O Z A T

1. Ön 1916. június 19/23. a választásokról felvett jegyzék
2. Össze
3. Jegyzék felvétele
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____
11. _____
12. _____

A képviselő neve	A meghívás elismerése
<i>H. Odescalchi Loránt s. k.</i>	<i>megjelenni</i>
<i>Dr. Melczér Béla - o.</i>	<i>megjelenni megjelenni</i>
<i>Szilberth Endre - o.</i>	<i>Lippalt Miklós s. k.</i>
<i>Majzler Miklós - o.</i>	<i>megjelenni</i>
<i>Gere Lajos - o.</i>	<i>Gere Lajos s. k.</i>
<i>Valkó János - o.</i>	<i>Valkó János s. k.</i>
<i>Zádori György - o.</i>	<i>hallani</i>
<i>Tóth P. János - o.</i>	<i>hallani</i>
<i>Dolinka János - o.</i>	<i>hallani</i>

Képviselő-testületi meghívó
elülső oldala 1925-ből
(B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. 1923.)

36. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. 522. d. Vatta 1922.
37. uo. 1926.

A képviselő-testület határozatait és a törvényhatóság rendeleteit az előjáróság hajtotta végre. Tagja volt Vattán a bíró, a törvénybíró, a jegyző, az esküdtek, a pénztárnok és a kisbíró. A jegyző munkáját időnként adóügyi jegyző, segédjegyző vagy jegyzőgyakornok segítette. A segédjegyzői állás első betöltésére 1921-ben került sor, amit utóbb rendszeresítettek. A segédjegyzők közül Tóth Alfréd és Zentai Pál neve maradt ránk. A segédjegyzői állást 1938-ban megszüntették, s helyette egy írnoki állást szerveztek, melyet Lukovich Pál töltött be. 1942-től községi díjnoki állást is létesítettek. Időnként felfogadott ideiglenes kisegítő segítette a hivatali munkát.³⁸ A község alkalmazottainak bérét saját maga fizette.

A falu első bábáját, 1882-ből ismerjük. Ekkor Katz Sámuelné Weisz Betti volt a szülésző Vattán, Emődön és Sályban. A község babaügyi szabályrendeletét 1894-ben hozta meg, az azonban sajnos nem maradt ránk.³⁹

A falu közbiztonságára az éjjeliőr vigyázott. Utóbb feladatát átvették a csendőrök.⁴⁰ Vatta igazgatásilag az emödi csendőrshöz tartozott.⁴¹

Vatta községi alkalmazottai és bérei 1916-ban és 1923-ban⁴²

alkalmazottak	év/bér (korona)	
	1916	1923
községi bíró	150	6000
törvénybíró	30	4000
jegyző	1376	1376
pénztárnok	100	6000
közgyám	30	3000
útbíró	50	2000
segédjegyző	-	1400
községi bába	220	1800
kisbíró (rendőrök)	400	130.000
levélhordó	80	40.000
községi előfogatos	270	90.000
éjjeliőr	320	-
összesen	3026	285.576

A jegyző bérét jelentősen növelte az útiátalánya, az iroda költségeire adott pénzösszeg és a napidíja. Fűtésre és világításra is kapott átalányt (1925-ben 800.000 koronát).

38. uo. IV. B. 819. 4725/1921., ill. XXI. 109. 925/1947.

39. uo. IV. B. 809/b. 2842. és 5120/1882., ill. 829/b. 847/1894.

40. uo. IV. B. 829/b. 522. d. Vatta 1920.

41. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. 522. d. Vatta 1923–1926.

42. uo. 1916–1926.

Vatta ismert bírái és jegyzői 1848-tól 1950-ig

Bírák

1864	László János
1876	Lengyel János
1895	Kocsis József
1923–25	Zádori György
1929–31	Iván István
1943–44	Szabó Gergely
1944–45	Tasnádi Barnabás
1945–48	Rácz József

Jegyzők

1864	Kapny Dániel
1902	Virág Béla
1907	Jakab József
1917–46	Hosszúfalussy Dezső
1946–50	Lábos Bertalan

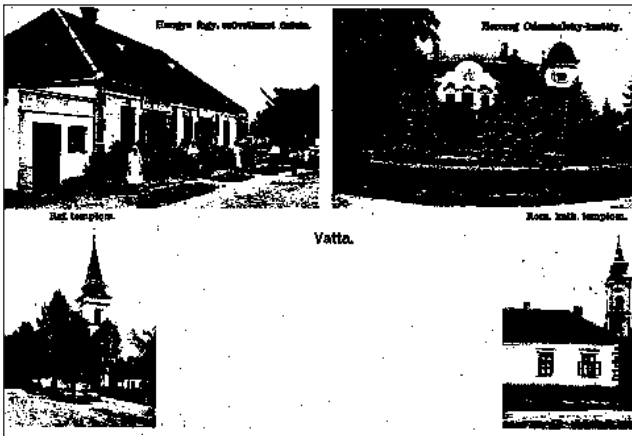
Vattát terhelte az előjáróság fizetésén felül az irodaszerek költsége, a levelekre ragasztott bélyegek, a vágóbiztos fizetése, a jegyzői iroda fűtésének, világításának, takarításának, a hivatalos nyomtatványok vásárlásának, az állami és megyei útfenntartáshoz való hozzájárulás, a körorvos úti- és lakbérátalánya, a távbeszélő fenntartása, a közegészségügyi kiadások, épületek javítása, fenntartása, a tűzoltási és közművelődési feladatok ellátáshoz kapcsolódó kiadások, a tankötelesek törzskönyvezésének, a hivatalos lapok vásárlásának, kisegítő munkaerő díjazása, költségei stb. A falu lehetőségéhez képest gondoskodott Vatta szegényeinek ellátásáról, segélyezéséről.⁴³ Ezek összessége magas összegeket tett ki, és erősen terhelte a község költségvetését.

A költségvetésnek magába kellett foglalnia a település minden rendes és rendkívüli kiadását. A bevételek az általunk ismert költségvetési éveknél legtöbbször a kiadások alatt maradtak, ami szigorú költségvetési fegyelmet követelt az előjáróságtól. A bevételeket így is újra és újra kivetett pótdadókkal kellett növelniük. 1922-ben a község bevételei 69.359 koronára, míg a kiadások 395.011 koronára rúgtak. Az óriási hiány fedezésére 235%-os községi pótdadót vetettek ki az állami adóalapra. 1923-ban már 373%-os pótdadóra volt szükség, a több mint 593.349 koronás hiány pótlására.⁴⁴

Az 1920-as évek végén a helyzet valamivel jobb lett, de 1929 után új nehézségek jelentkeztek. A nagy gazdasági világválság Vattán is érezte hatását. A kiadások nőttek, a bevételek csökkentek, az adókat nem tudták behajtani. A falu kényszerű takarékoskodásba kezdett. Az egyébként is szerény mértékű építkezések (közút, jegyzői lak renoválása) munkálatait felfüggesztették. A gondo-

43. uo. IV. B. 819. 4911., 5641., 7823/1930. és 7801/1931.

44. uo. 1923.

Képeslap a faluról 1927-ből
(OSZK. Apró Nyomtatványok Tára, Vatta.)

megkezdtek működésüket.⁴⁷ Igaz a mezőcsáti főszolgabíró 1932. július 11-én már jelentette, hogy a vattai szociáldemokrata pártszervezet feloszlott.⁴⁸

A község lakói helyi és vármegyei közmunkára voltak kötelezhetőek, amiket általában az utak javítására használtak fel. A közmunkát legtöbbször pénzen is meg lehetett váltani. Közmunka alóli mentességet csak kivételes esetben adtak, mint 1881-ben, amikor Vatta 60 év feletti lakossága kapta azt meg.⁴⁹

A községnek sok gondot okozott az utak, hidak karbantartása, helyreállítása, a Csicse okozta árvízkarok enyhítése⁵⁰, a faluban felütő tűzkarok kezelése⁵¹, a fellépő állatmegbetegedések, járványok kezelése.⁵²

A képviselő-testület gyakorta segítette az egyházakat, a felekezeti tanítókat a nekik járó adók, párbérek behajtásában. Erre került sor például 1889-ben, 1895-ben, 1901-ben, 1907-ben, 1915-ben, 1920-ban és 1930-ban.⁵³

A képviselő-testület döntött – általában árverés útján – a helyi vadászati jog haszonbérbe adásáról.⁵⁴

A fent leírtakon felül a községi képviselő-testület a legkülönbözőbb ügyekben járt el. Segélyt osztott a rászorulóknak, felügyelte a temetőket, engedélyezte fa kivágását vagy kőkereszt felállítását, felügyelte a jégvermet, a Csicse védőgátjait és a tűzoltószerterát stb.

45. uo. 2089/1930. és 2458., 4869. és 7746/1931.

46. uo. 6243/1931.

47. uo. 1679/1931.

48. Román, 1979. 72.

49. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 809/b. 1436., 1533., 1936., 2152. és 3998/1876., ill. 1272/1881., ill. IV. B. 819. 6676/1929., 3893/1922.

50. uo. IV. B. 809/b. 1556/1873., 793/1874., 2924/1878., 920/1881., 2248/1892., 87/1895., 14822. és 14823/1895., ill. IV. B. 819. 2073/1912. stb.

51. uo. IV. B. 809/b. 2642/1889.

52. uo. IV. B. 809/b. 7425/1890., 4293. és 6140/1891., 7032. és 10347/1895., ill. IV. B. 819. 2788/1919., 2507/1923. stb.

53. uo. IV. B. 809/b. 13754/1895., ill. IV. B. 819., 451. és 4214/1889., 464/1901., 5705/1907., 7849/1915., 5705/1920. és 4911/1930.

54. uo. IV. B. 819. 5413/1931.

kat tetézte az 1929-es nagy fagykár, s az állatállományban bekövetkező pusztulás: a baromfikolera, az ökor-, sertés- és lóelhullás.⁴⁵ 1931-ben az őszi vetőmagigénylés a mezőgazdaságban mutatkozó komoly gazdasági gondok helyi meglétét bizonyítja.⁴⁶ A társadalmi feszültségek vattai erősödését mutatja, hogy 1931-ben a szociáldemokraták Vattán is

A község vagyonleltáráról 1923-ból rendelkezünk adatokkal. A falunak volt egy községháza, jegyzői irodája, 24 magyar hold szántóföldje, 3 db asztala, 9 széke, 4 szekrénye, 1 ollója, 30 bélyegzője, 1 dobja, 1 tűzfecskendője, 1 wertheim szekrénye, 1 hordágya, 1 fertőtlenítő lámpája, 1 törvénygyűjteménye és 1 mosdója.⁵⁵ Írógéppel 1927-től rendelkezett a jegyzői hivatal.⁵⁶

1914-ben kitört az első világháború. Kezdetben mint az országban mindenütt, a lelkesedés hullámai csaptak fel Vattán is. Az általános mozgósítást elrendelő parancs a községbe is megérkezett. A férfi lakosok közül 152 fő volt kénytelen a frontra menni.⁵⁷ A gyors győzelembe vetett hit hamar a ködbe veszett. A drágaság, az egyre nehezebbé váló életkörülmények, a csökkenő bérek, a frontról érkező kedvezőtlen hírek hatására a lakosok egyre jobban elkeseredtek. A község már 1914-ben panaszkodott a növekvő katonai terhekre.⁵⁸ 1917-ben nagyarányú rekvirálásokra került sor a faluban. Gabonát rekviráltak báró Seckendorff Ármin, Melczer Aladár, Majzler Miklós és Gere Lajos birtokán dolgozó cselédek terményjándóságából. A búzából és rozsból összesen 102,5 mázsa mennyiséget szállított el április elsején a mezőkeresztesi haditermény bizományos.⁵⁹

A kastélyból még a rézkilincseket is leszerelték, hiába kérte az illetékes hatóságokat Hosszúfalussy Dezső jegyző, hogy legalább a műtárgyak esetében hadd maradjanak meg a rézkilincsek. Kérése süket fülekre talált.⁶⁰

A háború okozta munkaerőhiányon úgy próbáltak segíteni, hogy orosz és szerb hadifoglyokat dolgoztattak a vattai gazdaságokban. 1915-ben már 30 hadifoglyot kért gazdasági munkák végzéséhez a község.⁶¹ A hadifoglyok gyakran próbáltak megszökni. 1916-ban összesen 27 orosz fogoly tűnt el Vattáról.⁶² 1917-ben Melczer Aladár gazdaságából 2 szerb és 3 orosz, Seckendorff Ármin birtokáról 2 orosz hadifogoly szökött meg.⁶³

Az első világháborúban Vatta lakói közül 38-an haltak hősi halált. Négyen hadirokkantak lettek.

Vatta hősi halottai az I. világháborúban

Bordás Lajos	Kristóf József	Szanyi Sándor
Boros József	Kuzmi Bertalan	Székely András
Cseh József	Krizsán Sándor	Székely József
Hallik József	Munkácsi József	Székely Károly
Juhász István	Magyar József	Szilvási József
Juhász János	Nagy Lajos	Szilvási Lajos
Juhász Mihály I.	Orosz György	Szilvási K. János
Juhász Mihály II.	Rácz Károly	Szölösi József

55. uo. IV. B. 829/b. 522. d. Vatta 1923.

56. uo. IV. B. 819. 595. és 1076/1927.

57. Csikvári, 1939. 167.

58. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 6598/1914.

59. uo. 3774/1917.

60. uo. 5509/1917.

61. uo. 2932/1915.

62. uo. 1858., 6491., 6374., 7003. és 9158/1916.

63. uo. 6704/1917.

Janicsák György
Jakab József
Kaja János
Kovács János
Kovács Sándor

Sinkó István
Sándor János
Szilvási K. József
Szabó Lajos
Szabó Béla

Tóth Rácز István
Tóth Rácз József
Takács János
Varga József

A két világháborúban elesettek emléktáblája

A háborús hősök emlékének megörökítését az 1917. évi VIII. tc. tette kötelezővé. Vatta hősi emlékművét 1926 októberében állította fel, melynek alkotója Pásztor János szobrászművész volt.⁶⁴

1918-ra a helyi lakosok egyre nehezebben éltek meg a háborús éveket. A drágaság, a jegyrendszer, a nélkülözések feszült közhangulatot eredményeztek. A gondokat növelte a faluban fellépő tifusz járvány.⁶⁵ A hazatérő katonák közt sok volt a sebesült, sokan viszont soha nem láthatták viszont falujukat.

A község évszázadok óta kialakult társadalmi rendje még erősen tartotta magát. Az országban kialakuló forradalmi helyzetről érkező hírek kezdtek beszivárogni Vattára. A helybéliek megünnepelték az 1918-as őszirózsás forradalmat. A szociáldemokrata párt 1918 végén gyűlést rendezett a faluban, majd a lakosok úgynevezett köztársasági bál rendezésével fejezték ki egyetértésüket Károlyi

64. Csikvári, 1939. 167., ill. Halmay, 1929. 687. Az emlékmű felállítását már 1924-ben felvetette a képviselő-testület: B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2120. és 5333/1924.

65. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819/b. 868/1918.

Mihály kormányának megalakulásával. A bálra a birtokosok nem mentek el, de adtak 10 hektoliter bort. A változásokat érzékelte báró Seckendorff Herman nagybirtokos is, aki földet adott alkalmazottainak és fát a lakosoknak. A helybéli „Vörös hercegnek” nevezték. Melczer Béla azonban mindenféle együttműködést megtagadott a forradalomban hatalomra kerültekkel.⁶⁶

Hamarosan a frontokról olyan helybéliek is hazatértek, akik megismerkedtek a kommunista tanítással, de számuk és befolyásuk nem volt jelentős. 1919. március 21-én a politikai feltételek megváltozása a kommunistákat juttatta hatalomra, aminek eredményeként a falvak irányítását a helyi direktóriumok vették át.

Vattán előbb március 30-án munkás- és paraszttanács alakult Dolinka János elnöklete alatt. Tagjai: Zádori Lajos, Zádori Bertalan, Sándor András, Krizsán János, Csorba Péter, Rácz Lajos, Sándor János, Faragó Dániel, Kaja Sándor, ifj. Juhász József és Dargai István. Az ezt követően megalakult helyi direktórium tagjai: Brungel József, Faragó Dániel, Harsági József, Iván István, Molnár János és Krizsán Lajos. A munkástanács egyetlen konkrét intézkedését ismerjük. A községi földeket haszonbérbe adta, de kötelezte a bérlőket a haszonbér azonnali lefizetésére.⁶⁷

A társadalmi feszültségek azonban nem oldódtak meg. 1919 nyarán a vattai Margittanyán fellépő aratósztrájk ezt ékesen bizonyítja.⁶⁸ 1919. június 13-án pedig nagy népgyűlést tartottak Vattán.⁶⁹ Sajnos egyik esetről sem tudunk többet.

A helybéli vöröskatonák közül Bartha Károly, Bíró Mátyás és Kocsis József nevét ismerjük.⁷⁰ Barthát és Kocsist a Tanácsköztársaság bukása után a mezőcsáti huszárőrmester 25 illetve 50 bottal büntette a helyi eseményekben való részvételért. Vattát hamarosan a románok egyik lovasezrede szállta meg.⁷¹ Megindultak a rekvirálások; a románok elvitték az élelem nagyrészét. A románok 1919 őszi kivonulása után a „régí rend” hamarosan helyreállt. A Vörös Őrség és az idegen katonaság után ismét a csendőrség vigyázta a falvak – köztük Vatta rendjét.

A II. világháború éveit újabb nehéz éveket hoztak Vatta népére. A község zsidó lakosságát – 8 család, 25 fő – 1944 májusában deportálták és Auschwitzba szállították.⁷² Összesen két zsidó család menekült meg a pusztulástól, ők nyugaton telepedtek le.⁷³ A zsidó javakat a nyilasok elárverezték, lakásaikat szükséglátsáknak használták. Vattán 1938-tól szerveződtek a nyilaskeresztesek, akik később erős helyi szervezetet hoztak létre a faluban.⁷⁴

Az 1944. augusztus 23-án lezajlott román kiugrás lehetetlenné tette a Kárpátokban kiépült védelmi vonalak megtartását. A szovjet hadsereg előtt Erdélyen keresztül megnyílt az út Magyarország felé. A Malinovszkij tábornagy által vezetett 2. Ukrán Front öt hadsereggel, köztük egy páncélos hadsereggel 20 nap alatt keresztülörtözte az Észak-Erdélyben és a Maros vonalán rögtönzött gyen-

66. uo. 1381/1919., ill. Izsó, 1970. 15-16. HOM. HTD. 71. 10. 68.

67. Lehoczky, 1969. 303., ill. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. 522. d. Vatta 1919., ill. Szalay, 1975. 10.

68. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 996/1919.

69. Kluger – Hubay, 1968. 42.

70. uo. 184.

71. Izsó, 1970. 17.

72. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 810/b. 9236/1944.

73. Izsó, 1970. 21.

74. Román, 1979. 277.

ge német és magyar védelmi vonalat, és október elején kijutott az Alföldre. Horthyék sikertelen október 15-ei kiugrási kísérlete után a hatalom Szálasi Ferenc vezette nyilasok kezébe került. Az ország hadszíntérré vált.

A szovjet hadsereg a debreceni páncélos csata után átkelt a Tiszán. November 9-én elfoglalták Mezőkeresztest és Mezőkövesdet, ezzel elvágták a Budapest – Miskolc közötti összeköttetést, megszállták a stratégiaileg fontos vasutat és országutat.

November 12-én új szovjet támadás indult. A szovjet 7. gépesített hadtest és az 5. gárda lovas hadtest Mezőkeresztes és a Tisza között északi irányban támadott, hogy áttörje a német arcvonalat, és délről közelítse meg Miskolcot. Az elkeseredett harcokban a Vörös Hadsereg a földi alakulatok támadásának támogatására bevetette vadász- és csatarepülő kötelékeit is, mindenekelőtt Jászberény – Füzesabony, továbbá Vatta – Emőd és Csap térségében. A szovjet előrenyomulást sem az ellenség ellenállása, sem az időjárás nem tudta feltartóztatni. Különösen Szakáld és Vatta között dúltak súlyos harcok.⁷⁵ Vattán ekkor a németek egyik motorkerékpáros egysége állomásozott. A lakosok egy része a harcok elől Borsodgesztre és a környék tanyáira menekült.⁷⁶

A faluban november 15-én, reggel 5 órakor ütköztek meg először a német és orosz páncélosok. A község november 16. és 18. között többször is gazdát cserélt. 19-én az oroszok végérvényesen elűzték a németeket Vattáról. A harcoknak polgári áldozatai is voltak: Szabó Gergely, Rácz István, Rácz Diana, Gulyás Márton és Sándor András. Az oroszok fogadására az előjáróság Tasnádi Barnabás bíró vezetésével küldöttséget menesztett. Az iskolából hamarosan hadikórház lett, a pedagógus lakásba pedig a megszálló román katonaság parancsnokságát rendezték be, akik főhadiszállása utóbb a kastély lett. A rend fenntartására a megalakuló polgárőrség vigyázott.⁷⁷

A harcok alatt 8 polgári lakás és a jegyzői iroda hasznavehetetlenné vált. A községháza is erősen megrongálódott. A jegyzői irodának, községházának, a jegyző lakásának egy szobáját nevezték ki. A megalakult különféle bizottságok is itt üléseztek. A harcok folyamán – a legnagyobb sajnálatunkra – minden hivatalos irat, anyakönyv stb. megsemmisült. A községi páncélszekrény a háború alatt tönkrement, azt felrobbantották. A falu villamosenergia ellátása megszűnt, az összes vezetékét tönkretették. Egy korabeli vattai jegyzői hivatalt vizsgáló jegyzőkönyv a következőket jegyezte le: *„A község gazdaságilag mélyponton áll, nagyon el van szegényedve. A hadműveletek folyamán hosszú időn keresztül állandó célpont volt a község, különösen azért, mivel magát a községet a Budapest – Miskolc műút két részre választotta. Nemzetpolitikai szempontból hátrányos jelenségek nem mutatkoznak... A község vagyona 12 hold szántóföld, 4 kh. jegyzői javadalmi föld, a községháza és jegyzői lakás. Mindkét épület azonban rozoga. Egyéb vagyona a községnek nincs.”*⁷⁸

75. Borus, 1965. 189.

76. Izsó, 1970. 22.

77. uo. 23-24.

78. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 925/1947., ill. Szalay, 1975. 14-15.

A helyzetet súlyosbította a gyakori orosz és román rekvirálás. 1945 júniusában például az előjáróság az ellen tiltakozott, hogy az oroszok díjtalanul elvitték azt a 4 kocsi összegyűjtött búzát és kukoricát, amit Miskolc élelmezésére kellett volna fordítaniuk. „Ha az újra összegyűjtött 60 mázsa búzát ismét díjtalanul elviszi az orosz katonaság, a legnagyobb elégedetlenséget fogja kiváltani, és terményt Vattán többet összegyűjteni nem lehet, még kényszer által sem. Adófizetésről természetesen szó sem lehet ezután, mert a járás legtöbbit szenvedett községe Vatta község mindenféle anyagiak tekintetében. Jövedelem hiányában a község lakói a termelés tovább folytatását sem fogják bírni. Kérjük a főszolgabíró úr sürgős intézkedését, hogy a búza további szállítása megakadályoztassék. Mai napon mérés nélkül 2 és 11, összesen 13 zsák búzát vitt el az orosz katoná Mezőkövesdre. A megbízottal jelen volt a mezőkeresztesi járási parancsnokság Péter nevű tolmácsa is. A magtárt bezárták, a kulcsát elvitték.”⁷⁹ 1945-ben már alig volt 5-6 lesoványodott állat a faluban. A növekvő liszthiány inséges hónapokat hozott a lakosságra.⁸⁰

A II. világháború vattai áldozatai

Agócs János	Jarkóczki János	Rác István
Bakos Benjamin	Jónás János	Ritó Lajos
Balázs István	Kalóz Béla	Sándor András
Balázs János	Kiss Ferenc	Stecz János
Bodzán Kálmán	Kleszo András	Szabó Gergely
Bristyán János	Kocsis Géza	Székely Barnabás
Csécsi József	Kocsis István	Szép Sándor
Dargai István	Sz. Kovács Lajos	Szilvási István
Ficsor Barnabás	Laba János	Terhes József
Ficsor György	Máté Sándor	Tóth Sándor
Gulyás Márton	Molnár János	Vernyik Pál
Illés József	Munkácsi József	Zádori Kálmán
	Rác Diana	

A háború után az élet normális mederbe terelésében a különféle megalakuló bizottságok is fontos szerepet játszottak. Már 1944 decemberében megalakult egy 12 tagú (utóbb 16 tagú) Földigénylő Bizottság Brungel József elnöklelte alatt. Ismertebb tagjai voltak: Sándor József, Tasnádi József, Kocsis Béla, Bóta Sándor, Kocsis József, Nagy Károly, Szekeres Pál, Balázs János, Vass István, Krizsán Sándor, Eszenyi Albert, Dolinka János, Bíró Mátyás, Szekeres Mihály és Kocsis Lajos. Az 1945-ben lezajlott földosztás helyi véghezvitelében fontos szerepük volt.⁸¹

Az Igazoló Bizottság tagjai közül Balla Zoltán és Rác József neve maradt ránk.⁸²

79. uo. 1847/1945. június 5.

80. Izsó, 1970. 26., ill. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 35/1945.

81. uo. 25., ill. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 177. 1982/1948.

82. Izsó, 1970. 27.

A háborúban elesettek emléktáblájának felavatása 1998. augusztus 20-án.
A kép bal oldalán Veréb József polgármester, dr. Molnár Sándorné jegyző,
jobb oldalon Agócs József és felesége

(Fotó: VPH. tulajdona)

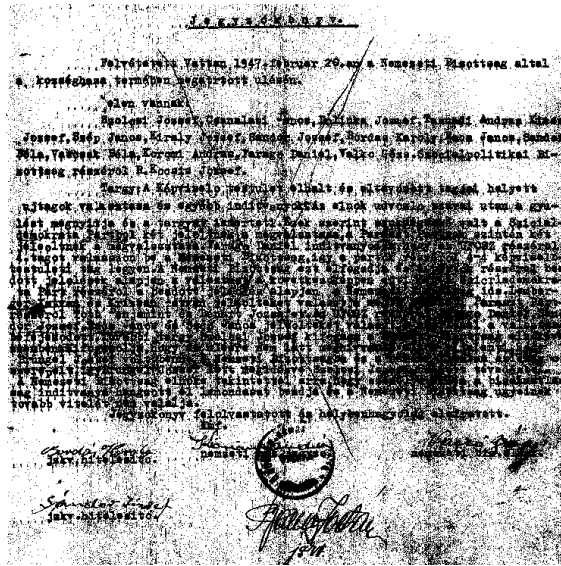
A Vattai Nemzeti Bizottság spontán módon jött létre. A testület elnöke Valkó Géza lett. A helyi Nemzeti Bizottság kezdetben a rendőri teendőktől kezdve a klasszikus közigazgatási funkciókon keresztül egészen a bíraskodásig sok mindent magára vállalt. Tagjai közt minden párt képviseltette magát. A Vattai Nemzeti Bizottság tagjai 1947 februárjában: Szőlősi József, Csanálosi János, Dolinka József, Tasnádi András, Kiss József, Szép János, Király József, Sándor József, Bordás Károly, Rácz János, Sándor Béla, Vascsák Béla, Körömi András, Faragó Dániel, Valkó Géza, Lemberger István, Krizsán István, Tóth Benjámín és Lénárt József. 1948-ban a bizottság tagjai voltak: Körömi András, Faragó Dávid, Hegedűs Balázs, Ficsór János, Bordás Károly, Dolinka József, Tasnádi András, Sándor József, Hajcsik Antal, Király József, Szép János, Lemberger István, Rácz János, Kiss József, Csanálosi János, Kun Lajos, Falucskay Benjámín, Kiss Barnabás, Dobos István és Valró Géza.⁸³

Ők szervezték meg a március 15-ei ünnepségeket, a tanítók és Falucskay Benjámín református lelkész segítségével a MADISZ helyi ifjúsági szervezetét, politikai megbízhatósági igazolványt adtak ki, az Országos Nemzeti Bizottság felhívására váltófutást szerveztek vagy cselédházakat osztottak ki.⁸⁴

83. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 177. 152-153/1946-1948.

84. uo., ill. 2281/1948.

A Nemzeti Bizottság mellett kezdte meg működését az újjászervezett községi elöljáróság. 1945 januárjától Rác Zsolt volt a bíró, míg Lábos Bertalan a községi jegyző. A Nemzeti Bizottság és a képviselő-testület sokszor együtt ülésezett, közösen tárgyalták meg a felmerült problémákat. A két szervezet közötti nézeteltérésről nincs tudomásunk. A képviselő-testület hiányos névsora 1946-ból maradt ránk: Rác János bíró, Dolinka János, Dolinka József, Cseh Dániel, Szilvási Mátyás, Szilvási István, Bacsik Ferenc, Feczko János és Zombor Barnabás.⁸⁵

Vattai Nemzeti Bizottsági jegyzőkönyv
1947-ből

(B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 177. 153/1947.)

Hasonlóan más településekhez Vattán is meghatározó szerepet vállaltak az újjáépítésben az illegálisból kilépő és az újjászerveződő pártok. Vattán is létrejött a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazda Párt helyi szervezete.⁸⁶ A politikai viszonyok változása miatt utóbb a kommunisták váltak a legjelentősebb-, majd a kommunista hatalomátvétel után az egyetlen párttá. A kommunisták vattai alapszervezetének élén 1970-ig a következő személyek álltak: Brungel József, Faragó Dániel, Valkó Géza, Antal József, Gecse Lajos, Kiss Lajos, Kun Lajos, Szekeres Pál, Rencsiszky Mihály és Valkó Zoltán.⁸⁷

A helyi elöljáróságnak 1950-ig a legfontosabb feladata mindvégig a háborús pusztítások megszüntetése volt. Ezt tartalmazta a község 1947-ben elfogadott hároméves terve is. Új községháza építését kezdték meg, helyreállították az elektromosáram-szolgáltatást, (az 1946-ban helyreállított villamos hálózatot többször bővíteni kellett, majd új hálózatot építettek, mivel a háztartási gépek számának gyarapodásával a rendszer nem bírta a terhelést), új közutakat építettek, beindították a község malmát, rendbehozták a megrongálódott egészségügyi tanácsadó helyiséget, amit 1945-ben a rendőrség működéséhez lefoglalt, kultúrház számára telket vettek stb.⁸⁸

85. uo. XXI. 109. 2609/1946.

86. uo. XVII. 177. 153. jkv-ek/1947.

87. Izsó, 1970. 27., ill. Szalay, 1975. 19.

88. B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. 3436/1948., 286/1946., 3907/1949., 35/1945., 286/1946., 2455/1949. és 3907/1949.

A helyi önkormányzat tagjainak szabad választását a politikai hatalom 1948 után erősen befolyásolta. A helyi eljáróság egyre kisebb jogkörrel, 1950-ig intézhette Vatta ügyes-bajos dolgait.

A magyar országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság alkotmányát, ami lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata” volt. Az alaptörvény értelmében a régi önkormányzati formák megszűntek. Az 1950 októberében lezajlott választások után az új községi vezetés, a formálisan választott bizottsággal, élén a tanácselnökkel és tanácsitkárral, teljesen elvesztette önállóságát. A falut 2-3 kerületre osztották, minden kerületből 1 fő lett a tagja a helyi tanácsnak. Ahogy az elnevezés is utal rá, végrehajtója és kiszolgálója lett a pártállamnak.

A falu tanácselnökei 1950-től P. Székely József (1950–51), Kerekes József (1951–52), Labanc Gyula (1952–58), Boda Balázs (1958–65), Balla Zoltán (1965–71), Csiki István (1971–77 társadalmi tanácselnök), Valkó Zoltán (1977–1990, 1984-ig társadalmi tanácselnök).

A község VB titkárai 1950-től Zentai Pál (1950–58), Péter István (1958–67), Földi István (1967–69), Juhász László (1969–77), Zelei Antal (1977–1983) és Molnár Sándorné Kovács Katalin (1984–90).

A település önállóságát csak 1990-ben szerezte vissza. A község életét az első szabad önkormányzati választások óta a szabadon választott képviselő-testület irányítja. 1990-ben megválasztott képviselők: Valkó Zoltán polgármester, dr. Csimma Ferenc alpolgármester, Cseke Lajos, Juhász János, K. Tóth János, Pipis László és Veréb József.

Az önkormányzat tagjai 2000-ben: Veréb József polgármester, K. Tóth János alpolgármester, dr. Csimma Ferenc, Dudás Péter, Pipis László, Terhes Gyula, Valkó Zoltán és Vattay Benőné.

A rendszerváltás óta a falu polgármesterei Valkó Zoltán (1990–94) és Veréb József (1994-től). A község jegyzője dr. Molnár Sándorné Kovács Katalin.

A falu önállóságának jelképe lett a felavatott községi címer. Ennek leírása a következő:⁸⁹

Álló, háromszögletű, kék színű katonai pajzs, amelynek alapját zöld színű hármashalm foglalta el; a halmokból három arany pálmalevél emelkedik fel. A pajzson bíborral bélelt, arany medalionnal ékesített, nyitott katonai sisak, rajta háromlombú arany korona, amelyre ezüst színű, jobbra forduló, hegyével lefelé fordított nyilvesszőt szorító, páncélba öltözött férfikar támaszkodik oromdísz gyanánt. A foszlányok színe mindkét oldalon vörös és arany. A pajzs alatt egy szalag lebeg VATTA felirattal.

(A pálmalevelek Vatta község XVIII. században használt pecsétjének az ábrájára utalnak, az oromdísz: a nyilvesszőt tartó férfikar pedig arra a családra, amelyik a községről nevezte magát.)

89. VPH. I. címerleírás.

A szocialista korszakban a helybeliek „nyugodt” életét az 1956-os forradalom és szabadságharc borzolta fel a leginkább.⁹⁰

1956. október 23-án kitört a forradalom. Másnap, október 24-én kb. 60-80 fős csoport jött Vattára Harsány irányából nemzeti színű zászlókkal. Az iskolához mentek, és ezeket kiabálták: „Vissza a keresztet a falra! Ne tanítsátok az orosz! A gyerekek menjenek haza.” Ezután leverték az iskola homlokzatát díszítő csillagot, összetörték a kandalló tetején álló gellérthegyi Szabadságszobor kicsinyített mását, majd az állami gazdaság központjába, a Margittanyára indultak. A tüntetők elmentek, a helyi nevelők az iskolában maradtak. Közben a tüntetők a vattai párhelységből mindent kiszórtak, a vörös csillagot leverték. Ezt követően a tömeg a tanácsházához ment, ahol Zentai Pál tanácstitkár szerint hasonlóan viselkedtek, mint az iskolánál. A tanácsháza faláról két gyári munkás leverte a vöröscsillagot a következő felkiáltással: „Ezek még mindig itt vannak?” Ezt követően nemzeti színű lobogót tűztek ki, s felszólították a helyieket, hogy a régi vezetőket váltsák le, s alakítsanak munkástanácsot.

A tanácselnök, Labanc Gyula a lakásán húzódott meg. Közben a tanácsházán őrseget szerveztek, de a faluban a tömeg elvonulása után teljes lett a nyugalom.

Boda Balázs rendőr, akkori körzeti megbízott kérte a mezőkeresztesi rendőrőrsöt, hogy adjanak utasítást, hogy mit tegyen. A keresztesi őrs is kellemetlen helyzetben volt, mert a repülőtéri munkások fegyvereseket kértek tőlük. Utasítást adni nem tudtak, sőt ők maguk kértek segítséget a vattaiaktól. Teherautót küldtek az önkéntes fiatalokért, de a vattai szülők nem engedték el őket. Így csak Simon László, Boda Balázs és Szatmári István mentek Mezőkeresztesre. Mire odaértek, a keresztesi őrs tagjaitól a forradalmárok már elvették fegyvereiket.

Hamarosan falugyűlést tartottak Vattán, ahol a helyi megszervezett fegyveres őrség – melynek tagja volt Zentai Pál, Balla Zoltán és Csiki István – is készen állt. A tanácsháza előtt előbb a Himnuszt hallgatták meg a lakosok, majd bekiabálások hangzottak el: „Ruszki, kuss ki! Elégetni az adókönyveket! Adjátok ki a titkos iratokat!” stb. RácZ József, volt községi bíró verset szavalt el, melynek utolsó sora így szólt: „Lesz még magyar zászló a Kárpátok ormán.” Arra a rémhírre, hogy „jönnek az oroszok”, a gyűlés hamar feloszlott.

Közben Munkástanácsot választottak, melynek elnöke Simon László lett, titkára Padányi Sándor. Egyesek a faluvezetők elleni tettelegességet fontolgatták, de a megfontoltabbak ennek elejét vették. A Munkástanács legfontosabb feladatának a rend és a nyugalom biztosítását tekintette. Megszervezték a terményraktár, a posta, a boltok, a közintézmények őrzését. Gondoskodtak a közellátásról is, sőt tehergépkocsival Borsodgesztre és Mezőkövesdre is szállítottak élelmet. A gépkocsivezető Szilvási Lajos volt.

A nyugalom lassan helyreállt. Még a kocsmák is kinyitottak; a „hátsó ajtón” keresztül lehetett bemenni a kocsmába, de hangoskodásra, bujtogatásra nem került sor. A lakosság nem is annyira a helyi- és vidéki-, hanem inkább a fővárosi eseményekkel foglalkozott. Sokuknak a hozzátartozója – akik Pesten dol-

90. Izsó, 1970. 33-39. A helyi eseményekre a szakdolgozatban lévő információkat használtuk fel.

goztak – a fővárosban rekedt, és hetekig nem tudtak róluk semmit. Főleg a községen átvonuló szovjet egységek és a Budapestre élelmiszert, marhát, sertést szállító tehergépkocsik tömegéből és a rádió felhívásokból következtek az események súlyosságára.

A szovjet csapatok beavatkozása után úgy a megyétől, mint a járástól azonnal végrehajtandó, főleg a közrend és a közellátással kapcsolatos rendelkezések érkeztek. Ezek elintézése, végrehajtása már a tanácsitkára, Zentai Pálra és Labanc Gyula tanácselnökre várt. A tanítás újra indult, a régi rend ismét helyreállt.⁹¹ Az 1956-os események után a falu nyugodt életét napjainkig nem zavarta meg semmi.

A Polgármesteri Hivatal épülete, előtérben a község zászlóval

(Fotó: Veréb József tulajdona)

91. uo.

XI. Hitélet, egyházak

A felekezetek

Vattán a XIV. században biztosan fennállott a Szent Miklós tiszteletére szentelt katolikus templom.¹ Egy 1702-es, a Battha család tulajdonában lévő oklevél szerint már 1317-ben létezett a falu egyháza, ezt azonban bizonyítani nem tudjuk.² A település a pápai tizedjegyzékekben nem szerepel.³ A községet először csak egy 1323-as, Barátnyáráddal kapcsolatos oklevél említi.⁴ A XIV. századból több, a vattai egyházra vonatkozó adatot nem leltünk fel.

A falu első név szerint ismert plébánosát 1509-ből ismerjük. György vattai tiszteletes zálogbirtokába ekkor került 15 forintért egy nemesi kúria Alsóvattán.⁵

A XVI. század lakóinak súlyos élménye volt a török hadakkal való találkozás, amely elsősorban vagyoni és létbiztonság tekintetében jelentett a korábbihoz képest mélyreható változást. A másik nagy élmény az isteni hatalom addig megszokott szabályainak, dogmáinak új formában való jelentkezése, a reformáció terjedése, amely a falu társadalmára szinte máig szóló érvénnyel volt kihatással. Vatta esetében a reformáció uralomra jutásának pontos menetét nem ismerjük. Valószínűleg a XVI. századi török támadások okozta pusztulás után az újratelepedő lakosság már református volt. Ők javították ki és használták a régi vattai kőtemplomot.⁶ A kálvini tanok elterjedésében a birtokos uraknak volt döntő szerepe. Csíkvári szerint a reformáció elterjedésére Vattán csak a XVIII. században kerülhetett sor.⁷ Az azonban kétségtelen, hogy 1654-ben a település – már akik lakták – már református volt.⁸

A XVIII. században vegyes vallású új telepések érkeztek a faluba. A régi templom rommá lett, és már kívül is esett az új és lakott falu (Felsővatta) területén.⁹

A földbirtokosoknak köszönhetően kezdetben a református vallásúaknak voltak erősebb támogatói (Dőryek, Szepessyek stb.). Kezdetben csak a geszti kálvinista prédikátor járt át Vattára, és hol Dőry András csűrében, hol Szepessy Pál házában prédikált. A birtokosok ezt követően Bánhorvátiból hozattak maguknak kálvinista tanítót, akit Dőry András prédikátorságra rendelt. Ugyancsak ő csináltatta a község első XVIII. századi egyházi épületét, a református imaházat, aminek az építésnél az egész falu jelen volt. *„Az egész falut a földesurak akaratából a vattai bíró kivezényelte a református imádkozó ház építésre, akár pápista, akár orosz volt, akár kálvinista. Még az uraság tisztjei, szekerei is kihajtottak az erdőre, mivel az akkori uraságtól kemény parancsolatjuk volt.”*¹⁰

1. Sós, 1895. 93.

2. B.-A.-Z. M. Lt. XIII. 3. 2.d. 1702. Vatta.

3. Győrffy, 1963. 749-750.

4. AOT. VII. 480.

5. B.-A.-Z. M. Lt. XV. 17. Bor. kézi. c. 1509. Alsóvatta.

6. Várady, 1989. 370-371.

7. Csíkvári, 1939. 166.

8. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XVIII. XV. 1014/1654. 11. fol.

9. Várady, 1989. 370-371.

10. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/f. XXIV. VII. 779/1756.

Lélekszámukat tekintve a beköltöző lakosság kétharmada katolikus volt. Az 1746-os egyházlátogatási jegyzőkönyv jórészt görög katolikusról tudósít minket. Ez a betelepült lakosok egy részének szláv – szlovák, ruszin – eredetére utal.¹¹ A katolikusok valamennyivel a következő évszázadokban is mindig többen voltak Vattán, de ezen belül a görög katolikusok aránya elenyészett. Találkozunk Vattán más felekezetekkel is, de számuk mindvégig jelentéktelen volt. Nagyobb lélekszámmal a faluban csak a zsidóság képviseltette magát. Bizonyítja jelentőségüket, hogy önálló zsinagógájuk volt.

Vatta felekezeti megoszlása a XVIII–XX. században

év	római katolikus	görög katolikus	református	lutheránus	zsidó
1746	189	65	113	7	40
1768	345	70	150	16	98
1804	259	35	220	-	40
1820	377	-	299	-	69
1828	433	15	284	-	90
1829	410	15	300	-	100
1836	450	15	349	-	113
1849	490	18	369	-	106
1851	509	-	301	-	58
1860	425	5	396	-	65
1930	837	16	519	1	10
1939	925	-	547	2	25

A katolikus egyház

A katolikus hierarchia felülről lefelé teljes alá- és fölérendeltséget jelent, és egyben az egyházkormányzat mechanizmusát is mutatja. A magyar katolikus egyházi hierarchia élén a mindenkori esztergomi érsek állt. Az egyes egyházmegyék történetileg kialakult tradíciók szerint érseki tartományokba tartoznak. Az érseki tartomány élén a főegyházmegye pásztora, az érsek-metropolita áll. Az alapvető egyházkormányzati egység az egyházmegye, melynek élén a püspök található. Az egyházmegye alacsonyabb szintű kormányzati egységei a főesperességek. A megyés főpásztor az általa kinevezett főespereseken keresztül irányítja az egyházmegyéjét. A főesperességek két vagy több esperesi kerületet fognak össze. Az esperesi kerület élén az esperes vagy az alesperes áll, aki az adott kerület valamely jelentős plébániájának plébánosa. Az esperest a püspök nevezi ki. Ő érintkezik közvetlenül a lelkészkedő papsággal, a plébánosokkal, az

11. FLE. can. vis. 1746. r. sz. 3412. 99.lap.

egyházkormányzat legelső egységének, a plébániának a vezetőivel. A plébános – a kegyúr engedélyével – a megyés püspök nevezte ki. A plébános közvetlen hatósága alá tartoztak a segédlelkészek vagy a káplánok, a magyar hitoktatók, a felekezeti iskola tanítói. A nagy lélekszámú egyházakból úgynevezett filialis lelkesítések (fiók vagy leányegyházak) váltak ki. Ezeknek nincs plébánosuk, lelkesítésük az anyaegyház gondoskodik. A plébánia, mint alapegység mellett a megkeresztelt hívők összessége alkotja az egyházközösséget, amelynek választott előjárósága a képviselő-testület.

Vatta Aranyos, Geszt, Kisgyőr filiákkal együtt az 1732-ben Harsányban visszaállított plébánia része lett.¹² Vatta az Egeri érseki tartomány része volt. Előbb az Egeri püspökség, majd 1804-től a Kassai püspökséghez tartozott. (I. Ferenc ekkor döntött két új egyházmegye kialakításáról, ezek Szatmár és Kassa. Kárpótlásul Eger ekkor lett érsekség, és a belőle kihalított két új egyházmegye mellé tartományába megkapta a Szepesi- és a Rozsnyói püspökséget.) Vatta a Miskolci esperességhez, azon belül a Harsányi alesperességhez tartozott és tartozik.¹³

Vattának, mint filiának a papjai megegyeznek Harsányéval. A plébánosok neve a XVIII. századtól maradt ránk.¹⁴

Vatta ismert katolikus plébánosai

Barta Ferenc:	1732–1750
Petrik Ádám:	1750
Sós Menyhért:	1750–1753
Matyasóvszky András:	1753–1759
Czene Dániel:	1762
Rados József:	1759–1769
Horváth Gáspár:	1770–1788
Pethő István:	1789
Budaházy András:	1790–1792
Megyeri István:	1792–1804
Nagy György:	1805
Mihály Dániel:	1805–1814
Hantzel Ferenc:	1806–1814
Szabó Fauftinus:	1814–1820
Harmos László:	1820–1822
Szabó József:	1822–1835
Vezerle Gáspár:	1835–1850
Haniszka József:	1851–1857
Tábori Péter:	1857–1858
Vochler Alajos:	1858–1861

12. Sós, 1985. 92.

13. Barsi, 1991. 34-35.

14. Takács – Kovács, 1998. 188-189. Az ott közölt plébános neveket és működésük idejét az 1829. évi canonica visitatio alapján néhol módosítottuk, máshol, ahol bizonyíthatóan a canonica visitatio adatai hibásak, ezt nem tettük meg.

Hodich János harsányi kasznár levele a vattaiakhoz, a harsányi parókiális ház igazítása ügyében 1787-ből.

(FLL. AV. VII. 192. 1206.)

ha a pap a temetésen meg sem jelent. Máskor azt sérelmezték, hogyha egy gazdának több házas gyermeke volt és azok egy fedél alatt laktak, akkor mindenkitől külön-külön szedték be a fizetendő összeget, illetve arra kényszerítették őket, hogy a parókián kívüli munkákra – szántásra, vetésre, termés hordására – is kimenjenek, holott ez korábban nem volt szokás.¹⁷

A harsányiak ugyanakkor

arról tudósították a püspököt, hogy mind a vattaiak, mind az aranyosiak a parókiális terhekből kihúzták magukat.¹⁸

1781-ben Horváth Gáspár plébános Eszterházy Károly püspököt arra kérte, hogy utasítsa a vattai lakosokat, hogy a harsányi plébános háza, kertje, épületeinek fenntartásához járuljanak hozzá, illetve amíg a plébános a földesuraktól nem kap földet Vattán, addig a vattaiak ekéket és földműveseket adjanak a pap szükségére.¹⁹

A levélnek sokáig nem lett foganatja. 1787-ben a szolgabíró, Okolitsányi Antal nem először intette meg a vattaiakat. „Újra ismét a kentek instanciájáról felül vettem rendelést, hogy kenteknek adjam tudtukra és parancsoljam meg, hogy tisztelendő harsányi plébános úrnak egy urbáriális házhelynek egyharmad részit megművelni, réjtét lekaszálni, behordani, ezen felül a parókia épületje körül szekeres és gyalog munkákat az aranyosiak és a vattaiak is 6 részt munkákat végbe vinni köteleztettek, ha ezen rendelését a nemes vármegyének teljesíteni nem fogják, bizonyosak legyenek benne, hogy érzékenyebb módokkal végben vitelre fognak kényszerítettetni.”²⁰

A vattai hívek legtöbbször a helybeli földesurak szolgája, cselédje volt, ezért mentesültek a terményben fizetendő egyházi terhektől. 1785-ben a miskolci főesperes azonban azt javasolta, hogy őket is kötelezzék a párbér szolgáltatásra, mivel konvencióss földjük volt, tehát valamicskét termeltek.²¹

A vattaiak teljesítendő szolgáltatásait az 1829-es canonica visitatio így összegezte: „Minden egyes házaspár, akár bennszülött lakos, akár zsellér, akár cseléd fizet 1 1/4 pozsonyi mérő kétszeres búzát vagy rozsot és 24 krajcárt. Özvegyek akár dolgoznak, akár nem végeznek gazdasági munkát, a felét fizetik stólából. Avatás, szülés után 24 krajcár. Esketés akár bennszülött, akár zsellér, akár cse-

18. uo. Harsányiak levele Eszterházy Károly püspökhöz az 1780-as évek elején.

19. uo. Horváth Gáspár 1781. aug. 18-ai levele a püspökhöz.

20. uo. Okolitsányi Antal főszolgabíró levele 1787. május 18-án.

21. uo. 1785.

léd 2 forint. Házassági hirdetés egyenként 3 krajcár, összesen 9 krajcár. Menyasszonyavatás 24 krajcár. Temetés – akár felnőt, akár kiseded halott után – 30 krajcár.”²²

Évtizedek alatt a plébánosi javadalmozás sokat változott. A XIX. században a plébános évi jövedelme már tulajdonképpen ötféle forrásból táplálkozott. Ezek a következők: 1. A püspöktől kapott időnkénti kegyúri készpénztámogatások, failletmény és tizedváltság. 2. A párbér vagy ágybér a katolikus családok szolgálataiból eredt. Ezek a szolgáltatások állhattak gabonából, készpénzből vagy igás és kézi napszamból. A párbérből eredő jövedelem az egyházközségen belüli családok létszámától és a családfők jövedelmétől függött. 3. A stóladij eltérő összegű jövedelmet jelentett, amit a plébános keresztelés, a jegyeseknek a templomba történő bevezetése (introductio), esketés (házasságkötés) és temetés után kapott. 4. A földbirtokosoktól eredő jövedelem a „papi javadalomból” eredő tiszta hasznot jelentette. 5. Az alapítványi felajánlások változó nagyságú jövedelemmel növelték a lelkész bérét. A papok bérének behajtásában a XX. század első felében egyre gyakrabban kellett a községi előljárásnak segédkeznie.²³

A plébános munkáját segítette a káplán. 1781-ben Battha Bálint, a helybéli földesúr házi kápolnát kívánt berendezni, ahova káplánt kért és kapott a püspöktől.²⁴

Battha Bálint halála után nem volt káplánja a falunak. 1806-ban a filiák ezért állandó káplánt kértek a püspöktől, hogy az „isten szolgálatok rendben menjenek”. 1808-tól a pap mellett újra káplán tevékenykedett, aki a vattai templomban minden ünnep- és vasárnapon szolgálta Istent és a gyülekezetet, amiért a lakosok esztendőnként közösen 100 rénesforintot fizettek, illetve hozták-vitték Harsányból. A káplán a plébánosnál lakott Harsányban, aki jövedelmének egy részét átengedte neki. Tevékenysége megoszlott a mater és filiák között.²⁵

A plébánosok jövedelme a káplán alkalmazása miatt csökkent, ami egyre elviselhetetlenebb volt számukra. Hantzel Ferenc 1814-ben ezért otthagya papi hivatalát. 1817-ben Szabó plébános maga vette rá a vattaiakat, hogy ne fizessék tovább a káplánt. 1822-ben Harmos László is csak rövid ideig- és muszájából tűrte meg maga mellett a segédlelkészt.²⁶

A kurátor, másként egyházgondnok a fontosabb egyházi tisztviselők egyike volt. A kurátort, minthogy a bíróhoz hasonlóan anyagi felelősséggel tartozott, az utóbbi évtizedek kivételével, mindig a tehetősebb vattaiak közül választották az ekléziagyűlésen. Egyik-másik kurátor több éven át viselte a tisztséget, de az soha nem járt sorba, mint a bíróság.

A kurátor az egyház ingó és ingatlan vagyonának alakulásáról, a pénz és természetbeni adományokról kimutatást vezetett. Volt pénztárnaplója és számadási könyve, melyet az egyházmegyei hivatalhoz időnként be kellett küldenie. Az egyházi adók, kötelezettségek alól mentesült, de egyéb fizetségben nem része-

22. uo. can.vis. 1829.

23. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 6391/1901., 4635/1903., 5402/1919.

24. FLE. AV. VII. 192. 1206., ill. uo. AN. II. 1073. 1368/1806.

25. uo. 1808.

26. uo. 1822. Harmos László plébános levele Pálma Pál érseki titkárhoz Egerbe.

sült. Feladata jórészt gazdasági jellegű volt. A hívek lelki életének instapolásában csak másodlagos szerepet kapott.²⁷

A vattai katolikus egyház soha nem rendelkezett jelentősebb vagyonnal. A kurátorra bízott eklézsia ingó javadalmi mai szemmel csekély értékűnek tűnnek. Ezek a nagyrészt szertartással kapcsolatos kellékek 1829-ben a következők voltak.

Szilárd felszerelési tárgyak:

- Kelyhek, egyik ezüst aranyozva, a másik fémből és aranyozva paténákkal 2 db.
- Ezüst-ciborium belül aranyozva 1 db.
- Ezüst-monstrancia belül aranyozva 1 db.
- Fém-pixis a betegek olaja és a szent útravaló részére, aranyozva 1 db.
- Fém-pacifikálé ezüstözve 1 db.
- Tálca üveg ampolnákkal 1 db.
- Körmeneti kereszt fából 1 db.
- Lobogó piros színű 2 db.
- Fehér baldachin selyemmel átszőve 1 db.
- Fém füstölő navikulával 1 db.
- Fém szenteltvízhintő 1 db.
- Fém szenteltvíztartó 1 db.
- Üveg hordozható lámpa 2 db.
- Ostyasütővas tartozékaival 1 db.
- Oltárgyertyatartó fából 8 db.
- Gyóntatószék 1 db.

Ornatusok:

- Fehér selyem kazula gróf Dessewffy Egyedné és báró Négyessy-Szepessy Mária ajándékából ezüst szegéllyel 1 db.
- Fehér selyem kazula arany virágokkal átszőve arany szegéllyel 1 db.
- Kazulák selyemből különféle áttört beszövéssel, felszerelésekkel 2 db.
- Fekete kazula 1 db.
- Selyem pluviálé 1 db.
- Öv 2 db.

A katolikus templom szószéke

27. uo. can. vis. 1829.

- Ministráns ruha (pár) 1 db.
- Zöld oltártakaró 1 db.
- Párnák 4 db.

Lenvászonfélék:

- Alba 2 db.
- Vállkendő 4 db.
- Karing 3 db.
- Korporálé 6 db.
- Kehelytörlő 6 db.
- Kéztörlő 5 db.
- Ministráns ing 2 db.
- Oltárterítő 4 db.
- Sárga selyem vélum ezüst-arany szegéllyel 1 db.
- Másik kék selyem vélum arany virágokkal díszítve Eötvös Ignácné született Szepessy Mária ajándékából 1827-ben ajándékozva a vattai templomnak 1 db.

Különféle felszerelési tárgyak:

- Miskönyv 2 db.
- Rituálé régi és új 2 db.
- Evangéliumos könyv magyarul.
- Papföveg 2 db.
- Csizmák ministránsoknak (pár) 2 db.²⁸

Alig valamivel több ingó java volt az ekléziának 1890-ben.²⁹ Nagyobb számú és változatosabb ingó javakat említ meg az 1923-as egyházi vagyoneleltár.³⁰

Tárgyak:

1. Középharang 150 kg súllyal 1894-ben beszerezve. (A régi harang 100 fontos, a kisharang 70 fontos volt, amit elrekviráltak a háborúban.)
2. Kehely ezüsből 54 dkg súllyal.
3. Monstrancia ezüsből 150 dkg súllyal.
4. Ciborium ezüsből 45 dkg.
5. Réz szelence a betegek látogatásához aranyozva.
6. Pacificale régebben aranyozva.
7. Üveg ampolnák 2 db.
8. Lemeztálca az ampolnák alá.
9. Fafeszület 2 db.
10. Lobogók: 4 vörös, 2 fehér, 1 fekete. (A két vörös avult.)
11. Baldachin két rúddal.
12. Csengettyű 3 db.
13. Tömjénezők rézből 2 db. (Egyik avult.)
14. Szenteltvíz-hintó 2 db. (Egyik igen rossz.)
15. Szenteltvíztartó a templom ajtajában kőből.
16. Persely és egy csengettyű persely.

28. uo.

29. uo. AN. II. 1075. 3600/1890.

30 uo. 1079. 1923-as vagyoneleltár.

17. Hordozható lámpás 2 db.
18. Öröklámpa a szentélyben.
19. Ostyasütővas 2 db. (Egyik avult.)
20. Ostyametszők 2 db.
21. Fagyertyatartók az oltáron 10 db.
22. Gyóntatószék.
23. Fakereszt a temetésekhez.
24. Ülőpadok a templomban puha fából 16 db.

Ruhaneműk:

1. Casulák különböző színekben 10 db. (Négy elavult.)
2. Casula használatlanul rossz.
3. Díszes fehér casula, értékes hímzéssel.
4. Ciugulus.
5. Oltárvászon, 4 elavult, 6 jó.
6. Ministráns ruhák: 2 vörös, 2 fekete és 2 viola.
7. Violaszín stóla 2db.
8. Oltártakaró 2 db.
9. Hímzett terítő a nagy oltár előtt 3 db.
10. Szőnyeg az oltár elé. (2 vörös, 1 tarka és 1 rossz fekete.)

Fehérneműk:

1. Albák 4 db.
2. Humerálék 6 jó, 2 rossz.
3. Superpeliceum 4 db.
4. Carporale 12 db. (1 avult.)
5. Purificatorium 15 db.
6. Réztörő 14 db.
7. Ingek a ministráns ruhákhoz 6 db.
8. Oltárabrosz lenvászonból 2 db.
9. Oltárterítő 2 db.
10. Velum 3 db, abból 2 avult.
11. Köpeny 2 db. (1 avult.)

Különféle felszerelési tárgyak:

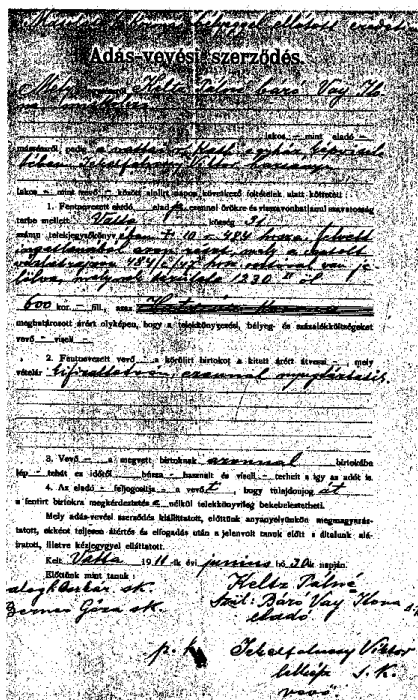
1. Missalék 2 db.
2. Rituale 1 db.
3. Evangéliumos könyv.
4. Biretum 4 db.
5. Fafogas a sekrestyében 3 db.
6. Zsámoly 2 lépcsős, 1 térdeplő.
7. Kánontáblák 6 db.
8. Orgona 4 változattal, használhatatlan.
9. Ruhaszekrény a sekrestyében 2 db. Egyik régi, fiókokkal.
10. Sárga csizmák a padláson, használhatatlanok 4 db.
11. Koporsóval együtt egy fekete posztó szőnyeg.
12. Egyházi énektár 2 db a kántornál.
13. Asztal a sekrestyében két fiókkal. (Beszerezve 1891-ben.)

14. Jézus szíve és Szent Antal képe üveggel. (Beszerezve 1910-ben.)
15. Keresztúti képek 14 db. (Adomány.)
16. Szent Antal képe persellyel.
17. Lurdi Mária szobor üvegszekrényben. (Beszerezve 1908-ban.)
18. Feltámadási szobor. (Beszerezve 1917-ben.)
19. Nagy húsvéti gyertyatartó. (Beszerezve 1918-ban.)
20. Szent Antal szobra. (Beszerezve 1905-ben.)
21. Csillár, Odeschalchi hercegnő adománya.
22. Szószék-takaró 2 db.
23. Alapítványi szent misék tabellája a sekrestyében.
24. Kézmosó edény 2 db.
25. Szőnyeg a kis oltár előtt. (Beszerezve 1906-ban.)

A katolikus egyház ingatlana kezdetben csak abból a belső fundusból állt, melyen a templom, az iskola és a parókia épült. Ehhez az idők folyamán egyre több földterületet szereztek, főleg a földesurak jóindulatú adományaiból, de arra is találunk példát, hogy a gyülekezet vásárolt földet. A katolikus egyház birtokain a pap, az iskolamester és a harangozó osztozott. Ennek nagysága a belső fundusok és a termő területekkel együtt sem volt jelentős; 1935-ben is mindössze 14 kat. holdat tett ki, amiből 11 kat. hold volt a szántó, 1 kat. hold a kert. A földterület kicsinységében szerepet játszott, hogy a mindenkori katolikus pap Harsányban és nem Vattán élt, amiért a helybeli adományozók nehezebben adtak földterületet az eklézsiának.³¹

A különféle célra létrehozott alapítványok anyagi segítséget nyújtottak az eklézsiának. 1829-ben ugyan ilyen még egy se volt, de 1923-ban már tizenkét egyházi alapítványról tudunk Vattán. A keresztés egyéb alapok: 1. Melcer-féle keresztalap 95 koronás tőkével. 2. Juhász-féle keresztalap 122 korona 71 filléres tőkével. 3. Orgona alap 706 korona 55 fillér. 4. Harang alap 280 korona 43 fillér.

Szent mise alapítványok: 1. Szepessy-, Talián-féle szent mise fundáció 892 korona 34 krajcár tőkével. 2. Iván Ignácné alapítványa 120 koronával. 3. Juhász Andrásné alapítványa 120 koronával. 4. Iván Mihály alapítványa 120 koronával. 5. II. Iván Mihály-féle alapítvány 210 ko-

Adásvételi szerződés földterületekről báró Vay Ilona és a vattai katolikus egyház között 1912-ből
(FLE. AN. II. 1078. 1448.)

31. uo. 1078. 1448/1912., ill. Magyarország birtokviszonyai az 1935. évben, 1936. 879.

rona tókével. 7. Özveggy Vas Istvánné-féle alapítvány 350 koronával. 8. Lénárt Erzsébet 350 koronás mise alapja.³²

Az eklézsiának a XVIII. század végétől volt harangozója. 1809-ben Sukta János töltötte be a tisztséget, aki a templomi funduson egy telket kapott, ahol felépíthette saját házát. Ha azonban a tisztéről lemondott vagy onnan eltávolították volna, akkor ki kellett költöznie az épületből, aminek becsú után megállapított értékét az egyház kifizette. Erre 1832-ben került sor. Az épület felett ezután az egyház szabadon rendelkezett.³³ A vattai harangozó 1829-ben Szilvási István volt, aki javadalmul minden házaspártól 1/4 véka rozst és 6 krajcárt kapott. Minden egyes temetési harangozásért – kivéve az utolsót – pedig 3 krajcárt. A közös legelőn szabad legeltetési jog is megillette.³⁴

Vattán istentiszteletre általában havonta csak egyszer, vasárnap került sor, de hétköznaponként is előfordult, hogy a pap misét tartott a faluban. Az istentisztelet akkor volt gyakoribb, ha a falunak káplánja volt. Egyéb vasárnapokon a helybelieknek – ha Isten igéjét hallani akarták –, Harsányba kellett menniük. Ha a mise Vattán volt, akkor a harsányiak voltak kénytelenek átgyalogolni a faluba. Ezt mindkét település lakossága kényelmetlennek tartotta, s gyakran vitához vezetett közöttük.³⁵

Az 1829-es canonica visitatióból arról értesülünk, hogy a hívek a miséket hanyagul látogatták, a földesurak pedig katolikus cselédekkel néha ünnepnapokon is végeztettek gazdasági munkát.³⁶

A katolikus egyház felügyelte a vattai bábák tevékenységét. 1829-ben ezt írták róluk: „A vattai leányegyházban két bába is van: Barna Anna és Szutskó Mária. Mindketten római katolikusok, özvegyek, vizsgáztattak s alkalmasak a szükségkeresztelésre. Esküt tettek, jó erkölcsűek.”³⁷ A bábák Vattán a XX. század közepéig segítették az újszülöttek világrajövetelét. Működésüket 1894-től a közégi bábaügyi szabályrendelet szabályozta.³⁸

A katolikus egyház Szent István királyunktól kezdve a lelkek gondozásával szorosan összefonódó társadalomszervező funkcióval és annak megfelelő közjogi, gazdasági, kulturális és politikai kiváltságokkal rendelkezett, amit legtöbbször jól használt fel. Ennek pozitív hatásai Vattán is érződtek. Elég, ha csak az 1948-ig, az államosításig fennálló katolikus elemi iskola fenntartására gondolunk.

A XX. század második felében beállt külső- és belső körülmények megváltozása, a kommunizmus hatalomra jutása egy csapásra megváltoztatta az állam és egyház viszonyát, ami erőteljesen kihatott az egyes hívők egyházukhoz kötődő kapcsolatára, leginkább károsan befolyásolva azt. A szocialista Magyarországon kibontakozó ideológiai szembenállás, az egyes ember erkölcsi, közösségi hitéletét alapvetően változtatta meg. A rendszerváltás e téren még nem hozott alapvető javulást. Az egyházakat is érintő új kihívásokra adandó megfelelő választ a katolikus egyház és a helyi plébániák most keresik.

32. FLE. AN. II. 1079. Alapítványi leltár 1923-ból.

33. uo. 1073. A vattai harangozóval kapcsolatos iratok 1806–1832.

34. uo. can. vis. 1829.

35. uo. AV. VII. 192. 1206.

36. uo. can. vis. 1829.

37. uo.

38. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. 847/1894.

A református egyház

A reformátusok vattai térhódításáról A felekezetek című résznel már volt szó. A XVIII. században a betelepülő lakosság egy része református volt, akik csak a volt kálvinista templom romjait láthatták Alsóvattán.³⁹ A vattai reformátusoknak az 1710-es években a Gesztről átjáró református prédikátor prédikált, hol idősebb Szepessy Pál vattai házában, hol Dőry András csúrfjében.⁴⁰

Utóbb a földesurak Bánhorvátiból hozattak maguknak kálvinista oskolames-tert, akit Dőry András prédikátorságra rendelt. A település első, XVIII. századi névszerint ismert prédikátorát Váradi Jánosnak hívták. Működésének helyszíne egy, a Dőry András parancsából a lakosok által felépített imaház volt.⁴¹ A gyülekezet temploma csak később épült fel.⁴²

Magát az egyházközösséget a régi iratok szerint 1716-ban alapították.⁴³ A kezdetektől anyaegyház Vatta az Alsóborsodi egyházmegye önálló plébániája volt.

Az úrasztali edények közül a legrégebbiek: egy czink boros kanna, melynek felirata: „*ajánlotta a vattai ekléziának N. Gönczi Erzsébet asszony 1726*”. Egy ezüst pohár. Egy másik ezüst pohár a következő felirattal: „*anno 1640 nemzetes vitézlő Szani Miklós adta az Betenei ekléziának Isten tisztességére. Isten dicsőségére az Vattai R. eklézia szükségére ajánlotta N. és V. N. Szepessy István úr anno 1763. die 17. maj*”. Egy czink pohár és két czink tányér.⁴⁴

Az egyház legrégebbi és legértékesebb, az úrasztalát vagy a szószéket díszítő szövetei, szőttesei: egy díszes, kék selyem úrasztali terítő, amit báró Vay Ilona 1882-ben adományozott a gyülekezetnek. Egy díszes vastag szövet a következő felirattal: „*Isten dicsőségére ajándékozta Zádori István és neje Kovács Erzsébet az 1893. évben*”. Egy kék szövet úrasztali terítő aranyozott szegéllyel, közepén a következő felirattal: „*T. N. S. Tolnai Éva varrta a Vatai ref. ekl.*”⁴⁵

Az egyház tekintélye, befolyása nagymértékben azon múltott, hogy a lelkész az egyéniségével, a szóközi képességével, az emberi magatartásával mennyire volt képes a híveket összefogni és lelkiekben irányítani. Ezt a feladatot – jól, rosszul – 1716-tól számos prédikátor próbálta Vattán megoldani. A helyi református papok a következők voltak: Váradi György, Barkai György, Barkai József, Újhelyi János, Sárkány Pál, Kiséri István, Bereti Gábor, Lisznyai Damó József, Szombati József, Tunyogi Miklós, Göde István, Ónodi József, Szentpéteri Hodor Pál, Szilágyi Sámuel, Vásárhelyi József, Dányi János, Csurgai Ferenc, Pávai Mihály, Bodnár Mihály, Botos Mihály, Tóth István (1839-től), Béky József, Giczei Miklós (1854–1895), Szabó András (1895–1910), Gere Lajos (1910–1932), Falucskai Benjámin (1933–1973), Béres Attila (1974–76), Tóth Sándor (1977–1980), Jenei László (1980–88), Szabóné Lévai Csilla

39. Tóth, 1997. 44.

40. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/f. XXIV. VII. 779/1756.

41. uo.

42. Lásd a 100-104. oldalon.

43. SRKL. D., CXXXI., 74. 142., 762-B., 44.

44. uo.

45. uo.

(1988–1996), Hajdu Ferencné (1996–97), Tönkö Levente (1997–99) és Prókai Árpád segédlelkész (1999-től).⁴⁶

A prédikátorok mellett időnként segédlelkészek tevékenykedtek. Ilyen segédlelkész volt Vattán 1840-ben Csiszár Béla, 1886-ban Kovács Mihály, 1888-ban Szabó Zoltán, 1891-ben Szabó Bertalan és 1895-ben Andó Lajos.⁴⁷

(A segédlelkészek a prédikátorok mellé segédül kiküldött felszentelt papok, káplánok voltak.)

Falucskai Benjamin tiszteletes felszentelésének 25 éves jubileumi istentiszteletén résztvevők egy csoportja 1955-ben

(Fotó: K. Tóth János tulajdona)

A legrégebbi lelkészi díjlevelet az 1810-es évek elejéről ismerjük. E szerint a prédikátor fizetése a következőkből állt: 1. Szemes élet húsz köből őszi, kilenc köből tavaszi. 2. Tizenöt rénesforint készpénz. 3. Stóla. 4. Minden nyomásban elvetett 14 köből gabona. 5. Nyolc ember kaszáló rét. 6. Hat szekér, azaz három öl fa. 7. Két köblös kukorica föld, kenderföld 4,5 vékás. 8. Minden egész- és fél-ekés gazda mással összefogva a prédikátornak egy egész urbáriális napot szántott, melyet ha valaki elmulasztott, attól azonnal zálogot vettek. A szántásban a földesuraknak is segítséget kellett nyújtani. A díjlevél a XVIII. századi kontraktusokat vette alapul, amit szükség szerint módosítottak. „*Alázatos vélekedés. Szükségesnek látszik, hogy a tekintetes földesuraság felügyezésével az eklézsia tag-*

46. A régebbi prédikátorok működési idejét nem tudtuk beazonosítani. Falucskai Benjaminszal a lelkész által használt névalakot tüntettük fel, szemben a hivatalos iratokon szereplő Falussy elnevezéssel. SRKL. D., CXXXI., 74. 142., 762-B., 44., ill. VPH. közlése.

47. Tiszáninneni evangélikus és református egyházkerület névkönyvei, Sárospatak, ill. SRKL. R. A. VIII. 2/3. 1840.

*jait jó rendbe, fenyítésbe tartsa, addig gyakorlott kegyességén felül szemes ételt is szolgáljon, és oly rendelést parancsoljon, hogy ekéje egy szántásból se maradjon el, és ha valamely földesúré elmaradna, a másik szó nélkül ne hagyja.*⁴⁸

A fizetési kontraktust a terhek alóli kibújás, a nem fizetés, engedetlenség miatt kellett újra tárgyalni, és azt az esperesi kiküldött jelenlétében új szerződésbe foglalni. Arról tudunk még, hogy a református egyház előjárói ajándék gyanánt fát, nádat adtak a lelkészeknek, amit a díjlevél nem rögzített, de Vattán szokásban volt.⁴⁹

A hívek 1804-ben szerették volna csökkenteni a papnak nyújtandó szolgáltatásokat (amit a gyakorlatban megtettek) de szerették volna azt a díjlevélben is rögzíteni. Ettől csak azért álltak el, mert az egyházmegye előjárói közölték a vattaiakkal, hogy akkor megszűnnek anyaegyház lenni és Harsányinak lesznek filiája. Ezt nem akarták; mint láttuk, inkább belementek az új kontraktus megkötésébe.⁵⁰

1849-től a földesurak arra hivatkozva, hogy az egyházi földeket ők adták az egyháznak, beszüntették a lelkészt és a tanítót megillető készpénzfizetést. Ezt egy ideig Gizzey Miklós lelkész és Tóth József tanító feledékenységnek hitte, de 1854-ben már segítséget kértek és kaptak az egyházmegyei széktől.⁵¹

A kérdéses földmennyiség 1805-ben 6 köből őszi és tavaszi vetés számára volt alkalmas, 3 köből kukorica, 1 kender és 8 szekér szénát adó területet tett ki.⁵² Ez körülbelül 40-48 kat. holdnyi terület volt, ami közepes nagyságúnak volt mondható. Az iskolamester földje ugyanekkor alig haladta meg a 15 kat. holdat.⁵³

A vattai 1846-os tagosítás és birtokrendezés során a földesurak 12 hold jó minőségű földet ajándékoztak népnevelési birtok címén az egyháznak. Ez a terület fele részben a reformátusokat, fele részben a katolikusokat illette.⁵⁴

1848-ban, a tagosítás után a református lelkész összesen 77,7 holdnyi területet birtokolt. Ebből a szántóföld közel 70 holdat, míg a rét 6 holdat tett ki. A tanító földterülete 25,4, az egyháztestületé 6 hold volt. 1 holdat 1200 négyszögölben számítva ezek a számok valamivel alacsonyabbak. A lelkész birtoka 63 kat. hold 878 négyszögöl, a tanítóé 20 kat. hold 957 négyszögöl, az egyháztanácsé 5 kat. hold 134 négyszögöl. A református egyház 1848-ban összesen 89 kat. hold és 769 négyszögöl földterületet birtokolt, amihez ha hozzáadjuk a népnevelési kert címén kapott föld nagyságát, 95 kat. holdas és 169 négyszögöles területet kapunk.⁵⁵

Az idők folyamán az egyházi földek területének nagysága valamelyest csökkent. 1936 és 1947 között a református egyház 81 kat. holdnyi területet tudhatott a magáénak.⁵⁶

48. SRKL. R. A. VIII. 2/3. can. vis. az 1810-es évek elejéről.

49. uo.

50. uo. A., XXXI., 11. 740., 255.

51. uo. R. A. VIII. 2/3. A lelkész és a tanító levele 1844-ből az egyházmegyei székhez.

52. uo. Hosszúfalussy János kúrator levele az espereshez 1805-ből.

53. Bogdán, 1990. 357-358.

54. SRKL. R. A. VII. 2/3. Gizzey Miklós levele az espereshez 1847. április 14.

55. uo. B., LXX., 32. 063., 100.

56. uo. R. D. VI. 3/2. Vagyonleltár 1936-1947. Vatta.

1883-ban az egyházközség tizenhat tanúval bizonyította Szabó József tanító botránykeltő viselkedését. (Szamárfület mutogatott a templomban, lányoknak integetett, az egyik gyerek sarkantyúját összeverte.) A helyi vizsgálat után a kántortanító önvallomásban cáfolta az ellene felhozott vádakat.⁶⁵

Béky József káplánnak 1893-ban azzal a váddal szemben kellett megvédeni magát, hogy disznótoron brúgózott, s részegen másokat sértegetett. Béky a lelkészt illetve hasonló vádakkal.⁶⁶

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben is olvashatunk a gyülekezet, a presbitérium erkölcsfelügyelő szerepéről, annak állapotáról. 1878-ban a következőket jegyezték le: „Az isteni tisztelet a vattai egyházban megtartatik és gyakoroltatik, az úrvacsorája rendesen kiszolgáltatik. Az úrvacsorával élni akaró felnőtt növendékek vallásos előkészület s vizsgálat után járulnak a szeretet asztalához, kiközösítést nem nyert senki a múlt 1878. évben.” Ezzel szemben 1879-ben három férfit és négy nőt kiközösítettek ki.⁶⁷

1885-ből arról értesülünk, hogy az istentiszteletek megtartása és a harangozás körül hétköznap gondok mutatkoztak. „A vattai ev. ref. egyházban az istentisztelet ünnep- és vasárnapokon igen, hanem hétköznapokon nem tartanak meg rendesen, amennyiben a presbitérium nyilatkozása szerint harangozás sem történik meg mindennap, aminek folytán a látogatási hivatal a mindennapi harangozását kötelezőleg elrendelte. Áttérés, vallásos sérelem nem történet, viszálykodó s törvénytelenül együtt élő házastársak nincsenek a gyülekezet kebelében. A tanító az istentiszteleteken többször nemcsak meg nem jelenik a hétköznapi istentiszteleten, hanem a megjelenőket is különféle megtámadások által elidegeníti.”⁶⁸

Az egyháztanács az elkövetett vétségek öt típusát különböztette meg.

1. A legendyebb és leggyakoribb vétek volt a közmunkára kirendelés megtagadása. A kurátor feladata volt az erre való kirendelés. Az igaztalanul távol maradókra az egyháztanács pénzbírságot rótt ki.
2. Pénzbüntetéssel sújtották a sértegetést, a becsületsértést is. Ehhez kapcsolódott a megszegyenítő, de megbánást kiváltó büntetésként a megkövetés. A megkövetés teljes rehabilitációt jelentett, utána mindenki tiszta lappal indult.
3. Kiközösítették azokat, akik nem békültek ki egymással, akik haragosaik voltak a másoknak. Az úrvacsorától való eltiltás is kiközösítésnek volt tekinthető. Ez abban az időben súlyos erkölcsi megbélyegzést jelentett, és már egy káromkodásért is alkalmazhatták.
4. Eklézsia követéssel büntették a paráznaságot, ami azt jelentette, hogy az ünnepi gyülekezet előtt kellett nyilvánosan bűnt vallani, és magától az egyháztól bocsánatot kérni. Kialakult formások között, szertartásszerűen zajlott le vagy a templomban, vagy a parókián tartott egyháztanácsai közgyűlésen.
5. Súlyosabb ügyekben az egyházi és a világi bírászkodás összefonódott, összekapcsolódott.

65. uo. 1883.

66. uo. 1893.

67. uo. Kgg. IV. 1. 1. 1878–1879.

68. uo. Kgg. IV. 2. 1885.

Az eklézsia megtartandó törvényeit mindig felolvasták a templomban, s a gyülekezet tagjai újra és újra kötelezték magukat azok megtartására.

A templomban szigorúan megszabott ülésrend volt, amit a vagyon, a befizetett egyházi adó nagysága befolyásolt. 1942-ben felvetették, hogy a templomi székek ne osztódjanak el, abba mindenki szabadon és háborítatlanul ülhessen, azal a kikötéssel, hogy a kereszt székekbe csak a fiatal asszonyok ülhetnek, mégpedig úgy, hogy férjhez menés sorrendjében egy padba csak nyolcan ülnek, és mindig helyet adnak az újabban házassági életre lépőnek. Ha ily módon a negyedik pad is megtelt, az abban legidősebb asszony, az asszonyok székében foglalható helyet. Ez esetben az egyháztagok a rendkívüli egyházi adójuknak 4 évi összegét, mint adományt fizették volna be. Más javaslatok is születtek, végül azonban a presbitérium a régi templomi szabályrendeletet hagyta életben. A templomi székek nem osztódtak fel, azt továbbra is vagyon szerint „vették meg”.⁶⁹

A gyülekezetnek ifjúsági- vagy nőegylete nem volt. A hívek kis száma miatt egyházi énekkart sem szerveztek. A felnőttek és az ifjak vallásos oktatásban az úgynevezett egyházi olvasóköri körökben részesültek. Ezekben a téli hónapokban felolvasásokat tartottak. Az egyházi olvasmányok a falu lakosságának széles körében terjedtek el.⁷⁰

Az egyház iskolai felszereléseken kívüli ingóságai 1936-ban: templomi székek, szószék, úrasztala, orgona, 3 harang, úrasztali edény, 3 ezüst pohár, 1 cinkkanna és pohár, keresztelő tányér és kanna, 12 db úrasztali kendő, 3 db kályha a lelkészlakban, 1 db tűzhely, parókiális könyvszekrény, egyházi láda, 4 db pecsétnyomó, könyvek, 2 db úrmérték, úrvacsorai asztal (Hosszúfalussy Dezső főgondnoktól), ezüst keresztelési kancsó (Hosszúfalussy György adománya), bordó úrasztali terítő (Csorba Józseftől és nejétől), bordó szószék- és papiszék terítő selyemből (Dargai István és családja adományából), úrasztali terítő (Zádori Bertalantól és nejétől), úrasztali csipketerítő és keresztelési terítő (Horváth Lajos tanítótól) és egy úrasztali terítő (Varga Bálintnéétől).⁷¹

Az egyházi anyakönyvek csak 1771-től vannak meg. A konfirmálási anyakönyv 1893-ban kezdődik. A régebbi anyakönyvek megsemmisülési oka ismeretlen. A régebbi protocollumok két kötetben vannak meg. Az első kötet 1771–1859 közötti bejegyzéseket, a második 1859-től származóakat tartalmaz. Az egyházközség levéltárában 10 db régi okmány van.⁷²

A református egyház az 1948-ban bekövetkező államosításig a református iskola fenntartója volt. Más területen is évszázadokon át meghatározó szerepe volt az emberek mindennapi életében. A szocialista korszakban az egyház és állam egymáshoz való viszonya nagymértékben változott, ami károsan hatott az egyes hívők és egyházak egymás közti viszonyára.

69. uo. R. A. VIII. 2/3. 1942.

70. uo. 1915.

71. uo. R. D. VI. 312. Vattai eklézsia leltára 1936-1947.

72. uo. D., CXXXI., 74. 142., 762-B., 44/1898.

XII. Oktatás, művelődésügy, sport

A felekezeti iskolák

A középkorban a falu plébánosai, majd iskolamesterei elsősorban azokat a gyermekeket oktatták, akik egyházi szolgálatra készültek. A XVI. századtól kezdve már olyanok is gondoltak a tanulásra, akik a jobbágyi állapotból ki akartak lépni. A falusi fiatalok tanulási lehetőségei azonban a török hódoltság miatt egyre jobban beszűkültek. A megszűnt plébániák, elhagyott kolostorok a falusi oktatás halálát is jelentették. A hódoltsági területeken mintegy másfél évszázadig alig lehet falusi, plébániai iskolákat találni. 1699-ben egész Borsod vármegyében csak 7 plébánia volt, 1715-ben is csak 12, s még 1761-ben is csak 23 településnek volt saját plébánosa.¹

Vatta esetében a XVI. század végéig működött iskola a településen. Valószínű, hogy az az általunk ismeretlen időben felállított intézmény Vatta 1600-as pusztulásakor szűnt meg. A XVII. században annyit tudunk róla, hogy 1654-ben még állt az iskola épülete.² Utóbb azonban az teljesen rommá lett, elpusztult.

Az 1710–1720-as évek fordulóján Dóry András hozatott Bánhorvátiból református tanítót, akit utóbb prédikátorságra rendelt.³ A falu XVIII. századi benépesülésével egyidőben előbb a reformátusok szervezték meg a helyi oktatást. Az 1746-os katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyv is csak református iskoláról és kántorról tesz említést.⁴ A reformátusok ezt követően a XX. század közepéig működtették iskolájukat, míg a katolikusok a XVIII. század végén szervezték meg a magukét.⁵ A katolikus elemi iskola felállításáig a katolikusok is a református iskolát használták.

„Minden faluban a templom mellett iskola is legyen.” Katolikus és protestáns egyházi törvények ezt már régóta elrendelték. A XIX. század első felében a katolikusok és protestánsok egyaránt kettős cél érdekében szervezték falusi iskoláikat éppen úgy, mint korábban bármikor. Egyrészt a vallás elemeit és az erkölcsi ismereteket oktatták abból a megfontolásból, hogy híveik vallásos emberré való nevelését már idejekorán elkezdjék, másrészt a falusi iskola fontos volt az egyházaknak a papi utánpótlás szempontjából is. Az alsópapság nagy része ugyanis paraszti sorból származott. Ebből következik, hogy a falusi iskolákat vallások szerint szervezték. A tanítás módja és színvonala mindkét iskolában a gazdasági adottságoktól és a kor társadalmi igényeitől függően alakult, amit nagyban befolyásolt a tanító személye. Sokszor – főleg a XIX. század első feléig – a tanítók is csak elemi iskolát végeztek. Amit és ahogyan ők tanulták meg az olvasást, írást és számolást, úgy tanították ők növendékeiket.

1. Sós, 1985. 42.

2. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XVIII. XV. 1014. 11. fol./1654.

3. uo. IV. A. 501/f. XXIV. VII. 779/1756.

4. FLE. can. vis. 1746. v. sz. 3412. 99. lap.

5. uo. AN. II. 1073. 2037/1823.

Az iskolamesterek egyben az egyházak kántorai is voltak. Munkakörük így kettős volt. Elsősorban egyházi férfiúnak számítottak, akik szakmai képzettségüket szükségszerűen alárendelték a vallás, a helyi papok és az egyházközösség érdekeinek. Időbeli elfoglaltságuk túlnyomó része tanítói tevékenységükből eredt, de az egyházi szertartásokon történő közreműködésük volt mindig az elsődleges (reggeli misék, temetések stb.). Társadalmi presztízsük sokáig alacsony volt, megbecsülésük Vattán sem volt jobb, mint másutt.

A felekezeti iskolákban fennállásuk alatt általában egy-egy tanító oktatta a tudományokra a tanulókat. Általában ott és akkor alkalmaztak segédtanítót, ahol azt a gyermeklétszám megkívánta. Ilyen alkalomról tudunk 1916 és 1917 között a katolikus iskolában, amikor Steinfeldné Kudász Anna volt segédtanítónő.⁶

A kántortanítók neve mindkét iskolában csak hiányosan maradt fenn.

Ismert katolikus kántortanítók Vattán⁷

Pap János	1875–1882
Dömötör Ferenc	1882–1883
Szabó Béla	1883–
Esztergályos Károly	1891–1892
Blaha Viktor	1892–1896
Székely Gábor	1898–1899
Kovács Sándor	1899
Székely András	1900–1901
Molnár Béla	1901–1902
Perger András	1902–
Perger Miklós	1906–1913
Padányi Miklós	–1938
Dobos István	1938–1950
Endrődi Katalin	1946

Ismert református kántortanítók Vattán⁸

Tóth József	1855
Szabó József	1862–1892
Tódor Gyula lelkész	1892–1894
Kenyeresi Pál	1894–1896
Csikos István	1897
Oláh Béla	1898–1907
Horváth Lajos	1907–1938
Csiki István	1939–1940
Kiss Barnabás	1940–1948
Járdánházi Sándor	1946
Lovász Edit	1947

6. uo. 1079/1917.

7. uo. különböző iratokból. Az évszámoknál csak azokat az éveket tüntettük fel, amelyekben a tanítók bizonyíthatóan működtek.

8. SRKL. R. A. VIII. 2/3. különböző iratokból.

A tanítók bére igen alacsony volt. Jövedelmük nem volt egységesen szabályozva. A pedagógust a református gyülekezet fogadta fel, időnként a földesúr beleegyezésével és az esperes jóváhagyásával, a katolikusoknál a fenntartó kegyurak, majd az iskolaszék joga volt ugyanez. A tanítók járandóságának mértékét a közösséggel kötött kontraktusok határozták meg.

A legrégebbi díjleveleket nem ismerjük. Csak a XIX. század végétől leltünk fel tanítói kontraktusokat, amelyek azonban magukon viselik a korábbi időszak szerződéseiben foglaltakat, mégha azokat időközben módosították is.

1899-ben a református tanító már nem egyenként kapta a hívóktól természetbeni- és készpénz fizetését (240 Ft-ot), azt az egyházi pénztárból folyósították számára. Kapott még 6 köbméter kemény tűzifát, amit a gyülekezetnek lakása udvarára kellett beszállítania, imával való temetésért 1 koronát, beszéddel valóért 2 koronát, koporsóba tételért 40 fillért. Természetben kapta a tanítói lakást. Megillette egy 60 forint 50 krajcár tőkével rendelkező úgynevezett kártalanítási alapítvány évi kamata. A tanító 15 kat. hold és 1175 négyszögöl szántóföld és 38 négyszögöl kert használati jogával is rendelkezett. A szántóból az igavonó barommal rendelkező egyháztagek 4 kat. holdat tavaszi vetés alá egyszer szántottak, míg 3 kat. holdat őszi vetés alá kétszer. Ugyancsak ők vetették be a földeket, de a vetéshez szükséges magokat a tanítónak kellett adnia. A termést is nekik kellett a tanító által megadott helyre behordani. Az 1899. május 28-ai presbitériumi ülés törölte el a kor viszonyainak már nem megfelelő régi terménybeli fizetést. Erre azon felismerés alapján jutottak el, hogy az alacsony jövedelmet hozó és elavult díjlevelek miatt a református tanítói állást évről-évre nehezen tudták betölteni.⁹

A díjlevél a református tanító kötelességét is előírta. „1. A rendes- és ismétlőiskolai tanköteles gyermekek tanítása a Tiszáninnyi ev. ref. egyházkerület által elfogadott tanterv szerint. 2. Vasár-, ünnep- és hétköznapi istentiszteleteken, valamint a temetéseknél a kántori teendők végzése. 3. A hat kanonikus óra alkalmával az iskolatiszteleten szószéki szolgálat végzése.”¹⁰

Egy korábbi – 1893-as – jegyzőkönyv kettéválasztotta és pénzben adta meg a tanító bérét. Ebből kiderül, hogy korábban az egyes személyek milyen módon járultak hozzá a fizetéséhez. E szerint a tisztán tanítói fizetése 394 forint 71 krajcárt tett ki. (1. Földilletmény 156 Ft 76 krajcár. 2. Termény 32 házaspártól: 19 köből rozs, 1 köből árpa és 6 forint 76 krajcár, ami összesen 101 Ft 76 krajcárra rúgott. 3. Tandíjként egy véka árpát, 1 csirkét és 10 tojást kapott, ami pénzben 102 forintot jelentett. 4. Ismétlő iskolásoktól 15 Ft. 6. Hat méter tűzifa kitett 19 Ft 80 krajcárt.

A tisztán kántori fizetése a stólából 20 Ft volt, míg a természetbeni bérezéshez sorolták a lakás használatot 30 Ft értékben nevesítve.¹¹

Az 1899. évi díjlevélhez hasonló szerződést kötöttek a kántortanítóval 1923-ban. Csupán a készpénz jövedelme változott 480 koronára.¹² A használatába

9. uo. D., LXXXIII., 74. 930., 464-d./1., ill. R. A. VIII. 2/3/1899.

10. uo.

11. uo. R. A. VIII. 2/3. 1893-1916 díjlevél kivonatok.

12. uo. 1923-as díjlevél.

adott földterület nagysága sem változott. (A tanító a XIX. század közepén még 25 hold földet tudhatott magáénak. Utóbb ezt lecsökkentették, ugyanakkor növelték a tanító számára fizetendő készpénz nagyságát.) Földje volt a Kemencék-nél, rétje a Nagy réten, kertje a Káposztásban.¹³

1932-ben is az említett díjlevelek mintájára kötötték meg a tanítóval a kontraktust.¹⁴

A katolikus iskolában a legrégebb díjlevelet 1876-ból ismerjük. E szerint a kántortanító jövedelme a következőkből állt: 1. Párbérből és tandíjból 20 köböl rozs, ami 100 forintot tett ki. 2. Párbér-pénz 15 Ft. 3. Nagyhold szántóföld legelőjéé 24 Ft. 4. Stólából 12 Ft. 5. Az iskola 6 kat. hold szántóföldjének hasznobére – leszámítva annak adóját – 23 Ft. Ez összesen 174 forintot tett ki.¹⁵

Ez roppant csekély összeg volt. Nem csoda, ha a vattai katolikus tanítók ha csak tehették, rögtön továbbálltak. Ez volt az oka a XIX. század végén mutatkozó gyakori tanítócserének.¹⁶ 1874-ben a felsőbb egyházi szervek megvizsgálták a vattai kántortanítói hivatalt, és felhívták a problémára az iskolaszék figyelmét. *„Miótán a kántortanító fizetése annyira csekély, hogy amellet kevés remény lehet alkalmas tanító megnyerhetésére, gondoskodnék annak fizetése javításáról. Az iskolaszéki tagok helyzetüket ecsetelvén, a r. k. hitfelekezet, mely jobbara cselédségből, házas és házatlan zsellérekéből áll, a kántortanító fizetése javítására képtelennek nyilvánították. Hosszas tanácskozmányoknak az lett eredménye, hogy a közbirtokosság által tagosítás alkalmával az iskolának adományozott 6 hold szántóföld jövedelme fordíttassék a kántortanító javára, mit gróf Desseuffy Egyed őméltósága nem ellenezvén, az iskolaszék a 6 hold szántóföldnek használatát és jövedelmét a kántortanító fizetése javításába átengedte, kötelezvén magát jövőre az iskolaépület körül előforduló minden kül- és beljavítási költségek terhe viselésére.”*¹⁷

Sokszor még ezt a csekély jövedelmét sem élvezhette. A tanköteles gyermek után a tandíjban meghatározott 1 véka gabonát még csak-csak megkapta, de a csirke és a tojás fizetését a szülők folyamatosan sérelmezték, s gyakorta elmulasztották.¹⁸

A tanítók jövedelmét az 1890-es években felemelték, de ez még így is igen csekély volt.¹⁹ (Ez összefüggésben volt a népiskolai tanítók fizetésével kapcsolatos 1893. október 4-én meghozott miniszteri rendelettel.) A bér körüli viták nem csitulak. 1906-ban Perger Miklós és a tanköteles szülők azon vitakoztak, hogy a tanító milyen vékával szedje a tandíjként fizetendő gabonát.²⁰ A nézeteltérések csak 1911-re váltak megoldottá; Pergerrel ekkor kötötték meg a harmadik javadalmazási szerződést, amit Borsod vármegye Közigazgatási Bizottsága állapított meg. E szerint javadalma a következő volt: 1. Készpénzfizetés az iskolai pénztár-

13. uo. B., LXX., 32. 063., 100. Birtokjegyzék 1848-ból.

14. uo. R. A. VIII. 2/3. Az Alsóborsodi ref. egyházmegyei lelkesi főjegyzőjének 1932-es kivonata.

15. FLE. AN. I. 1074. 441/1876.

16. Lásd a 212. oldalon.

17. FLE. AN. II. 1075. 2320/1874.

18. uo. 1075. 1921/1891.

19. uo. 1075. 1444/1892., ill. 1076. 2011/1898. és 4570/1899.

20. uo. 1077. 5240/1906.

ból egyrésztben, utólagosan szeptemberben 10 korona. 2. Hét kat. hold 174 négyszögöl szántó föld haszonélvezete, amelyre a kivetett állami adót az iskolai pénztár fizeti. Jövedelme 100 korona. 3. Tandíjkárpótlás a magyar királyi állampénztárból 198 korona. 4. Párbérből körülbelül 120 pár után páranként 1 véka rozs, 300 korona. 5. Párbérpénzből 120 pár után páranként 40 fillér, összesen 48 korona. 6. Stólából: nagytemetés 2 korona, koporsóba tétel 1 korona, libera 1 korona, gyermektemetés 1 korona, énekes szentmise 1 korona, olvasott szentmise 50 fillér. Alapítványi szent misék után járt 7 korona 40 fillér, összesen 50 korona. 7. Fajárandóság 6 méter kemény tűzifa beszállítva és felvágva a hitközségtől októberben 60 korona. 8. Államsegély a mezőkövesdi adóhivataltól, havi előleges részletekben 312 korona. 9. Természetbeni lakás a hitközségtől 100 korona. 10. Hetvenöt négyszögöl kert és kertpótlék 20 korona.

A kötelezettségei: 1. A püspöki tanterv alapján a vattai r. k. elemi népiskolába járó mindennapi- és ismétlő tankötelesek oktatása. 2. A kántori teendők végzése. 3. A faiskolában az oltás és kertészet elemeinek ismertetése, gyakorlati tanítása. 4. A hívek egyenkénti összeírása. 5. Köteles volt továbbá a kántortanítói földek után esetleg kivetett ártéri és csatornázási stb. költségeket a sajátjából fedezni.²¹

A katolikus felekezeti iskola történetében ez a díjlevél lett az alap a következő évtizedekre is.

A XVIII. században a falusi iskolában csak hittant és olvasást tanítottak, az írás tanulásáért gyakran külön tandíjat kellett fizetni. Számtant is csak kivételes esetben oktattak. A magyar közoktatásügy rendezésére először 1777-ben került sor (I. Ratio Educationis). Ekkor indult meg az intézményes tanítóképzés is. A Ratio tantervei és szervezeti rendelkezései a protestáns iskolákra nem terjedtek ki. 1806-ban került sor a II. Ratio Educationis kiadására, amellyel szemben a protestáns iskolák ismét tiltakoztak, féltve tanügyi autonómiájukat. A következő évben ők is megpróbálták egységes koncepcióba foglalni a tananyagot, iskolaszervezetet, rendtartást. A reformátusok számára 1807-ben adták ki a Tiszántúli egyházkerület nevelési-, oktatási rendszerét tartalmazó Ratio Institutionist, amelyet „Álmosdi Ratio”-nak is neveznek, az elfogadó zsinat helyéről.

Ezen szabályzat a következő módon szervezte meg az elemi iskolákat. A kezdő gyermekek már meglévő két osztályához ugyanis még kettőt kívánt szervezni azok számára, akik nem tanultak tovább a latin iskolában. A tananyag meghatározása a köznapi élet szükségleteit szolgálta. Noha elképzelései nem mindenben valósultak meg, a XIX. század közepéig gyakorlatilag e rendelkezések alapján folyt az oktatás-nevelés a magyarországi református iskolák többségében. A tananyag mindkét iskolában igen szegényes volt. Általában külön tananyaga volt a fiúknak és a lányoknak. Nemenkénti osztályokról azonban egyik felekezeti iskolában sem tudunk. A gyerekek előbb kettő, majd három, végül négy osztályba voltak sorolva. A tananyag classisok szerint „bővült”.²²

A református iskolálatogatási jegyzőkönyvek tudósítanak minket a tanulandó tantárgyakról. Ezek jórészt a következők voltak: olvasás, írás, számvetés, ének-

21. uo. 1078. 4475/1911.

22. SRKL. R. A. Kgg. IV. 3. can. vis. 1893., ill. R. D. III. 5/5. Iskolálatogatási jegyzőkönyvek.

lés, szent História, könyörgések, erkölcsi regulák, vallásba való bevezetés, természeti tudomány és vármegyék. A tananyag akkor bővült valami mással, ha a tanító valamiben jártas volt. Ilyen lehetett a világismeret, latin, természettudomány vagy földrajz oktatása, amire 1862-ben volt példa Vattán.²³

A katolikus tananyagról Vattán nincs pontos információnk, de az hasonlóan a reformátusokéhoz jórészt vallási ismeretekből, írás – olvasásból, éneklésből és alapvető matematikai műveletekből állt össze.

Előrelépést az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény hozott, amely meghatározta az elemi iskolában tanítandó tantárgyakat, a heti kötelező óraszámokat.

Az iskolák szemléltető eszközei is szegényesek voltak. 1862-ben a református iskolában csupán egy falitábla, palatáblák, Biblia, zsolnárok és kézikönyvek segítettek a tanítót az oktatásban. 1936-ban a református iskolában 2 db tűzhely, 18 pad, 3 db térkép, egy természetrajzi falitábla, néhány történelmi falikép, egy számológép, egy vonalazott tábla, egy földgömb, egy harmónium, egy dobogó, egy katedra, egy víztartó, egy szekrény, egy Magyarország és egy Európa térkép, 22 db történelmi kép és fogasok jelentették az összes berendezést.²⁴

A katolikus iskola sem állt sokkal jobban a szemléltető eszközök dolgában. 1893-ban a leltár szerint már rendelkeztek 24 darab új Bárány-féle falitáblával, Papp és Rachs-féle használt természettani ábrával, földgömbbel, használt Magyarország térképpel, Európa használt falibroszával, számológéppel, Borsod megye térképével, 2 db használt énektárral és egy fekete állványos táblával. Hiányosan ugyan, de az iskolában fellelhető volt 1868-tól a Néptanítók lapja és 1889-től a Népiskolai tanügy folyóirat.²⁵

1901-ig a katolikus iskola szemléltető eszközei csupán egy, a millenniumi törvénycikkeket keretbe foglaló törött üvegű táblával bővültek.²⁶ Érdemes gyarapodás e téren a későbbiekben sem mutatkozott.

Az iskolába járó gyerekek száma változó volt. A falusi iskolák tanulóinak létszámát a szülők társadalmi helyzete és az évszak határozta meg. Az adatokból kitűnik, hogy a szülők többsége járatta iskolába 6-12 éves csemetéjét. Időnként azonban sok volt a hiányzás. Általában télen telt meg az iskola épülete. Tavasztól ősziig a családok nagy többségében minden munkáskézre szükség volt, s ilyenkor kiürültek az iskolapadok. A jobbágyok terhei ugyanis nem személyre szóltak, hanem az egész családra; a földműves és más munkákban a férj és feleség, valamint a gyermekek egyaránt részt vettek. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a jobbágyok gyermekei közül csak az járhatott iskolába, aki a természetben nem volt lekötve. Ilyen gyermek természetszerűen még télen is kevés volt, tavasztól ősziig viszont minden jobbágygyermek a mezőgazdaságban tevékenykedett. Télen a szegénység, a gyermekek téli öltözetének hiánya is akadályozta az iskolába járást. A szorgalmi időszak általában októbertől augusztusig tartott, de a falusi iskolákban a nagyszünet idejét részletekben is ki lehetett adni, alkalmazkodva a mezei munkához.

23. uo. R. D. III. 5/5. Iskolalátogatási jegyzőkönyv 1862.

24. uo.; ill. R. D. VI. 3/2. 1936.

25. FLE. AN. II. 1075. 585/1893.

26. uo. 1077. 5356/1901.

Az átlagos hiányzás tanévente 50 és 60 nap között mozgott. A mulasztási számok végig magasabbak a fiúknál. Ez érthető, hisz őket kevésbé lehetett nélkülözni a mezőgazdasági munkáknál. Sok múlott a tanítón is, aki képességével, adottságaival befolyásolhatta a gyerekek iskolába járásának gyakoriságát.

Vattán a XIX. században felekezeti iskolánként 30-60 fő között mozgott az iskolába járó gyerekek száma. Jelentősebb növekedés a XIX–XX. század fordulóján következett be, összefüggésben a népességszám növekedésével. Részletesebb adatokkal a református iskolára vonatkozóan rendelkezünk, de az ott tapasztaltakat – a felekezeti megoszlást figyelembe véve – jellemzőnek vehetjük a katolikusokra is.²⁷

A vattai református elemi iskola tanulólétszáma a XIX–XX. század egyes éveiben

év	iskola köteles			iskolába járó		
	fiú	leány	összesen	fiú	leány	összesen
1855				12	12	24
1862				11	20	31
1863	12	15	27	12	15	27
1872				12	13	25
1878	33	-	33	30	-	30
1879	17	16	33	15	13	28
1880	17	16	33	15	13	28
1881	17	16	33	15	13	28
1882	17	20	37	17	20	37
1883	20	20	40	22	20	40
1884	16	18	34	16	18	34
1885	22	19	41	22	18	40
1886	19	22	41	17	21	38
1887	29	25	54	24	21	45
1888	22	22	44	21	13	34
1891	24	26	50	24	26	50
1895	24	20	44	22	20	42
1897	30	16	46	30	16	46
1898	30	14	44	30	14	44
1899	27	22	49	27	22	49
1900	24	22	46	24	22	46
1901	26	32	58	26	32	58
1902	23	33	56	23	33	56
1904	17	19	36	17	19	36
1905	22	24	46	22	24	46
1906	24	26	50	24	26	50
1907	22	32	54	22	32	54
1908	28	33	61	28	33	61
1909	32	27	55	32	27	59
1910	39	32	71	39	32	71

27. SRKL. R. D. III. 5/5. Iskolalátogatási jegyzőkönyvek, can. vis-ók, ill. Tiszáninneni ev. ref. egyházkertület névkönyveiből, Sárospatak.

A tanulók félévente adtak számot tudásukról. A vizsgán általában nemcsak a tanító, hanem a kiküldött „vizsgabiztos”, a visitátorok és az iskolaszék tagjai is részt vettek. A jól felelőket olykor megjutalmazták, a hiányos előmenetelt mutatókat – nem különben a tanítót – megfédtek, de olykor az elégedettségüknek is hangot adtak.

1862-ben a református iskolában a következőket jegyezték le: „Kedves benyomást tesz az iskolába lépőre mindjárt első pillanattal az éber vidámság, jókedv és figyelem, mely Szabó József tanító vezérlete alatt 20 leány és 11 fiú gyermek arcán tükröződik. Jelöli már ez is, de a nyert okos feleletek még inkább bizonyítják azt, hogy a nevezett tanító nem mint gép, hanem mint teremtő lélek munkálkodik tanítványai közt. Az e kerületileg megrendelt tantárgyak közül a földrajz kivételével mindenből kitűnő előmenetelt láthatni.”²⁸

Az iskolákat a helyi visitátorok rendszeresen látogatták, ellenőrizték. A látottakról feljegyzéseket készítettek, ami alapján megállapíthatjuk, hogy a feltárt eredmények a mindenkor politikai – gazdasági élet változásait tükrözik. Utóbb a visitátorok személye mindkét felekezetenél az iskolaszék tagjából került ki. Ők képviselték a fenntartó eklézsiákat és a szülőket is.

Az iskolák fenntartása az egyházaknak komoly terhet jelentett. A kiadások a felekezetek teherbíró képességéhez képest nagyok voltak. A katolikusok ezért időről – időre úgynevezett iskolaadót vetettek ki a hívekre, ami az állami adó 10%-át jelentette. 1913-ban ennek összege 764 korona 20 fillért tett ki, ami 93 katolikus vattai lakos adójából tevődött össze.²⁹

Minta a 15.000/1924. IX. V. K. M. számú rendelethez.

Bejelentés

A vattai református almai népiskola
(mely tanítónak)

Kérdés:	Válasz:
1. A tanítónak helye (helység, ucca házszám):	Vattai 186. házszám.
2. A tanítónak helye: a) mely községben; b) mely vármegyében; c) mely kir. állampártár körzetébe tartozik:	Vattai Borsod-Abaúj-Zemplén Miskolczi körzet.
3. A tanítónak jellege: működése (folyó):	ref. népiskola almai népiskola.
4. A tanítónak fenntartói(ainak) a) neve (postae címe); b) lakása (szék helye, helység, ucca, házszám):	ref. egyház Vattai 186. házszám.
5. A tanítónak anyagi ügyének elintézésére hivatott szerv: a) pontos megnevezése; b) hivatali helye, helység, (ucca házszám):	ref. egyház Vattai 186. házszám.
6. A tanítónak: a) mely körzék, határok; b) mely mások rendelkezési kapott nyilatkozási jogot?	1866. óta fennállt mint nyilatkozási jogot iskola.
7. A tanítónak az országos törvény a) helye; b) melyik csoportba; (örvényi, szabály, tanári stb.) tartozó állás van rendszeresítve?	egy tanítói állás van rendszeresítve.
8. A 7. pont alatt kimutatott állások jogvesztés és külön-külön mikor (év, hó, nap) eszterváltak?	1868. óta állt.
9. A 7. pont alatt kimutatott állások azóta 1923. évi július hó 1-én is ugyanazok voltak-e? Ha több volt, az azóta megszünt állások mikor (év, hónap) szűntek meg?	Igen egy tanítói állás volt.
10. Van-e a tanítónak alkizeti (pedellus), lakosoktól vagy hasonló állás rendszeresítve? Ha van: a) mekkora azoknak a száma az országos törvény; b) külön-külön milyen állások azok? c) külön-külön mikor (év, hónap) eszterváltak?	Nincsen

Jelentés a vattai református iskoláról
1928-ban – részlet
(SRKL. R. A. VIII. 2/3.)

28. SRKL. R. D. III. 5/5. Iskolalátogatási jegyzőkönyv 1862.
29. FLE. AN. II. 1079. Az 1913. évi iskolalajstrom.

Az iskolai költségvetésekben így is sokszor mutatkozott hiány.³⁰ A kiadásokat terhelte a kéményseprés, a tűzkár elleni biztosítás, az iskolapadok felújítása és készítése, a tanító földadója és fizetsége, az iskola fűtése, az épület állagának megóvása, az iskolapénztár kezelési díja stb.³¹

**A katolikus elemi iskola kiadásainak bontása
a XX. század első felének néhány évében**

év	1909/10	1913	1922
		(korona)	
Iskola fenntartás	136	135	22.692
Tanítói fizetés	92	64	384
Különfélék	409	701	8148
Összesen	637	900	31.224

Az első világháború nehéz éveket hozott a vattai iskolákra. Megmutakoztak a fenntartás anyagi nehézségei. A trianoni katasztrófa után a helyzet még rosszabb lett. Az egyházak egyre többször fordultak segélyért a helyi képviselő-testülethez. A képviselő-testület lehetőségehez képest az iskolák államosításáig segítséget nyújtott a felekezeti iskoláknak.

1938-ig a katolikus iskolában Padányi Miklós, a reformátusban Horváth Lajos tanított. 1938-tól a katolikusban Dobos István, majd László Bertalanné lett a tanár, míg a reformátusban 1939 szeptemberétől Csiki István, akit 1940-es katonai behívása után Kiss Barnabás helyettesített.

Az iskolák működése ellenére 1941-ben a népesség 11%-a még írástudatlan volt (145 fő). 1941-ben az általános iskola 6 osztályát 463, a 8 osztályát 23, középiskolát 18 fő végzett el. Utóbbiból egyetemre hatan jártak.³²

A két iskolába az 1945/46-os tanévben összesen 206-an tanultak, akiket 2 osztályteremben még mindig csak két tanító oktatott.³³

**A református iskola tanulói
az 1930-as év végén**

(Fotó: K. Tóth János tulajdona)

30. uo. 1078. 1098/1910.

31. uo., ill. 1079. 557/1913.

32. B.-A.-Z. m. története és legújabbkori adattára, 1970. 651., ill. Szalay, 1975. 56-58.

33. uo.

Az állami oktatás

A történeti fejlődés hosszú évszázadai során az iskoláztatás, az iskola fenntartása, a nevelés szinte kizárólag az egyházközségek joga, feladata volt. Az 1948-ban végrehajtott államosítás a felekezetek e jogkörét megszüntette. Az államosításig mindként egyháznak 1 tantermes és 6 osztályos iskolája volt. Az egyik a II. világháborúban találatot kapott és kiégett. Míg a helyreállítás tartott, szükségstanteremben folyt a tanítás. Színdarabok bevételeiből, a későbbi Lenin Kohászati Művek, a szülők és az egyház segítségével sikerült újjáépíteni.³⁴

1945 júliusában a református iskolában 87 tanuló volt beiskolázva, míg a katolikusban 114. Először a katolikus iskolában emelték fel a tanerők számát kettőre. Dobos István mellett Endrődi Katalint alkalmazták 1946-ban a református iskolában is ketten oktattak, Járdánházi Sándor és Kiss Barnabás, majd az utóbbi mellé 1947-ben Lovász Edit került. Az államosítás után az összevont iskolában már öt pedagógus oktatta a 177 fős gyereksereget (1948/49-es tanév).³⁵

1960-ban az 1-2. osztályt 49 tanulóval Csiki Istvánné, a 3-4. osztályt 43 tanulóval Csiki István, az 5-6. osztályt 37 tanulóval Simon László és a 7-8. osztályt 36 tanulóval Szalay László vezette. Az iskola megbízott igazgatója Dobos István volt. 1964-től ő lett kinevezett iskolaigazgató, amit 1972-es nyugdíjazásáig töltött be. Helyettese Szalay László volt. Vattán tanított még Szalay Lászlóné, a Mezőkövesdi- és a Mezőcsáti járás magyar – történelem szakos szakfelügyelője.³⁶

1972-től 1981-ig ő lett az iskola igazgatója. Őt 1996-ig Pipis László, 1996-tól Pongrácz Józsefné követte.

A változó tantestület névsora 2000-ben: Pongrácz Józsefné ig., Tóth András ig. h., Rémiás Gyuláné, Tóth Andrásné, Izsó Lajosné, Pipis László, Birinyi Lászlóné, Cseke Lajosné, Farkas Lászlóné és Iván Erzsébet.

A tanárok, tanítók száma utóbb tovább növekedett, míg a tanulók száma változatosan alakult. A falu lakosságának iskolázottsága folyamatosan növekedett.

Az államosítás utáni első tantestület: Simon László, Csiki István, Csiki Istvánné, Kis Barnabás és Dobos István.

(Fotó: Csiki Istvánné szül. Lovász Edit tulajdona)

34. Izsó, 1970. 46. HOM. HTD. 79. 749. 1.

35. B.-A.-Z. m. története és legújabbkori adattára, 1970. 651., ill. VPH. közlése.

36. Izsó, 1970. 47. HOM. HTD. 79. 749. 1.

Vatta általános iskolájának főbb adatai

év	tanulók száma	tanerők	osztálytermek
1945/46	206	2	2
1948/49	177	5	3
1959/60	163	6	4
1965/66	204	9	6
1975/76	148	10	7
1985/86	151	12	8
1990/91	136	11	8
1995/96	98	11	8
1999/2000	90	10	8

A 7 évesnél idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettsége

év	összesen	ált. iskola osztály				középfokú			felsőfokú	
		0	1–5	6–7	8	befejezetlen	szakmunk.	középfokú	befejezetlen	befejezett
1970	1019	33	265	375	278	31	28	1	8	
1980	926	16	184	311	266	16	77	42	1	13
1990	897	12	157	208	310	nincs adat	127	57	nincs adat	25

Az általános iskola

**A hercegi kastély épen maradt
szekrénye az iskolában**

A szocialista korszakban az iskolához kapcsolódott az úttörőmozgalom meghonosodása. Vattán 1947-ben Dobos István, akkori iskolaigazgató, önkéntes alapon kezdte meg a toborzást. Sok volt azonban a szülői ellenézés. Többen kétségbe vonták a mozgalom értelmét, fontosságát és szépségét. Nevetségesen tartották a nyakkendő viselését, az „Előre” köszönést. Ettől függetlenül az iskola 160 tanulójaiból 80 lépett be az úttörő szervezetbe.³⁷

1948 őszétől már szervezett úttörőélet folyt Vattán. Az úttörő-

1967-től Vattán – főleg a Borsodgesztről bejáró tanulók miatt – napközi csoportokat szerveztek. A gyerekek reggel autóbusszal jöttek, s csak este tértek haza. Ez a megoldás a munkába járó szülők számára volt előnyös. (A borsodgeszti iskola 1963-tól a vattai tagiskolája.)³⁷

Az oktatást sokáig nehezítette, hogy a tanítás négy egymástól távol eső tanteremben folyt. Az iskola 1954-ben kapta meg az államigazdaság által használt hercegi kastély földszinti helyiségeinek egy részét. Amikor a gazdaság központját kihelyezték a Margittanyára, az egész épület az iskoláé lett.³⁸ 1990–1991-ben az iskola 288 m²-es tornateremmel bővült.

A vattai általános iskola 1999. március 15-én, a falu nagy szülöttjének, Szemere Bertalannak a nevét vette fel.³⁹

Úttörőavatás az 1970-es évek elején

(Fotó: Szalay, 1975. 45.)

37. uo.

38. Szalay, 1975. 57-58.

39. Az ünnepségen e könyv szerzői is részt vettek. Takács László Szemere Bertalánról tartott előadást.

40. Izsó, 1970. 47. HOM. HTD. 79. 749. 1.

Vattai úttörők társadalmi munkában
az 1970-es évek elején

(Fotó: Szalay, 1975. 42.)

csapat vezetését 1949-től Kiss Barna tanító, majd az orosz hadifogságból hazakerült Simon László nevelő vette át. A kastélyba átköltözött iskolában az úttörők külön szobát kaptak, ahol örsi falakat alakítottak ki, ping-pong asztalt csináltattak; az udvart és a parkot szépítették, rendbe tették. Ezt követően játszóteret, röplabdapályákat, ugrógödröt építettek, de segítettek a futballpálya kialakításában is. A járési parkosítási versenyt megnyerték, amiért az LKM-ből kosár- és röplabda-állványt, illetve kézilabda-kapukat kaptak.⁴¹

A helyi úttörőcsapat a korszakra jellemző tevékenységeket folytatott. Részt vettek vadgesztenye-gyűjtésben, facsemete-kapálásban, legelőtisztításban, öregek megsegítésében, a község parkosításában, barlangkutatásban, kerékpártúrán, nyári táborozásokon (pl. Balatonmáriaifürdőn, Bogácson, Kácson, Síkfőhidegkúton stb.), sportversenyeken, kulturális seregszemléken és helyi műkedvelő előadásokon. A település nagyobb rendezvényei közé tartozott a május utolsó vasárnapján, a gyermeknapon lezajló kisdobos- és úttörőavatás.⁴²

A rendszerváltás után az úttörőmozgalom elhalt.

Az iskolán kívüli művelődés, sport

Az iskolán kívüli művelődés szervezett formájára Vattán az első adat az 1890-es évekből való. A faluban ekkor már olvasóköri működött és műkedvelő előadásokat tartottak. 1894-ben ilyen előadás biztosításához kértek járőröket a főszolgabírótól.⁴³

A XX. század tízes éveiben külön olvasóköre volt a református egyháznak.⁴⁴ Az olvasóköri tulajdonképpen tagjaikat olvasnivalóval ellátó közművelődési egyesületek voltak, melyek műkedvelő színelőadásokat és zenés estétet, bálakat is szerveztek. Ilyen alkalmakról tudunk Vattán 1923-ban. Az olvasóköri április 22-én a református iskola helyiségében, szeptember 2-án a Dobránszky-féle kastélyban tartott táncmulatságot este 7-től reggel 4-ig. A bevételekből könyve-

41. uo. 49.

42. uo. 50.

43. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 860/1894.

44. SRKL. R. A. VIII. 2/3. 1915.

ket vásároltak. Az olvasókör vezető személyisége volt: Juhász István, Kopcsik Gyula és Süti Gábor.⁴⁵

A XX. század első harmadában a polgári fejlődés hatására más közösségek is egyesületekbe szerveződtek. Korábban a paraszti társadalom tagjai a faluközösség évszázados hagyományait továbbadva szerezték meg a mindennapi élethez szükséges tudásanyagot és alakították ki sajátos kultúrájukat és szokásrendszerüket. 1930-ban alakult meg a Vattai Vadásztársulat és a Polgári Lövészegyesület.⁴⁶ Ez utóbbiról tudjuk, hogy 85 taggal alakult meg Horváth Benő elnöklétével. Ügyvezető elnök Hosszúfalussy Dezső, alelnökök Iván István és Szabó Gergely, főtitkár Zádori Miklós, titkár vitéz Balázs Pál, pénztáros vitéz Csorba József, ügyész vitéz dr. Kaló Jenő, orvos Tavaszai Ödön, míg az ellenőr Karlecz Géza volt.⁴⁷

Tudunk még vattai Dalosegyletről és Ifjúsági Egyesületről, akik az 1930-as években tevékenykedtek.⁴⁸ Működésükre vonatkozó forrásanyagot sajnos nem sikerült fellelnünk. Az ország hasonló egyesületeinek ténykedését ismerve elmondhatjuk, hogy a nevükben is megjelenő célkitűzés mellett klub-jellegű közösségeket alakítottak ki. Tekintettel arra, hogy a falunak e célra felhasználható közösségi épülete nem volt, az egyesületeknek az iskolák, a plébániák vagy a községháza biztosított helyet. Ezeket az egyesületeket a háború után felszámolták.

A fiatal fiúk, férfiak vallásos és nemzeti szellemű nevelésére, valamint a testedzésére az iskolán kívül is nagy gondot fordítottak. Ennek egyik szervezete a cserkész-, a másik a leventemozgalom volt. A cserkészlet Magyarországon 1912-ben jelent meg, de csak a háború után terjedt el. Programja szerint a cserkészlet lelkiileg kiegyensúlyozott és vallásos, fizikailag erős, életrevaló és gyakorlatias fiúkat akart nevelni. Tagjait, akik egyenruhát viseltek ennek érdekében katonai szervezettségű őrökbe, rajokba és csapatokba osztotta, s katonás életformához – tisztelgés, táborozás, felderítés, hadijátékok stb. – szoktatta őket.

A leventét ezzel szemben a testnevelés fontosságának a szándéka hívta életre 1921-ben (LIII. tc.). A törvény minden 12 és 21 év közötti olyan fiút leventekötelesnek tekintett, aki nem járt rendszeres testnevelést nyújtó iskolába, illetve nem vonult be katonai szolgálatra. A leventék leszerelt tényleges vagy tartalékos tisztek – leventeoktatók – irányításával hétvégenként rendszeres test- és menetgyakorlatokon vettek részt, melyek során a fegyverhasználat alapjaival is megismerkedhettek. Időnként a leventék is tartottak táncmulatságokat, mint például 1924-ben, 1929-ben és 1931-ben a református iskolában, a testnevelési alap javára. (1924. december 26-án este 5 órától reggel 5 óráig folyt a mulatság, melyre 5000 korona volt a belépődíj.)⁴⁹

A leventeoktatók közül vitéz Tasnádi József és vitéz Balázs Pál vattai lakosok neve maradt ránk.⁵⁰ Az egyesületnek szép könyvtára is volt.⁵¹

45. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 2549. és 5378/1923.

46. uo. 385. és 1996/1930.

47. uo. 3235/1930.

48. Csíkvári, 1939. 167.

49. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. 6848/1924., 1278/1929. és 8659/1931.

50. uo. 6848/1924.

51. Csíkvári, 1939. 167.

Vattai leventék az 1940-es évek elején

(Fotó: K. Tóth János tulajdona)

Simon László tanár volt. Balla Zoltánnal közösen szerveztek a fiatalokból egy brigádot és az úttörők, az iparosok és a lakosság segítségével a volt parádés istállót alakították át kultúrházzá, amit a községi tanács bútoroztatott be. Utóbb egy öltözőt építettek hozzá, ami ifjúsági klubhelyiségül is szolgált.⁵³

A két világháború között a felekezeti tanítók gyakorta létesítettek gyermek- és felnőtt színjátszó csoportokat, akik különböző népszínműveket tanultak be, majd adták elő a község lakosságának. Az előadásokat az iskolákban tartották, a bevételeket legtöbbször a falu szegény gyermekeinek megsegítésére fordították.⁵²

A II. világháború után az első ügynevezett népművelési ügyvezető Vattán

A „Röpülj Páva” asszonykórus és a vattai citerazenekar az 1970-es évek elején

(Fotó: Szalay, 1975. 53.)

Az 1960-as évektől az intézményt Szalay László tanár vezette. Évente 2-3 színdarabot mutattak be helyi szereplőkkel (a Tamás bátya kunyhója című elő-

52. Izsó, 1970. 44. HOM. HTD. 79. 749. 1.

53. uo.

adás egy járási színi versenyen az első helyet szerezte meg). Az Ifjúsági Klubban ismeretterjesztő előadásokat, kisfilm-vetítést, irodalmi színpadot tartottak, szerveztek. A környék elismert szervezte volt a helybéli asszonyokból álló Pávakör és a citerazenekar.⁵⁴

Évtizedeken át eredményesen működött a Tűzoltó Egyesület, amelynek G. Szabó Lajos, majd Gács István volt az elnöke. Az egyesület a rendszerváltás után szűnt meg.

A művelődési ház termébe 183-an fértek be, míg az abban kialakított moziban 120-an nézhették a vetített filmeket.⁵⁵

A községi könyvtár alapjainak lerakása 1948-ra nyúlik vissza. A falut 110 kötetes „vándorládával” segítette meg a Miskolci Városi Könyvtár. A vattai köz-

Vattai táncscsoport az 1960-as évek végén

(Fotó: Szalay, 1975. 43.)

ségi könyvtár 1950-ben létesült, de olyan szűkös helyet kapott, amelyben télen fűteni sem lehetett. Ekkor mindössze 20-25 rendszeres olvasója volt a könyvtárnak.⁵⁶ Utóbb növekedett az olvasók száma, 1962-ben már 180, 1972-ben 173 beiratkozott olvasó kereste a gyarapodó kötetekből a számára legérdekesebbet. 1962-ben a könyvállomány 1127, 1965-ben 2184, 1972-ben 2877 kötetből állt.⁵⁷ Mára az olvasók és a könyvtári kötetek száma jelentősen lecsökkent. 2000-ben 71 beiratkozott olvasó 775 db könyv közül válogathat.⁵⁸

A könyvtár végül a tanácsháza épületében kapott egy nagyobb, fűtési lehetőséggel rendelkező helyiséget. A megbízott könyvtáros által vezetett intézmény heti két alkalommal, összesen négy órában van nyitva.

A vattai sportegyesület évtizedek óta működik. Hivatalosan 1998-ban a cégbíróság Vattai Futball Club Egyesület néven jegyezte be. Az egyesület elnöke K. Tóth János, az elnökség tagjai: Agócs Attila, Szabó Géza, Veréb József és Juhos István. Az egyesületnek egy labdarúgó szakosztálya van. 1999/2000-es labdarúgó idényben a csapat megnyerte a körzeti bajnokságot, 2000/2001-től a megyei II. osztályban szerepel.

54. uo. 45.

55. B.-A.-Z. megye története és legújabbkori adattára, 1970. 651.

56. Szalay, 1975. 49-50.

57. Izsó, 1970. 43. HOM. HTD. 79. 749. 1.

58. VPH. közlése. (2000 májusi adatok.)

XIII. Vatta nagy szülötte; a településhez kötődő neves személyiségek

Szemere Bertalan

Szemere Bertalan 1812. augusztus 27-én látta meg a napvilágot Vattán, a Szemere-kúriában, ami ma már sajnos nem áll.

A Szemere család egészen Huba vezérig vezette vissza eredetét, számos kiemelkedő személlyel büszkélkedhet. A család igen kiterjedt volt, Szemere Ádám-tól egy borsodi ág (Bertalan) és egy pesti ág (Pál) eredt, Lászlótól pedig a felvidéki, zempléni ág származott (György, Miklós, Krisztina). A több ágra szakadt rokonság legszegényebbjei a Vattán élők voltak.¹

Bertalan apja, Szemere László (1772–1843) megjárta a napóleoni háborúkat. Jó katona volt, egészen az őrnagyi rangig vitte. Ő volt az 1809-es nemesi felkelés borsodi nemeseinek a parancsnoka. Férfiszépségnek tartották, híres volt vendégszeretetéről, kitűnő mesélőképességéről, anekdotáiról. Egy rigmus így emlékezett róla: „*Szemere szeme szája többet ér, mint Tokaj tája.*” Mind az előkelők, mind a földművelők társaságát kedvelte. A hattagú családot mégsem ő, hanem a felesége, Karove Erzsébet tartotta össze. Kiváló, erős akaratú asszony volt, aki messze földön híres volt vendégmarasztaló gondoskodásáról, ami jócskán hozzájárult a familia elszegényedéséhez. A család a négy gyermeket csak nagy nehézségek árán tudta nevelni, iskoláztatni. A Szemere testvérek: Jenő, László, Bertalan és Mária. A két idősebb fiú katonai pályára lépett, László 1836-ban, Jenő 1859-ben halt meg.²

Szemere Bertalan – önéletrajzi levele szerint – korán kezdett iskolába járni. „*Korán feljártam a vattai falusi iskolába, s hosszan valék társa paraszt gyermekeknek*” – írta később. Az első évet szülőfalujában fejezte be, de aztán 1820-ban Sárospatakra került. 1823–25-ben a miskolci „evangélikus kisdud iskola” padjait koptatta. Az 1825–26-os tanévtől nyolc hónapot ismét Vattán töltött, majd

A Szemere család címere
(Közl.: Nagy I., 1863. 595.)

1. Csorba, 1984. 3.

2. uo., ill. Hermann, 1998. 9.

1826 húsvétján beíratják Késmárkra. 1827–28-ban ismét Sárospatakon járt iskolába, s itt lett 1828. szeptember 3-án non togátus, publicus diák.³

Csengery Antal így írt ezekről az évekről: „Nagyon szegények voltak a Szemere szülők, így az ifjú diák is nehéz körülmények között élt. Soha semmit sem kért a szüleitől, és társaitól sem fogadott el semmit, de amihez hozzá jutott, azt nagy beosztással használja fel. Sem ruhái, sem könyvei nem voltak, ezért sokat szenvedett. Utolsó három évét téli kabát nélkül töltötte, s úgy védekezett a hideg ellen, hogy jeges szántóföldeken járkálva vagy szénába bújva, padlásokra húzódva tanult.”⁴

Hajnalig is fent volt; magába vonult, könyvbúvárrá vált. Könyveket kölcsönzött. Tankönyvekhez is kölcsönzés útján jutott, s mert elolvashatta azokat, fizetésképpen elmondta tartalmukat a társaknak. Kölcsönkönyvekből tanult meg 17 évesen olaszul és németül, 19 évesen angolul és franciául. Jól fuvolázott és gitározott. Órát nem mulasztott el. Erős testalkatú férfivá vált, aki kerülte a borozást, a kártyázást, a diákmulatozásokat. Sorsával megbékélt emberként élt, sőt, életének egyik legszebb korszakaként emlegette diákéveit. Összes idejét a tanulásra fordította, s másokat is erre buzdított. Tevékeny szerepet játszott a különböző diákegyesületek munkájában. Szemere első írásai Sárospatakon jelentek meg.⁵

Szemere sárospataki évei alatt is gyakran látogatta meg családját. Mindig szívesen időzött szülőfalujában.

1830 márciusában a húsvéti ünnepeket töltötte szüleinél. Vattán kapta meg Kazinczy Ferenc levelét, melyben a Szent hajdan gyöngyei című művének fordítását kellett eljuttatnia az egri érsekhez. (Szemere Patakon együtt tanult Kazinczy Ferenc egyik fiával, Emillel, s az ő révén ismerte meg a „széphalmi remetét”.)

Kazinczy más levelekben is kérte Szemerét különféle szívességekre és részletesen beszámolt neki családi gondjairól. Ezekből tudjuk, hogy egyik pesti útjuk alkalmával, amikor sokáig várakoztak a Hernád partján Körömnél a kompon, Kazinczyné megfázott és ápolást, gyógyulást a vattai Szemere-házban talált. A Kazinczy-gyerekek is szerették Szemere Bertalant, erre gyakran hivatkoztak. Kazinczy halála után is megmaradt a rokoni érzés a két család között, bizonyítja ezt Kazinczyné és Szemere Bertalan levelezése.⁶

1832-ben Szemere befejezte jogi tanulmányait és hazatért Vattára. Palóczy László, a nagy tekintélyű borsodi főszolgabíró mellett lett joggyakornok. Palóczy hamarosan magával vitte a pozsonyi országgyűlésre, ahol megismerte a kor reformpolitikussait, akik közül leginkább Kölcseyhez vonzódott.⁷

1834-ben már újra Vattán van. Borsod megye aljegyzője lesz. Előtte, hogy megismerje, beutazta az egész megyét. A jegyzői hivatal azonban nem nagyon lelkesítette.⁸

1836-ban – anyagi támogatást szerezve – külföldre utazott. Hazatérve Vattán írta meg úti élményeit, az Utazás külföldön című művét. A kétkötetes mun-

3. Hermann, 1998. 10., ill. Högye, 1991. 16., ill. Porkoláb, 1997. 81.

4. Csengery, 1884. 179-289.

5. Csorba, 1984. 3-43.

6. Högye, 1991. 33-34., ill. Kilián, 1962., Borsodi Szemle 1962. 6. évf. 5. sz. 36-38. p.

7. Csorba, 1984. 44-70.

8. Ruzsoly, 1991. 71-73.

ka a reformerek bibliájává vált. A könyv megjelenése után Szemere a reformokat támogató fiatal értelmiség egyik legnépszerűbb alakja lett. Ebben az időszakban Vattai álnéven írt verseket, úti élményeket. 1840-ben a Magyar Tudós Társaság, az Akadémia levelező tagjává választotta.⁹

1838-tól megyei táblabíró, 1841-től az egri járás főszolgabírája. 1843-ban Borsod egyik országgyűlési követe. 1846-ban már a megye másodispánja. Közben az egész országot beutazta. Mindenütt bizonyította tehetségét, rátermettségét. Nem a kaszinózó, pipázgató, iszogató, mulatozó táblabíró típusa, hanem a közösségért dolgozó, a kötelességét mindennél előbbre tartó emberé. Kerülte a bürokráciát, stílusát egyszerű, rövid, szabatos nyelvezet jellemezte. Gyöngybetűs írása a mai szemnek is szép látvány. A járás ügyeit Vattáról igazgatta. Miskolcon többnyire közgyűlések vagy törvényszéki ülések idején tartózkodott. Működése alatt megszüntette a botbüntetést, kezdeményezte a halálbüntetés eltörlését. Felszólalt a városok, az ipari szakképzés, a színház és kaszinók érdekében. Az 1843–44-es országgyűlésen jegyzőként, komoly szerepe volt a feliratok, válszok és törvényjavaslatok megfogalmazásában. Ő alakította meg az Országos Védegylet Borsodi Osztályát. Közéleti íróként is a reformok buzgó harcosa volt. Elsőként kezdeményezte az egységes ellenzéki párt létrehozását.¹⁰

1846 tavaszán magánéletében is komoly változás történt. Feleségül vette Jurkovich Leopoldinát. Első gyermekük, Mária 1847. január 25-én, Miskolcon született. Attila fiuk 1859-ben Párizsba látta meg a napvilágot. A Szemere házaspárnak később még négy gyermeke született.

Az 1847 októberében tartott borsodi követválasztáson társával, Bükk Zsigmonddal együtt közfelkiáltással választották a megye követévé. A megye haladó követutasításának kidolgozásában fontos szerepet játszott. Az alsótáblán az ellenzék működésének koordinálására egy szűkebb körű tanácskozó testület hoztak létre, melynek Szemere is tagja lett. Ellentéte Kossuthal ezeken a konferenciákon bontakozott ki.¹¹

Az 1848-as forradalom győzelme után az, hogy Szemere Bertalan az első felélős kormányba be fog kerülni, egy pillanatig sem volt kérdéses. Legfeljebb az volt a gond, melyik tárcát töltse be. Végül a belügyi tárcát irányította, mint az ellenzék talán legjobban felkészült közigazgatási szakembere. Korábban aktív részese volt az áprilisban szentesített törvényjavaslatok kidolgozásának. Legnevezetesebb alkotása a sajtótörvény volt.

Belügyminiszterként Szemere legfontosabb teendője az 1848. áprilisi törvények életbeléptetése, az azokkal kapcsolatos vitás kérdések rendezése volt. Ő rendelte el a városi és megyei tisztújításokat, terjesztette elő a kinevezendő főispánokat.

A Batthyány-kormány 1848. szeptemberi lemondásakor Szemere volt az egyetlen miniszter, aki nem mondott le, mégpedig azért, hogy legyen miniszter, aki az új kormány kinevezését ellenjegyzi. Tevékenyen részt vett a horvát invázió elleni védekezés megszervezésében. Október 1-jén beválasztották a Batthyány

9. Csorba, 1984. 71-102., ill. Ruzsoly, 1991. 79.

10. Ruzsoly, 1984. 71., ill. Hermann, 1998. 17-21.

11. Hermann, 1998. 23-24.

távollétében a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmányba. A szabadságharc alatt Felső-Magyarország teljhatalmú országos biztosaként szervezte a védelmet. Meghatározó szerepet játszott a felső-tiszai hadtest megszervezésében, majd a tavaszi hadjárat gazdasági alapjainak biztosításában.

1849-ben, a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után ő lett az ország immáron ténylegesen független kormányának miniszterelnöke. A Szemere-kormány a polgári állam megteremtését biztosító törvényalkotói munkát tartotta fő feladatának, ám csakhamar a hadvezetési teendők kerültek előtérbe. Mindenekelőtt az ő érdeme a nemzetiségi törvény megszerkesztése, s ő terjesztette az országgyűlés elé a zsidók emancipációjáról szóló törvényjavaslatot, amit a parlament közfelkiáltással fogadott el. Ekkor már komoly feszültségek nehezítették együttműködését Kossuthtal. Már 1847-től sok tekintetben másképp, más módon képzelte el a polgári átalakulást Szemere, mint Kossuth. A nézetkülönbségek csak Világos után váltak kibékíthetetlenné.¹²

A szabadságharc leverése után emigrációba kényszerült, jórészt Franciaországban élt. Mivel – Kossuthtal ellentétben – ő sohasem mondott le, úgy vélte, őt illeti meg a magyar emigráció vezetése. Az ambiciózus, intrikus jellem nem találta meg a párbeszédet az emigrációban élőkkel. Másokhoz hasonlóan az önvád, az önmarcangolás, az elkövetett hibák keresése, a megfeszített munka, a családi gondok, felesége betegsége idegileg összeroppanította. Politikájában a pánszlávizmus és a szláv népek nemzeti mozgalmainak veszélyével indokolva egyre jobban közeledett az Ausztriával való együttműködés felé.¹³

Amnesztiát kapva élő halottként tért haza 1865-ben. Amikor értesült Párizsban maradt felesége haláláról, állapota egyre rosszabbodott. Április elején már az elmebaj súlyosbodását állapították meg az orvosok, s május 6-án elmeegógyintézetbe vitték. Ott élt 1869. január 6-án bekövetkezett haláláig.¹⁴

Emlékét hosszú ideig egyedül Borsod megye ápolta. Az első demonstratív megnyilvánulásra 1870. november 7-én került sor, amikor a megye dísztermében leleplezték „Borsod nagy halottjának” arcképét. Ekkor olvasta fel Lévay József Szemere egyik naplóbejegyzését:

Szemere Bertalan emlékoszlopa
Vattán

12. uo. 28-33.

13. uo. 33-40.

14. uo. 41.

Szemere Bertalan
1999. március 15-én
felavatott emléktáblája
az iskolában

„Bárhon éljek, nyugodni a haza földjében szeretnék. Ott van a diósgyőri völgyben egy magas domb; ott vágytam pihenni az élet után.” E beszéd után határozták el az újratemetését, amire 1871. május 1-jén került sor. A miskolci Avasi templom északi oldalán áll fekete gránit sírmléke.¹⁵

A vattai Szemere-kúria ma már nem áll. A házon lévő egykori emléktáblának is nyoma veszett, az a szülőházának lebontásával megsemmisült.¹⁶

A községben az első nagy Szemere-ünnepséget 1948 augusztusában rendezték meg. Ennek tiszteletére gyulladt ki a falu közvilágítása.¹⁷

Szemere Bertalan emlékét szülőfalujában Gáti Gábor szobrászművész – a Szemere-kertben 1974. május 24-én leleplezett – domborműves emlékoszlopa őrzi. Az oszlop felirata: Szemere Bertalan/1812–1869 (elöl); Az első felelős minisz-

térium belügyminisztere, a Honvédelmi Bizottmány tagja, az első magyar közársasági kormány miniszterelnöke emlékére (háttul).¹⁸

1969 szeptemberében, halálának 100. évfordulójára rendezett megyei ünnepség keretében Vattán Deák Gábor, a Történelmi Társulat B.-A.-Z. megyei elnöke tartott előadást.

1987. augusztus 27-én, Szemere Bertalan születésének 175. évfordulóján az ünnepi megemlékezések Vattán kezdődtek, ahol emlékművének megkoszorúzása után a művelődési házban Csorba Csaba, akkori megyei levéltárigazgató idézte fel a település nagy szülöttének életútját.¹⁹

1999. március 15-én a helyi általános iskola vette fel Szemere Bertalan nevét és leplezte le az iskolában emléktábláját.²⁰

A településhez kötődő neves személyiségek

Tóth Endre költő, író hosszabb ideig lakott Vattán és itt is halt meg. Tóth Endre Petriben született 1824. november 30-án. Egerben tanult jogot, 1846-ban tett ügyvédi vizsgát Pesten. 1847-ben Borsod vármegye ügyésze lett. A szabadság-

15. Ruzsoly, 1991. 7-11., ill. Kluger, 1969. 102.

16. Porkoláb, 1997. 8-9. és 81., Kluger, 1969. 102-103.

17. ÉM. 1948. aug. 31. 5. p., ill. 1949. febr. 6. 5. p.

18. Porkoláb, 1997. 81.

19. Ruzsoly, 1991. 411., ill. Szalay, 1975. 5.

20. Lásd a 222. oldalon

harcban mint honvéd harcolt, de el kellett hagynia a katonaságot, mert lábai megfagytak. 1849-ben megnősült és ettől kezdve felesége vattai birtokán élt. Versei 1846-tól jelentek meg lapokban. Megalakulásától tagja volt a Petőfi Társaságnak. Petőfi hatása alatt írt költeményeiben népies hangon, de gyakran túlzott érzelmességgel szólal meg. Az 1850-es évek egyik népszerű költője volt. Prózai elbeszéléseket is írt, melyek halála (1885. június 5. Vatta) után jelentek meg.²¹

Vadnay Károly író, újságíró az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után nagybátyjánál, Vadnay Bertalannál bújt meg, aki szolgabíró volt Vattán. Vadnay 1832. április 28-án Miskolcon született és 1902. július 27-én Budapesten halt meg. Verseket, novellákat írt, de mint a fővárosi lapok szerkesztője gyakorolt nagy hatást a korabeli társadalmi élet felfogására, ízlésére.²²

Báró Eötvös József író, publicista, politikus, a reformkor haladó társadalmi mozgalmainak egyik vezetője, a magyar realista regény megteremtője, a magyar oktatásügy és közművelődés legnagyobb XIX. századi alakja hosszabb ideig élt és dolgozott Vattán, aki „A falu jegyzője” című nagy művének tárgyát nagyrészt Vattán szerezte. E szenvedélyes szatírjű regényben életre keltette a bűnökkel, balgaságokkal zsúfolt rendi Magyarországot. Egy bűnügyi történet világos és frappáns cselekményére rakja rá vádló anyagát, amely leltári teljességgel lenyűgöző. Tengelyinek, a liberális falusi jegyzőnek a reakciós nemesi párt ellopja nemesi levelét, hogy ne tudja újra jelöltetni magát hivatalára. Ennek ügye körül forog a bonyodalom, melyben – először a magyar prózában – a parasztfi gurák is jelentős, hősi, s megrendítően egyedi szerepet, ezzel együtt egyénítő rajzot kapnak az addigi humoros-epizodikus típussal szemben. Ebben a regényében a reform halaszthatatlan voltát követelte.²⁴

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt Vatta környékén többször is összecsaptak a magyar és orosz seregek. Ezekben az ütközetekben a Poeltenberg Ernő és Görgey Artúr neve kapcsolható a településhez. 1849. július 21-én érték el az orosz csapatok Vattát, ahonnan a következő napokban újra és újra katonákat küldtek a Miskolc előterében állomásozó magyar csapatok ellen. Az egyik legjelentősebb összecsapásra július 23-án Harsány térségében került sor, ahol Poeltenberg Ernő vezérőrnagy ütközött meg Kuznyecov altábornagy kozákjaival. Poeltenberg Görömbölyre, Kuznyecov Vattára vonult vissza, ahová az elfogott magyar foglyokat is szállították. Az orosz kozákok a következő napokban is Vattáról indították meg-megújuló támadásaikat Görgey Artúr magyar katonái ellen.²⁵ A forradalom és szabadságharc alatt Vatta népe nem először bizonyította be, hogy ha kell fegyverrel is kész megvédeni hazáját, szűkebb környezetét, szülőfaluját Vattát, ahol őseik évszázadok óta éltek, az utódaik pedig élnek és legalább évszázadokig élni fognak.

21. Halmay, 1929. 687., Benedek, 1965. 3. köt. 396., Kenyeres, 1983. 2. köt. 890.

22. Kluger, 1969. 117., Kenyeres, 1983. 2. köt. 937., Benedek, 1965. 3. köt. 457-458.

23. Csikvári, 1939. 167., Benedek, 1965. 3. köt. 295-300.

24. Klaniczay, 1982. 200.

25. Hermann, 1996. 380., Takács-Kovács, 1998. 232-238., Katona, 1988. 304., 305., 309-312., 474., 735-737., 742., 744., 747., 754., 756., 766., 770.

XIV. Kronológia

- Kr. e. XX–XVIII. század: korai bronzkori telepek Vattán.
- 1303: a Vattay család (Miklós fia, László) első említése.
1323. szeptember 23.: Vatta nevének első ismert említése, Szent Miklós tiszteletére épült templomának fennállása.
- 1342: Vattay István a falu első, név szerint ismert birtokosa.
- 1431: a Pethres család első említése a település birtokosai közt.
- 1458: a Battha család első említése a településen.
- 1475: Felsővatta első említése.
- XV. század: a falu jelentősebb birtokos családjai: Vattay, Pethres, Pető, Nagy, Bihari, Szennyes, Battha, Deák, Vad, Koncz, Korhi, Korom, Négyesi, Szendi, Kinizsi, Lehes és Vracha.
- 1507: Alsóvatta első említése.
1544. augusztus: a török felégeti Vattát.
- 1554–55: újabb török támadás, Vatta a Füleki szandzsák települése lesz.
1596. október: Eger török kézre jut, a mezőkeresztesi csata.
- 1596: a török pusztítás eredményeképpen megszűnik a vattai járás.
- 1600: török-tatár pusztítás Vattán, a falu felégetése.
- 1699: a karlócai béke, a török kiűzésének befejezése.
- 1702 körül: Borsy Mihály vicispán felosztja Vattát a compossessorok között.
- 1703–11: a Rákóczi-szabadságharc.
- 1716: a református gyülekezet újraalapítása.
- 1722: Dőry András református imaházát építt.
- 1730-as évek eleje: új, jórészt ruszin és szlovák telepések érkezése Vattára.
- 1732: a vattai római katolikus eklézsia Harsány filiája lesz.
- 1743: új református imaház építése.
- 1759–1765: a katolikus templom építése.
1770. május 12.: urbárium elkészítése Vattán.
- 1800-1801: református templom építése.
1812. augusztus 27.: Szemere Bertalan születése Vattán.
- 1810-es évek eleje/1814: református templom építése vagy átépítése.
- 1831: nagy kolerajárvány a faluban.
- 1840: a katolikus templom jelentősen megrongálódik.
- 1846: tagosítás lezárása Vattán.
- 1848–49: forradalom és szabadságharc.
- 1873: hídépítés a Csincsen, a faluban.
- 1882: a református templom kibővítése.
- 1884: a települést az emődi postahivatalhoz csatolták.
- 1884: orgona építése a református templomban.
- 1888: emlékezetes nagy vihar a faluban.
- 1889: több tűzeset a faluban.

- 1892: a református templom mellé tornyot építettek.
1895: körtorony építése a katolikus templomhoz.
1902: Vatta nagyközség lett.
1914–18: az első világháború.
1918. október 30–31.: az őszirózsás forradalom.
1919. március 21.: a Tanácsköztársaság kikiáltása.
1926: az első világháborús hősi emlékmű felállítása.
1932: a szociáldemokrata párt vattai szervezetének feloszlása.
1938: a Nyilaskeresztes Párt vattai szervezetének megalakulása.
1939–45: a második világháború.
1944. május: a község zsidó lakóinak deportálása.
1944. november 19.: németek és nyilasok elűzése Vattáról.
1945 tavasza: földosztás Vattán.
1949: községháza és jegyzői lakás építése.
1950: községi könyvtár létesül, az első tanácsválasztás.
1950: a felekezeti iskolák államosítása, összevonása.
1952: az első tsz-ek megalakulása a faluban.
1954: az iskola a hercegi kastélyba költözik.
1956. október: forradalmi események, munkás megmozdulások a faluban.
1958: a Szemere Bertalan Mg. Tsz megalakulása.
1963: Vatta tagiskolája lett a borsodgeszti.
1969: az Orvosi rendelő építése.
1971: a vattai tsz egyesül a bükkaranyosival.
1973. szeptember 1.: óvodai nevelés megindulása.
1975: a tsz egyesítése a bükkábrányival.
1988: a tornaterem átadása.
1990: az első szabad önkormányzati választás.
1992: telefonhálózat korszerűsítése.
1993: gázvezeték építése a faluban.
1997: fiókgyógyszertár, fogorvosi rendelő kialakítása.
1999. március 15.: az általános iskola felveszi Szemere Bertalan nevét.
2000: megjelenik Vatta történetének monográfiája.
2000: konyha és étterem építése az általános iskolához.

XV. Forrás- és irodalomjegyzék

Források

- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/a. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűléseinek iratai. (Acta Politica.)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye bejegyzett törvényszéki iratok. (Acta iudicialia protocollata.)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/d. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye be nem jegyzett törvényszéki iratok. (Acta iudicialia non protocollata.)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye közgyűlési iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/f. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Királyi rendeletek. (Mandata et intimata politica.)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/i. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye népesség összeírások. (Conscriptiones populares.)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/j. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesség összeírások.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 504. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye kolera ügyében kiküldött Állandó Bizottság iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 764. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Egri járás főszolgabírának iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 809-810. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye alispánjának iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 819. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mezőkövesdi járás főszolgabírójának iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, őrzemények.
- B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci Királyi Törvényszék iratai. Urbéri törvényszéki iratok.

- B.-A.-Z. M. Lt. XIII. 3. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, a vattai Batha család iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XIII. 14. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, a Négyessy – Szepessy család iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XIII. 29. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Daruka János iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XV. 1. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, középkori oklevelek gyűjteménye.
- B.-A.-Z. M. Lt. XV. 17. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borovszky Samu hagyatéka.
- B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 177. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Vatta község Nemzeti Bizottságának iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 109. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mezőkeresztesi járás főjegyzőjének iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XXXII. 3. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, a Vattay család iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XXXII.-7. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár mikrofilmgyűjtemény.
- B.-A.-Z. M. Lt. Bm. T-U. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Kéziratos térképek.
- FLE. AN. Főegyházmegyei Levéltár, Eger, Archivum novum.
- FLE. AV. Főegyházmegyei Levéltár, Eger, Archivum vetus.
- H.M. Lt. Heves Megyei Levéltár.
- HOM. HTD. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Helytörténeti Adattár.
- HOM. NA. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Néprajzi Adattár.
- HOM. RA. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Régészeti Adattár.
- MNM. EA. Magyar Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár.
- MOL. DI. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár.
- MOL. NRA. Magyar Országos Levéltár, Acta Neoregestrata.
- MOL. U. et. C. E. 156. Magyar Országos Levéltár, Urbaria et Conscriptioes.
- MOL. V. 5. Magyar Országos Levéltár, Altenburger – Résző pecsétgyűjtemény.
- OSZK. Országos Széchényi Könyvtár.
- SRKL. Sárospataki Református Kollégium, Tudományos Gyűjteményének Levéltára.
- VPH. I. Vattai Polgármesteri Hivatal Irattára.

Felhasznált irodalom

Szerzők, szerkesztők szerint azonosítható könyvek tanulmányok:

- Balassa M. Iván
1967 Népi építészeti gyűjtés. MNM. EA. 8446.
- Balassa Iván-Ortutay Gyula
1979 Magyar néprajz. Bp.
- Bánkúti Imre
1976 Rákóczi hadserege 1703–1711. Bp.
- Bánkúti Imre
1989 A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai
1703–1704. Miskolc
- Bán Péter
1997 (szerk.) Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Eger
- Baross Károly-Németh József
1893 Magyarország földbirtokosai. Bp.
- Barsi János
1991 (szerk.) Magyarország történeti helységnévtára. Borsod megye
(1773–1808) Bp.–Miskolc
- Bedő Albert
1896 A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása.
Bp.
- Benedek Marcell
1963 Magyar Irodalmi Lexikon
- Beránné Nemes Éva-Román János
1975–1979 (szerk.) Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom
történetéhez I-IV. köt. Miskolc
- Bessenyei József
1997 (szerk.) A magyarországi boszorkányság forrásai. Bp.
- Bíró Sándor–Szilágyi István
1949 (szerk.) A magyar református egyház története. Bp.
- Blazovich László–Géczi Lajos
1996 (szerk.) Anjou-kori oklevéltár XI. köt. Bp.-Szeged
- Bodgál Ferenc
1961 Cigányösszeírás MNM. EA. 6807.
- Bodgál Ferenc
1966 Uradalmi gazdálkodás és cselédélet Emőd, Sály, Vatta község-
ben. HOM. NA. 1725.
- Bodgál Ferenc
1970 Borsod megye néprajzi irodalma. Miskolc
- Bodor Antal–Gazda István
1984 Magyarország honismereti irodalma 1527-1944. Bp.
- Bogdán István
1991 Magyarország úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp.

- Bogdán István
1996 Magyarországi hossz- és földmértékek 1601-1847. Bp.
- Borovszky Samu
1909 Borsod vármegye története a legrégebb időktől a jelenkorig. Bp.
- Borsa Iván
1961–1987 (szerk.) Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke
1272-1301 II. köt. 2-4 füzet. Bp.
- Borus József
1965 Felszabadító hadműveletek Borsod-Abaúj-Zemplénben. In: Deák
Gábor (szerk.): Történelmi évkönyv I. köt. 185-196. p. Miskolc
- Csánki Dezső
1890 Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I. köt. Bp.
- Csengery Antal
1884 Szemere Bertalan. In: Történeti tanulmányok és jellemrajzok.
179-289. p. Bp.
- Csorba Csaba
1987 Szemere Bertalan emlékezete. Szülőföldünk B.-A.-Z. m. 11.
Miskolc
- Csorba Csaba
1990 (szerk.) Borsod vármegye katonai leírása (1780-as évek). Miskolc
- Csorba Sándor,
1984 Szemere Bertalan neveltetése és pályakezdése (1812–1838).
Miskolc
- Csorba Zoltán
1967 Szemere Bertalan, a költő és szépíró. Borsodi Szemle 11. évf.
1. sz. 56-63. p.
- Danyi Dezső–Dávid Zoltán
1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784–87). Bp.
- Deák Gábor
1965 A század eleji kivándorlás gazdasági, társadalmi, politikai okainak
vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megye adatai tükrében. In:
Deák (szerk.): Történelmi közlemények I. 153-165. p. Miskolc
- Deák Gábor
1965 (szerk.) Történelmi évkönyv I. köt. Miskolc
- Deák Gábor–Gyimesi Sándor
1965 Olvasókönyv Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc város
történetéhez. Miskolc
- Dienes Dénes
1998 Alsóvadász – egy abaúji község históriája. Sárospatak
- Dobány Zoltán
1999 A Cserehát történeti földrajza (18–20. század). Nyíregyháza
- Dobrossy István
1994 (szerk.) Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez I.
füzet. Miskolc

- Dobrossy István
1996–1999 (szerk.) Miskolc története I-II. köt. Miskolc
- Engel Pál–Kriszta Gyula–Kubinyi András
1998 Magyarország története 1301–1526. Bp.
- Eperjessy Kálmán
1966 A magyar falu története. Bp.
- Esze Tamás
1955 Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Bp.
- Fábián K. Ilona
1997 A Váradi Regestrum helynevei. Szeged
- Faragó Tamás
1997 Borsod megye és Miskolc vándormozgalmai az 1780-as években.
Levéltári évkönyv VIII. 184-217. p. Miskolc
- Farkas Gyula
1998 A Bükk elhelyezkedése, kialakulása, felépítése. In: Rakaczky
(szerk.): A Bükk turistakalauza 9-20. p. Miskolc
- Fekete Lajos–Káldy-Nagy Gyula
1962 Budai török számadáskönyvek. Bp.
- Fényes Elek
1844 Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani
állapotja geographiai tekintetben. Bp.
- Fényes Elek
1847 Magyarország leírása. Bp.
- Fényes Elek
1851 Magyarország geographiai szótára I. füzet. Pest
- Frater J. Zsuzsa
1980 Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon. Bp.
- Frisnyák Sándor
1978 (szerk.) Magyarország földrajza. Bp.
- Frisnyák Sándor
1997 Magyarország történeti földrajza. Bp.
- Fügedi Márta
1997 Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete. Miskolc
- Gábori Miklós
1964 A késői paleolitikum Magyarországon.
Régészeti Tanulmányok III. Bp.
- Gergely András
1998 (szerk.) 19. századi magyar történelem 1790–1918. Bp.
- Gergely Jenő
1989 Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986. Bp.
- Gunst Péter
1996 Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989). Bp.
- Gyalay Mihály
1989 Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. Bp.

- Gyáni Gábor–Kövéér György
1998 Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp.
- Györfly György
1963 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. köt. Bp.
- Hajdú Mihály–Molnár József
1978 Az első magyar térkép helynevei. Bp.
- Halmay Béla
1929 (szerk.) Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyenlőre egyesített vármegyebeli községek. (Magyar városok monográfiája.) Bp.
- Hermann Róbert
1996 (szerk.) Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Bp.
- Hermann Róbert
1998 Szemere Bertalan. Bp.
- Honvári János
1997 (szerk.) Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Bp.
- Hortobágyi Tibor–Simon Tibor
1981 Növényföldrajz, társulástan, ökológia. Bp.
- Horváth Lajos
1930 Vatta község története MNM. EA. 4766.
- Horváth Lajos
1930 Betyár kocsmá HOM. NA. 2264.
- Högye István–Seresné Szegőfi Anna–Tóth Péter
1983 B.-A.-Z. m. történeti helységnévtára 1870–1983. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei levéltári füzetek 16-18. Miskolc
- Högye István
1991 Adatok Szemere Bertalan zempléni kapcsolatára. In: Ruszoly, (szerk.): 1991. 33-42. p. Miskolc
- Izsó Lajosné
1970 Vatta község története – szakdolgozat. HOM. HTD. 79. 749. 1.
- Jeney Andrásné–Tóth Árpád
1997 (szerk.) A történelmi Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1893–1913). Bp.
- Káldy–Nagy Gyula
1970 Harács-szedők és ráják. Bp.
- Kállay István
1985 Úriszéki bíraskodás a XVIII–XIX. században. Bp.
- Kammer Ernő
1886–1890 Magyarországi török kincstári defterek I-II. köt. Bp.
- Kandra Kabos
1989 (szerk.) Várad Regestrum. Bp.

- Katona Tamás
1988 (szerk.) Magyarországi hadjárat 1849. Bp.
- Kázmér Miklós
1993 Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. sz. Bp.
- Kempelen Béla
1911–1932 Magyar nemes családok I–XI. köt. Bp.
- Kenyeres Ágnes
1967–1982 (szerk.) Magyar életrajzi lexikon I–III. köt. Bp.
- Kilián István
1962 Gondolatok Szemere Bertalan életéről és pályájáról. Borsodi Szemle 6. évf. 5. sz. 36–38. p.
- Kiss N. István
1960 16. századi dézsmajegyzékek (Borsod megye). Bp.
- Kiss Lajos
1980 Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp.
- Klaniczay Tibor
1982 (szerk.) A magyar irodalom története. Bp.
- Kluger Lászlóné–Hubay Ágnes
1968 Tanácsköztársaság eseményei Borsodban. Miskolc
- Kluger Lászlóné–Hubay Ágnes
1969 25 éve szabadult fel megyénk. Miskolc
- Kluger Lászlóné
1969 Irodalmi emlékhelyek Borsodban. Miskolc
- Koós S. Judit
1992 Miskolc és környéke korai és középső bronzkora. In: Rémiás Tibor (szerk.): Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből. 5–31. p. Miskolc
- Korek J.–Palay P.
1958. A bükki kultúra elterjedése Magyarországon. Bp.
- Kósa László–Szemerkenyi Ágnes
1989 Apáról–fiúra. Bp.
- Kovács Béla
1987 Az egri egyházmegye története 1596-ig. Eger
- Kovács Béla
1996 Bélapátfalva története. Bélapátfalva
- Kovács Béla
1998 Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Borsod vármegye 1768–1769. Eger
- Kovács E. Péter
1992 Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508. Eger
- Kovacsics József
1957 (szerk.) A történeti statisztika forrásai. Bp.
- Kováts J. István
1942 (főszerk.) Magyar református templomok. Bp.

- Kövér György
1982 Iparosodás agrárországban. Bp.
- Kristó Gyula
1990–1998 (főszerk.) Anjou-kori oklevéltár I-V, VII-VIII. és XI. köt.
Bp.-Szeged
- Kristó Gyula
1994 Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Bp.
- Kunt Ernő–Szabadfalvi József–Viga Gyula
1984 Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc
- Lehoczky Alfréd
1969 (szerk.) A magyar Tanácsköztársaság Borsodban és Miskolcon.
Miskolc
- Lehoczky Alfréd
1997 Bükkalja és Dél-Borsod a honfoglalás idején és a középkorban.
Kelet-Bükkalja községei II. köt. Miskolc
- Lipszky Joannes
1808 Repertorium Locorum objectorumane in XII. mappae regnorum
Hungariae, Slavoniae, Croatiae et continiorum militarium magai
item principatus Transylvanie. Buda
- Makkai László
1954 I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631-1648). Bp.
- Makkai László
1964 Robot – summa taxa. Történelmi Szemle 2.
- Maksay Ferenc
1959 (szerk.) Urbáriumok XVI–XVII. század. Bp.
- Maksay Ferenc
1971 A középkori falu településrendje. Bp.
- Maksay Ferenc
1990 Magyarország birtokviszonyai a 16. sz. közepén. Bp.
- Mályusz Elemér
1951 (szerk.) Zsigmond-kori oklevéltár I. köt. Bp.
- Mályusz Elemér–Borsa Iván
1993–1997 Zsigmond-kori oklevéltár II-V. köt. Bp.
- Mályusz Elemér
1984 Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Bp.
- Mesterházy Károly
1996 Avarok, szlávok, magyarok a Bükk hegységben.
Századok 861-877. p.
- Mészáros István
1968 A magyar nevelés története 1790–1849. Bp.
- Mizser Lajos
1983 Jelentés Vatta földrajzi neveinek ellenőrzéséről.
HOM. NA: 4760.
- Nagy Imre–Deák Farkas–Nagy Gyula
1879 Hazai oklevéltár 1234–1536. Bp.

- Nagy Iván
1857–1865 Magyarország családi czimerekkel és nemzedéki táblákkal
I–XIII. köt. Bp.
- Nagy Károly
1998 (szerk.) Cserépfalu két és fél évszázada. Cserépfalu
- Nagy Lajos
1828 Notitiae politico-geographico-statisticae inlyti regni Hungariae,
partiumque eidem adnexarum. Buda
- Nováki Lajos–Sándorfi György
1992 A történeti Borsod megye várai (az őskortól a kuruc korig).
Bp.-Miskolc
- Nyéki Attila
1998 A Bükk-hegység növény- és állatvilága. In: Rakaczky (szerk.): A
Bükk turistakalauza. 41–61. p. Miskolc
- Papp József
1992 Tiszacsege történeti néprajza. Debrecen
- Pesty Frigyes
1888 Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti
tekintetben. Bp.
- Pesty Frigyes
1988 Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc
- Piti Ferenc
1999 (szerk.) Anjou-kori oklevéltár XXIII. Köt. Bp.-Szeged
- Porkoláb Tibor
1997 Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és
Zemplénben. Miskolc
- Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos
é. n. Magyarország története 1918–1990. Bp.
- Rakaczky István
1998 (szerk.) A Bükk turistakalauza. Miskolc
- Rémiás Tibor
1992 (szerk.) Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből.
Miskolc
- Román János
1977 (szerk.) Mária Terézia-kori urbáriumok a Borsod-Abaúj-Zemplén
Megyei Levéltárban. Borsodi levéltári füzetek 5. Miskolc
- Romsics Ignác
1999 Magyarország története a XX. században. Bp.
- Ruszoly József
1991 (szerk.) Szemere Bertalan és kora I–II. köt. Miskolc
- Sárközi Zoltán–Sándor István
1973 (szerk.) Mezőkövesd város monográfiája. Miskolc
- Schneller Károly
1931 Borsod vármegye népszaporodása 1920-tól 1930-ig. Miskolc

- Schweitzer József
1994 Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. Adattár. Bp.
- Simán Katalin
1988 Településformák B.-A.-Z. megye területén a paleolitikum idején.
HOM. évkönyv XXV-XXVI. 55-67. p. Miskolc
- Simon István–Boros László
1994 Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv. (Tanulmányok
Dr. Frisnyák Sándor hatvanadik születésnapja tiszteletére.)
Miskolc-Nyíregyháza
- Sisa József–Dora Wiebenson
1998 Magyarország építészetének története. Bp.
- Somlyai M. Magda
1965 Az 1945-ös földreform. Bp.
- Soós Imre
1985 Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp.
- Sugár István
1980 Borsodi oklevelek a Heves Megyei Levéltárban 1245–1521.
Miskolc
- Szabó István
1966 A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század). Bp.
- Szabó István
1976 A nemesség és parasztság osztályviszonyai a XVI–XVIII.
században. Bp.
- Szabó Lajos
1952 Tiszáninnen református egyházközségek lelkészei I. köt. Bp.
- Szalay László
1975 Vatta község krónikája. Vatta
- Szendrei János
1886–1911 Miskolc város története és egyetemes helyirata I-V. köt.
Miskolc
- Szőke Domonkos
1984 Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak a Mezőcsáti járásban.
Mezőcsát
- Takács László
1998 Onga története. Onga
- Takács László–Kovács Zsolt
1998 Harsány története, Harsány
- Takács László–Kovács Zsolt
2000 Baktakék története, Baktakék
- Tátrai Zsuzsanna–Karácsony Molnár Erika
1997 Jeles napok, ünnepi szokások. Bp.
- Tóth Péter
1985 Adatok Borsod megye Árpád-kori birtoklástörténetéhez és
történeti földrajzához. HOM. évkönyve XXII-XXIII. 89-103. p.
Miskolc

- Tóth Péter
1990 A B.-A.-Z. Megyei Levéltár Miskolcon őrzött középkori oklevelei. Miskolc
- Tóth Péter
1991 A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai. (Borsod vármegye 1770). Miskolc
- Tóth Péter
1997 Borovszky Samu megyetörténete. Levéltári Évkönyv VIII. 7-58. p. Miskolc
- Tóth Péter–Barsi János
1989 Borsod vármegye statutumai 1578–1785. Miskolc
- Tózsza István
1994 Mezőkeresztes-Emőd térségének földrajzi környezete és terhelhetősége. In: Simon-Boros (szerk.): Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv 187-196. p. Miskolc-Nyíregyháza
- Udvari István
1992 Ruszinok a XVIII. században. Nyíregyháza
- Vályi András
1796–1799 Magyarország leírása I-III. köt. Buda
- Várady József
1989 Tiszán innen református templomai. Debrecen
- Varga Endre
1958 (szerk.) Úriszék XVI-XVII. századi perszövegek. Bp.
- Varga János
1969 A jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. Bp.
- Vass Előd
1981 Borsod megye török adóztatása az egri vár eleste előtt 1544–1596. Borsodi Levéltári Évkönyv IV. 49-69. p. Miskolc
- Veres László
1984 Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Kunt-Szabadfalvi-Viga (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon 27-36. p. Miskolc
- Wenczel Gusztáv
1860–1877 Árpád-kori okmánytár I-XII. köt. Bp.
- Zsinka Ferenc
1929 (szerk.) Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. Bp.

Cím szerint azonosítható könyvek, statisztikai munkák

Adatok B.-A.-Z. megye községeiről

1968 Miskolc

Általános mezőgazdasági összeírás 4-6. köt.

1972 Bp.

A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása

1912 Bp.

A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968.

1969 Bp.

Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények 83. köt.

1932 Bp.

Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti Statisztikai Kötetek

1976 Bp.

Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóházak és lakásadatok községek szerint.

Történeti Statisztikai Kötetek

1982 Bp.

Az 1941. évi népszámlálás. 3/a. Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret.

Történeti Statisztikai Kötetek

1983 Bp.

Az 1970. évi népszámlálás. B.-A.-Z. megye és Miskolc.

1972 Bp.

Az 1980. évi népszámlálás. B.-A.-Z. megye adatai.

1981 Bp.

Az 1990. évi népszámlálás B.-A.-Z. megye adatai.

1991 Bp.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye fontosabb statisztikai adatai.

1957 Miskolc

Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabbkori adattára.

1970 Miskolc

Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyvei.

1966–1998 Miskolc

Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája I-II. köt.

1897 Bp.

Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek, városok szerint.

1936 Bp.

Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára.

1931 Bp.

Magyarország községeinek és városainak népessége

az 1850., 1857. és 1870. években.

1984 Bp.

Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövendelme.

1965 Buda

- Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában.
1896 Bp.
- Magyarország történeti, statisztikai helységnévtára 9. B.-A.-Z. megye.
1996 Bp.
- Magyar városok és községek
1958 Bp.
- Mezőgazdasági összeírás 1981. Magyarország állatállománya.
1981 Bp.
- Mezőgazdasági összeírás 1981. Magyarország földterülete.
1982 Bp.
- Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. III. Községsoros adatok. Földterület. Bp.
- Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. III. Községsoros adatok. Állattenyésztés 1-5. köt.
1972 Bp.
- Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. III. Községsoros adatok. Növénytermesztés.
1972 Bp.
- Tiszán inneni evangélikus református egyházterület névkönyvei (hiányosan)
1863–1927 Sárospatak
- Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés. I. Községsoros adatok
1936–62.
1976 Bp.

XVI. Rövidítések jegyzéke

AOT.	Anjou-kori oklevéltár
can. vis.	canonica visitatio (egyházlátogatási jegyzőkönyv)
c. n.	cím nélkül
conscr.	conscriptio (összeírás)
d.	doboz
ÉM.	Észak-Magyarország
é. n.	év nélkül
fasc.	fasciculus (levéltári őrzési egység)
fol.	könyv vagy kézirat levele, lapja
gy.	gyűjtés, gyűjtötte
jkv.	jegyzőkönyv
i.	irat
id.	idősebb
ifj.	ifjabb
ill.	illetve
i. m.	idézett mű
i. n.	innen
isk.	iskola, iskolai
kgy.	közgyűlés
ld.	lásd
lt.	levéltár
loc.	loculus (polc)
m.	megye
mat.	matéria (levéltári állagon belüli tárgyi csoport)
mg.	mezőgazdaság, mezőgazdasági
n. a.	nincs adat
n.	nemes, nemesi, numerus (szám)
N.	Nagyságos
no. vagy nr.	numero, illetve numerus (levéltári irat ügyiratszám)
o.	oldal
ör.	örög
özv.	özvegy
p.	pagina (lap, oldalszám)
pr.	protokollum
pres.	presbitérium
spec.	species (levéltári állagon belüli tárgyi csoport)
stat.	statisztikai
sz.	század, szakkör
tag. per.	tagosítási periratok
tört.	történeti
uo.	ugyanott
urb.	úrbéri, urbariális
végr.	végrehajtási
vm.	vármegye
ZSOT.	Zsigmond-kori oklevéltár

XVII. Leggyakrabban használt régi- és idegen szavak, fogalmak magyarázata

ABSZOLUTIZMUS: az uralkodó korlátlan hatalmán alapuló monarchikus kormányzati forma; önkényuralom.

AGILIS: felesége jogán nemesi birtokkal rendelkező nem nemes ember.

AKCSE: ezüstből vert török váltópénz. A XVI. században 50 akcse = 1 magyar forint.

ALISPÁN: a középkorban a vármegye élén álló megyeispán által kinevezett helyettes, a XVI. századtól a vármegyei nemesek közgyűlés által a főispán helyetteseként megválasztott személy.

ÁLLÁS: jószág pihenőhelye; szín; leshely.

ALLÓDIUM (majorság): a földesúrnak saját kezelésű földje, amelyet nagyrészt a jobbágyok robotmunkájával, kisebb részben napszamosokkal vagy fizetett cselédekkel műveltetett meg.

ANALFABÉTA: írni-olvasni nem tudó személy.

ANARCHIA: központi hatalom és irányítás hiánya miatt kialakuló zűrzavaros közállapot.

ÁRENDA: bérlet, bérleti díj.

ARMÁLIS: nemesi levél.

ASSZIMILÁCIÓ: valamely népnek, népcsoportnak más népbe való beolvadása.

ATROCITÁS: kegyetlenkedés, jogsértő erőszakoskodás.

AUTONÓM: önállóság, öntörvényűség, önkormányzaton alapuló.

BENEFICIUM: kedvezmény, adomány, haszonvétel, jövedelem.

CANONICA VISITATIO: egyházlátogatás.

CASSA PAROCHORUM: plébániai, egyházi pénztár.

CENZUS: a földesúrnak a jobbágytelek vagy zsellérház telkének használatáért évente fizetett pénzjáradék.

CLASSIS: osztály.

COMES: ispán, gróf.

COMISARIUS: biztos.

COMPOSSESSOR: közbirtokos.

CONSCRIPTIO: összeírás.

CONSILIARIUS: tanácsos.

CONSISTORIALIS: szentszéki, egyháztanácsi.

CONSISTORIUM: egyháztanács.

CONTRACTUS: szerződés, megállapodás.

CONVENTIO: szerződés, megállapodás, az ennek alapján járó jövedelem.

CURIA (kuria): fő- és köznemesi udvar, udvarház, nemesi föld.

CSERNOZJOM: feketeföld.

DÉNÁR: → lásd forint.

DEPUTATUS: küldött.

DESERTA: ideiglenesen elhagyott jobbágytelek, elhagyott vagy teljesen elpusztult ház.

DÉZSMA: 1. Az egyháznak fizetendő tized (adó). 2. A kései feudális Magyarországon a kilenced mint második tized.

DICA (dika): az országgyűlés által megszavazott, a jobbágytelek után fizetendő állami (hadi) adó.

DIREKTÓRIUM: igazgatói testület; a Tanácsköztársaságban a munkástanácsok végrehajtó bizottsága.

DISTRICTUS: adókerület.

DOMESTICI: hazaiak, otthoniak.

DOTÁCIÓ: 1. Díjazás, fizetés. 2. Ellátmány, javadalom.

DOTALÍTIUM: hitbér.

DZSIZJE: → lásd harács.

EKLÉZSIA: egyházközösség, gyülekezet.

ÉLET: gabona.

EMBERVÁGÓ: földmérték. Egy ember által egy munkanap alatt lekasálható rét, kb. 1200 négyszögöl.

ERÓZIÓ: a víznek a föld felszínét alakító hatása, munkája.

ESKÜDT: hites, a községi elöljáróság választott tagja.

EXARHÁTUS: görög keleti egyházmegyei kormányzóság.

EXTENZÍV: külterjes mezőgazdasági gazdálkodás.

EXTRAKTUS: kivonat.

EXTRANEI: idegenek.

FAIZÁS: jobbágyok tűzi- és épületfa vágásának joga.

FERTÁLY: valaminek a negyed része.

FILOXÉRA: szőlőgyökértetű által okozott szőlőpusztulás (vészt).

FISKUS: állampénztár, kincstár.

FOND: kútfő, alap, levéltári alap, raktározási egység.

FONT: súlymérték, 56 dkg.

FORINT: 1325 és 1900 között, majd 1946 óta forgalomban lévő, különféle fémből vert pénzfajta. 1. Aranyforint = 1325 és 1740 között aranyból vert pénzérme. A XIV-XV. században 100 ezüst dénár, a XVIII. század második felében 430 ezüst dénár tett ki egy aranyforintot. 2. Rajnai forint (rénesforint) = az osztrák örökös tartományokban és hazánkban is forgalomban lévő ezüstpénz, amelynek rézből vert váltópénze a krajcár volt. 60 krajcár tett ki egy rénesforintot.

FORSPONT: előfogat, amikor a jobbágy köteles volt lovait, szekereit állami- és vármegyei szolgálatra állítani.

FUNDUS: telek, jobbágytelek.

FÜSTPÉNZ: háztartásokra, mint adóegységre kivetett adófajta.

GARAS: krajcár értékű váltópénz.

HARÁCS (dzsizje): császár adója, legfontosabb török állami adó a hódoltságban Magyarországon.

HIERARCHIA: rangsor, egymás alá-fölé rendeltség.

HOLD (katasztrális): területmérték. 1200-1600 négyszögöl.

HOMO REGIUS: → lásd királyi ember.

HORDÓ: időben és térben tág határok között változó űrmérték.

HOSPES: más helyről érkezett jövevény, telepés.

ICCE: időben és térben tág határok között változó űrtartalmú mérték. Kb. 0,8-0,9 liter.

INDIVIDUÁLIS: egyedi, egyéni.

INQUILIUS: zsellér.

INSTANTIA: kérés, kérvény.

INVENTÁRIUM: leltár, jegyzék.

IUGERUM: 1 holdnyi föld.

JÁGER: → lásd kasznár.

JOBBÁGYTELEK: a földesúr által a jobbágy használatára bizonyos szolgáltatások fejében átadott földterület, amely egy holdnyi házhelyből és mintegy 30-40 hold szántóból és rétből állt.

KAMARA: kincstár.

KAPÁS (szőlő): munkaigényt kifejező földmérték, egy napi munkával bekapálható szőlőterület, általában 250-300 négyszögöl.

KÁPTALAN: a püspök tanácsadó testülete, amelynek eredetileg 12 kanonok volt a tagja,

- mely a történelemben hiteles helyként is működött.
- KASZÁS:** egy napi munkával lekasználható terület. Általában 1200 négyszögöl.
- KASZNÁR:** uradalmi gazdatiszt.
- KÁTÉ:** ismereteknek, tanoknak tételes összefoglalása.
- KERESZT:** 15-30 kévéből álló, kereszt alakban összehordott gabonarakás.
- KÉTSZERES:** búza és rozs együtt vetett keverékének termése.
- KÉVE:** a levágott és összekötözött gabona legkisebb mértékegysége.
- KILA:** 1. Súlymérték, kb. 30 kg. 2. Űrmérték, kb. 1 pozsonyi mérő.
- KILENCED:** földesúrnak adott terményadó a jobbágyoktól.
- KIRÁLYI EMBER:** peres ügyben, elsősorban határvitáknál a király megbízásából és képviselésében eljáró személy.
- KOLÓNUS:** földért évente bizonyos pénzösszeget fizető személy.
- KOMPETENCIA:** illetékesség, jogosultság.
- KONFLISKÁLÁS:** elkobzás, lefoglalás.
- KONGREGÁCIÓ:** katolikus hitbuzgalmi gyűlés.
- KONTINUITÁS:** folytonosság, folyamatosság.
- KONVENCIÓS ALKALMAZOTT:** megegyezéssel, szerződéssel, bevett szokás szerint munkát vállaló.
- KONVENT:** 1. A magyar református egyházban a legfőbb végrehajtó szerv. 2. A protestáns egyházak nagygyűlése, kongresszusa.
- KONVERTITA:** más vallásra tért, hitet változtatott személy; valamely vallás új hívője.
- KÖBÖL:** 1. Változó űrtartalmú bormérték. Az egri köből 25.15-, a kassai 13.43-, a miskolci 16.79 liter volt. 2. Gabonamérték, amely kassai köbőlben 83-, a miskolci-ban 118 litert tett ki.
- KRAJCÁR:** → lásd forint.
- KUPEC:** ló vagy sertés adásvételével foglalkozó kereskedő.
- KURIÁLIS:** egytelkes nemes.
- LÁB:** hosszmérték.
- LEÁNYNEGYED:** leányok örökségrésze a feudális jogban. Apjuk halála után a hajadonok az ingatlanok negyedrészt vehették birtokukba, férjhez menetelük esetén ennek fejében megfelelő ingóságot és pénzt kaptak.
- LEGITIMISTA:** 1. Egy trónját veszített régi uralkodócsalád igényeit képviselő mozgalom; Magyarországon a húszas- és harmincas években a Habsburgok restaurálását célzó mozgalom. 2. Olyan politikai irányzatot képviselő személy, aki a fennálló jogrend és jogfolytonosság alapján áll, és elvet minden forradalmi úton hozott reformot.
- LIBERTINUS:** szabados, a jobbágyi jogállástól eltérő személy.
- LICENCIÁTUS:** 1. Tanításra jogosult személy. 2. Képzettséggel bíró személy.
- LITERÁTUS:** irodalomban jártas, művelt, olvasott (ember).
- LITURGIA:** egyházi szertartásrend.
- MIGRÁCIÓ:** lakosság lakóhely változtatása egy országon belül.
- NÁHIJE:** török adókerület.
- NÉGYSZÖGÖL:** területmérték, 3.6 négyzetméter.
- NÓTARIUS:** jegyző.
- ORTÁS:** irtás, irtásföld.
- ÖL (bécsi):** hosszmérték, 1.896 méter.
- PALEOZOOS SZIGET:** kb. 540 millió évtől 200 millió évig tartó földtörténeti időszakban létrejött földterület.
- PAROCHUS:** plébános, pap.
- PARTICULA:** 1. Református főiskola más helységben működő fiókja. 2. Latinban nem ragozható szófaj.
- PLEISZTOCÉN:** jégkorszak; a földtörténet legfiatalabb szakaszának, a negyedkornak első része; az emberré válás és az emberiség legősibb történetének korszaka.

- POLTURA:** a magyar ezüstdénár felét érő aprópénz, amelyet 1807-ben vontak ki a forgalomból.
- PORCIÓ:** az állami hadiadónak természetben fizetett része.
- PORTA:** → lásd jobbágytelek.
- POSSESSIO:** 1. Birtok, földbirtok. 2. Jobbágy falu.
- POZSONYI MÉRŐ:** 1. Úrmérték, 62.08 liter. 2. Területmérték, kb. 0.5 kat. hold.
- PREDIUM:** 1. Földesúr saját kezelésű birtoka, allódiama. 2. Szolgálathoz kötött adománybirtok.
- PREFEKTUS:** előljáró, felügyelő, jószágigazgató.
- PRESBITER:** a református egyházaknál az egyházközségi tanácsok világi tagja.
- PRESBITÉRIUM:** protestáns egyházközségi tanács.
- PRIVILÉGIUM:** 1. Előjog, kizárólagos jog. 2. Kiváltság, nemesi előjog.
- PROCURATOR:** 1. Ügyész. 2. Meghatalmazott személy, jogi képviselő. 3. Helytartó. 4. Kolostori számtartó.
- PROTOKOLLUM:** jegyzőkönyv.
- PROVIZOR:** gazdatiszt, felügyelő, felvigyázó, gondnok.
- PUBLICUS:** nyilvános, közhírré tett.
- PUNCTUM:** pont.
- RECTOR (rektor):** iskolamester, tanító.
- REGÁLÉ:** nemesi tulajdonnal összekötött haszonvételek (pl. hús-, italmérési jog, malom-, vásárjog stb.).
- REGULÁCIÓ:** szabályozás.
- REKVIRÁLÁS:** 1. Hatóságilag, térítés ellenében igénybe vesz (ingó dolgot, főleg háború idején). 2. Összeszed, összeszerez, összeharácsol (főleg katonaság élelmet, takarmányt stb.).
- RÉNESFORINT:** 60 krajcár értékű XVI-XVIII. századi pénzegység. (lásd forint).
- RESTANCIA:** hátralék, tartozás, el nem végzett munka, maradék.
- REVÍZIO:** módosítás, átértékelés, felülvizsgálat. (Magyarországon a trianoni béke módosítására való politikai törekvés.)
- REZIDENTIONÁLIS:** fontos, kiemelt székhely, meghatalmazott, képviselő.
- RÚD:** szélességmérésen keresztül hosszsmértékből lett földmérték. 1 hold kb. 160 rúd.
- RUSTICUS FÖLD:** paraszti föld.
- SARJÚ:** levágott, lekaszált növény tövéből ugyanazon évben újranoított hajtás.
- SARLÓPÉNZ:** zsellérek által fizetett adó.
- SERVITOR:** familiáris, szolgáló, valamilyen szolgálai függésben lévő személy.
- SESSIO:** 1. Intézmények testületek ülése. 2. Jobbágytelek. 3. Nemesi telek.
- SING:** a rófnél rövidebb hosszsmérték, kb. 60 cm.
- STÓLA:** 1. Vállon viselt, hosszú, keskeny, téglalap alakú kendő. 2. Papnak bizonyos egyházi szolgálatokért fizetendő díj.
- SUMMÁS:** a mezőgazdaságban megszabott járandóságért idénymunkára szerződött munkás a tőkés gazdálkodás idején.
- SZANDZSÁK:** török közigazgatási terület, amely élén a bég állt.
- SZEIZMIKUS:** földrengéssel kapcsolatos.
- SZOLGABÍRÓ:** a vármegyei nemesség által választott személyek, akik a területi (járási) igazságszolgáltatás és közigazgatás helyi vezetői voltak.
- SZUPERINTENDENS:** egyházi főfelügyelő; az egyházkerület élén álló lelkész (protestáns püspök régi neve).
- TAGOSÍTÁS:** szétszórtan fekvő birtokrészek egyesítése.
- TALLÉR:** a XVII-XVIII. században 2 rajnai ezüstforintot érő pénzérme, amit 1807-ben vontak ki a forgalomból.
- TAXA (taksa):** adó, elsősorban hadi adó.
- TAXÁS:** valamilyen adót fizető, vagy szolgáltatást teljesítő jobbágy vagy nemes.

TELEK: → jobbágytelek

TELLEK: hajdani települések romjainak egymásra rakódott rétegeiből keletkezett dom-
bok.

TÓGA: református főiskolai hallgatók reverendaszerű öltözete.

TÖNKÖLY: tavaszi búzafajta.

TRIEUR: tönkölyöző gép; a centrifugális erő elvén alapuló magtisztító és fajtázó gép a
termények alak és nagyság szerinti elválasztására.

UGAR: a szántóföld azon része, melyet az előző évi termés betakarítása után egy egész
esztendőn át vetetlenül hagynak, és közösen az állatok legeltetésére használnak.

URBÁRIUM: 1. A jobbágy kötelező szolgáltatásait meghatározó feudális irat. 2. Az úr-
béri földek (telekkönyvi) nyilvántartása.

ÚRISZÉK: a jobbágy feletti elsőfokú földesúri bíraskodás.

VÉKA: szemes termények mérésére szolgáló úrmérték. A köből negyed része, kb. 33,21
liter.

VENERABILIS: tiszteletes, méltóságos.

VICARIUS: helynök, a megyéspüspök állandó helyettese, ill. a püspökség ügyeit ideigle-
nesen vezető helyettes.

VICINÁLIS ÚT: községi közlekedési utak, amelyek a településeket kötötték össze egy-
mással.

VICISPÁN: → alispán.

VINCELLÉR: a szőlő gondozásával, a szőlőmunkások felügyeletével megbízott (szakkép-
zett) mezőgazdasági alkalmazott.

VISITÁTOR: látogató, ellenőrző.

ZSELLÉR: jobbágytelekkel nem rendelkező házas vagy házatlan jobbágy.